Maarten Luther

M L

HOE MEN BIDDEN MOET
EN
OVER DE GOEDE WERKEN

TOEGEVOEGD: KORTE GEBEDEN

Verschenen in: Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I Bundel XII

HOE MEN BIDDEN MOET

BRIEF VOOR MEESTER PETER BARBIER

Waarde Meester Peter,
ik geef het u zo goed als ik het heb en zoals ik zelf mij bij het bidden gedraag. Onze Heere God geve u en iedereen het beter te doen. Amen.

In de eerste plaats: Wanneer ik voel, dat ik door bezigheden en gedachten, die mij afleiden, onverschillig ben geworden voor het gebed en daarin geen lust heb - daar immers het vlees en de duivel altijd het gebed weren en verhinderen - neem ik mijn psalmboekje, ga in de kamer of, zo dag en tijd het toelaat, in de kerk tot de gemeente en vang aan, de Tien geboden, het Geloof en, zover ik tijd heb, enige woorden van Christus, van Paulus of uit de Psalmen hardop bij mij zelf op te zeggen, juist zoals kinderen doen. Daarom is het goed, dat men 's morgens vroeg van het gebed zijn eerste en 's avonds zijn laatste werk maakt, en zich ijverig in acht neemt voor die valse en bedriegelijke gedachten, die zeggen: wacht een ogenblik, over een uur zal ik bidden, ik moet eerst dit of dat in orde brengen; want met zulke gedachten komt men van het gebed tot bezigheden, die ons vasthouden en boeien, zodat van het dagelijks gebed niets terechtkomt.
Weliswaar kunnen zich enige werken voordoen, die even goed of beter dan het gebed zijn, in het bijzonder wanneer de noodzakelijkheid ze vordert - zoals er een spreuk is op de naam van Hieronymus: Alle arbeid van de gelovigen is een gebed; en een spreekwoord: Wie getrouw arbeidt bidt dubbel. Hetgeen op grond hiervan moet zijn gezegd, dat een gelovig mens bij zijn arbeid God vreest en eert en aan Zijn gebod denkt, om niemand onrecht te doen, noch te stelen of zich te bevoordelen of trouweloos te handelen; zulke gedachten en zulk geloof maken zonder twijfel van zijn werk een gebed en een dankoffer daarenboven. Omgekeerd staat daartegenover de waarheid, dat het werk van een ongelovige louter vloeken is, en: Wie niet getrouw arbeidt, die vloekt dubbel. Want de gedachten van zijn hart moeten bij zijn arbeid zó zijn, dat hij God veracht en zich niet ontziet, Zijn gebod te overtreden en zijn naaste onrecht te doen, te stelen en te verduisteren. Zulke gedachten, wat zijn zij anders dan louter vloeken tegen God en de mensen, waardoor zijn werk en bezigheid ook een dubbele vloek wordt, waarmede hij zichzelf vervloekt? En dat blijven ook ten slotte bedelaars en knoeiers. Van dit gestadige gebed zegt ongetwijfeld Christus, Lucas 11: Men moet bidden zonder ophouden[1]. Want men moet zich zonder ophouden voor zonden en onrecht in acht nemen, hetgeen niet kan geschieden, als men God niet vreest en Zijn gebod niet voor ogen heeft, zoals Ps. 1: 2 zegt: Wel hem, die dag en nacht denkt aan Gods gebod, enz.

Maar men moet ook daarop letten, dat wij aan het rechte gebed niet te kort doen en ten slotte werken voor noodzakelijk houden, die het toch niet zijn, en daardoor ten laatste traag en lui, koud en onverschillig worden voor het gebed. Want de duivel rondom ons is niet lui noch traag, en zo is ook ons vlees nog maar al te krachtig, te ras geneigd tot zonde en tegen de geest van het gebed gezind.
Wanneer nu het hart door zulk een mondeling gesprek is verwarmd en tot zichzelf gekomen, kniel dan neer of sta met gevouwen handen en met ten hemel geslagen ogen, en spreek of denk zo kort als u kunt.

[1] Lucas 11: 5 - 13; vgl. 1 Thessal. 5: 17.

Ach, hemelse Vader, lieve God, ik ben een onwaardige, arme zondaar, niet waard, dat ik mijn ogen of handen tot U ophef of bid. Maar daar U ons allen hebt geboden te bidden en ons ook verhoring beloofd, daarenboven zelf ons beide, zowel het woord als de wijze, waarop wij bidden zullen hebt geleerd door Uw lieve Zoon, onze Heere Jezus Christus, zo kom ik op Uw gebod tot U, om U gehoorzaam te zijn, en verlaat mij op Uw genadige belofte en in de naam van mijn Heere Jezus Christus bid ik met al Uw heilige christenen op aarde, zoals Hij mij geleerd heeft: Onze Vader, Gij die zijt enz. (voluit, woord voor woord)[2].
Herhaal daarna een gedeelte, of zoveel als u wilt, namelijk.

De eerste bede.
Uw Naam worde geheiligd, en spreek aldus: Ach ja, God en Heere, lieve Vader, heilig toch Uw Naam zowel in onszelf als in de gehele wereld. Doe teniet en verdelg de gruwelen, afgoderij en ketterij van de Turk, van de paus en van alle valse leraars of sektarische geesten, die op Uw Naam zich valselijk beroepen en die zo schandelijk misbruiken en gruwelijk lasteren, die roemen en zeggen, dat het Uw Woord en het gebod van de kerk is, terwijl het toch leugen en bedriegerij van de duivel is, waardoor zij in Uw Naam zo vele arme zielen op jammerlijke wijze in de gehele wereld verleiden en bovendien ook doden, onschuldig bloed vergieten en vervolgen, menende dat zij U daarmede vereren. Lieve God en Heere, bekeer hier en weer: bekeer hen, die nog moeten bekeerd worden, opdat zij met ons en wij met hen Uw Naam heiligen en prijzen, zowel door de rechte, zuivere leer als door een goed en heilig leven. Weer echter degenen, die zich niet willen bekeren, zodat zij moeten ophouden Uw heilige Naam te misbruiken, te schenden en te onteren en de arme mensen te verleiden.

De tweede bede.
Uw rijk kome, en spreek: Ach lieve Heere, God en Vader, U ziet, hoe niet alleen de wijsheid en het verstand van de wereld(lingen) Uw Naam onteert en Uw eer aan de leugen en de duivel prijs geeft, maar hoe zij al hun heerschappij, macht, rijkdom en eer, die U hen gegeven hebt op aarde, om de wereldlijke regering uit te oefenen en U daarmede te dienen, tegenover Uw rijk stellen, om dit tegen te streven. Zij zijn groot, machtig en veel, dik, vet en zat, en plagen, hinderen, vernietigen de kleine gemeente van Uw rijk, die zwak, veracht en gering is, willen haar op aarde niet dulden; menen niettemin U daarmede in hoge mate te dienen en te vereren. Lieve Heere, God en Vader, bekeer hier en weer. Bekeer hen, die nog kinderen en leden van Uw rijk moeten worden, opdat zij met ons en wij met hen U in Uw rijk in het rechte geloof en in oprechte liefde dienen en uit dit hier aangevangen rijk in het eeuwige rijk komen; weer echter degenen, die met hun macht en grootheid niet willen aflaten van de vernietiging van Uw rijk, opdat zij, van hun zetel geworpen en vernederd, het moeten opgeven. Amen.

De derde bede.
Uw wil geschiede, gelijk in de hemel, alzo ook op aarde, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, U weet, hoe de wereld(lingen), indien zij Uw Naam niet geheel kunnen teniet doen en Uw rijk geheel vernietigen, toch dag en nacht met boze plannen en streken omgaan, veel listen en zonderlinge aanslagen bedenken, raad houden en met elkaar fluisteren, elkaar bemoedigen en sterken, dreigen en woeden, zich vol

[2] Dit gebed kan bij elke volgende bede vooraf worden uitgesproken.

kwaadwilligheid opmaken tegen Uw Naam, Woord, rijk en kinderen, om te zien hoe zij die ombrengen.
Daarom, lieve Heere, God en Vader, bekeer en weer. Bekeer die Uw goede wil nog moeten erkennen, opdat zij met ons en wij met hen Uw wil gehoorzaam zijn en bovendien alle kwaad, kruis en tegenspoed gaarne, geduldig en blijmoedig dragen en Uw goede, genadige, volkomen wil hierin erkennen, ervaren en ondervinden; weer echter degenen, die van hun woeden, razen, haten, dreigen en van hun boze wil om schade te doen niet willen aflaten, en doe teniet en maak te schande hun raad, boze aanslagen en praktijken, dat het met hen gaat, zoals Psalm 7: 16 luidt[3]. Amen.

De vierde bede.
Geef ons heden ons dagelijks brood, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, geef ook Uw zegen in dit tijdelijke, stoffelijke leven. Geef ons genadig de lieve vrede. Behoed ons voor oorlog en onvrede. Geef onze waarde Heer de keizer geluk en zegen tegen zijn vijanden. Geef hem wijsheid en verstand, dat hij zijn aards rijk rustig en gelukkig besture. Geef aan alle koningen, vorsten en heren een goed inzicht en de wil om in hun land en volk orde en recht te handhaven; in het bijzonder help en leid onze waarde landsheer N.[4], onder wiens bescherming U ons bewaart, opdat hij voor alle kwaad behoed, veilig voor kwade tongen en ontrouwe lieden, gelukkig regere. Geef aan alle onderdanen de genade, trouw te dienen en gehoorzaam te zijn. Geef aan alle standen, burgers en boeren, dat zij vroom worden en elkaar liefde en trouw bewijzen. Geef gunstig weer en een goede opbrengst van de grond. Ik beveel U ook huis, hof, vrouw en kind: help mij, dat ik ze goed mag besturen, Christelijk opvoeden en opleiden. Weer en stuit de verderver en alle boze engelen, die dit schaden en verhinderen. Amen.

De vijfde bede.
Vergeef ons onze schulden, gelijk wij onze schuldenaren vergeven, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, ga niet met ons in het gericht, want voor U is geen mens, die leeft, rechtvaardig. Ach, reken ons ook niet tot zonde, dat wij helaas zo ondankbaar zijn voor al Uw onuitsprekelijke weldaden, geestelijke en lichamelijke, en dat wij dagelijks menigmaal struikelen en zondigen, meer dan wij kunnen weten en bemerken (Ps. 19: 13). Zie toch niet aan, hoe vroom of hoe slecht wij zijn, maar denk aan Uw grondeloze barmhartigheid, ons geschonken in Christus, Uw lieve Zoon. Vergeef ook al onze vijanden en allen, die ons leed of onrecht doen, zoals ook wij hun van harte vergeven. Want zij doen zichzelf daarmede het grootste leed, dat zij U vertoornen door zo tegen ons te handelen; en hun verderf baat ons niets, veeleer zouden wij hen veel liever met ons zalig zien. Amen.
En wie hier voelt, dat hij niet licht vergeven kan, die moge om genade bidden, dat hij vergeving lere schenken. Maar dat behoort in de preek thuis.

De zesde bede.
En leid ons niet in verzoeking, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, houd ons wakker en fris, ijverig en vlijtig in Uw Woord en Uw dienst, dat wij niet gerust, lui en traag worden, alsof wij nu alles bezaten[5]. Opdat ons niet de grimmige duivel besluipt en ons te gauw af is en ons tegen Uw dierbaar Woord inneemt, tweedracht en partijtwist onder ons aanricht of ons op een andere wijze in zonde en schande brengt,

---

[3] Hij heeft een kuil gegraven en uitgedolven, maar valt in de kuil, die hij gemaakt heeft.
[4] Hier moet zijn naam worden ingevuld.
[5] N.l. Wat wij behoeven om zalig te worden.

zowel geestelijk als lichamelijk; maar geef ons door Uw Geest wijsheid en kracht, dat wij hem ridderlijk weerstaan en de zege behouden. Amen.

De zevende bede.

Maar verlos ons van de boze, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, dit ellendige leven is toch zo vol jammer en ongeluk, zo vol gevaar en onzekerheid, zo vol ontrouw en boosheid - zoals Paulus zegt: de dagen zijn boos (Efeze 5: 16) -, dat wij met recht het leven moe moesten zijn en verlangen naar de dood. Maar, lieve Vader, U kent onze zwakheid. Sta ons daarom bij om door zo veelvuldig kwaad en boosheid veilig heen te komen en wanneer de tijd daar is, geef ons dan een genadig uur en een zalig afscheid van dit jammerdal. Dat wij voor de dood niet vervaard mogen zijn noch terugschrikken, maar met een vast geloof onze zielen in Uw handen bevelen. Amen.

Let er ten slotte op, dat u vooral op het "Amen" de nadruk moet leggen en niet twijfelen, dat God vol genade naar u luistert en op uw gebed "Ja" zegt, en vergeet niet, dat niet alleen u daar neerknielt en staat, maar de ganse Christenheid, of wel alle vrome Christenen met u en u te midden van hen in gemeenschappelijk, ééndrachtig gebed, dat God niet verachten kan; en eindig uw gebed niet zonder te hebben gezegd of gedacht: welaan, dit gebed is bij God verhoord; dat weet ik zeker en gewis. Dat betekent: "Amen".

U moet ook wel weten, dat ik niet wil, dat al deze woorden[6] in het gebed uitgesproken worden. Want daarvan zou ten slotte toch maar een geprevel worden en een hol en leeg gepraat, iets dat opgelezen wordt uit een boek en uit letters, zoals de rozenkransen bij de leken en de gebeden van de papen en monniken zijn geweest; maar ik wil, dat daardoor het hart wordt opgewekt en onderricht om te beseffen, welke gedachten het bij het Onze Vader moeten vervullen. Zulke gedachten kan het hart echter, wanneer het een warme begeerte kent tot het gebed, wel met vele andere woorden, ook wel met minder of meer woorden uitspreken; immers ik zelf bind mij ook niet aan zulke woorden en gezegden, maar ik zeg heden de woorden zó en morgen weer anders, net zo als ik voel en wens. Ik blijf echter, zo dicht als ik maar kan, toch bij dezelfde gedachten en dezelfde zin; ook komt het vaak voor, dat ik bij een enkel gedeelte en een enkele bede in zulk een rijkdom van gedachten beland, dat ik al de zes andere beden laat rusten. En wanneer zulke rijke en goede gedachten komen, moet men de andere gebeden laten varen en aan zulke gedachten ruimte geven, stil toeluisteren en ze vooral niet storen: want daarin predikt de Heilige Geest Zelf. En één woord van Zijn prediking is heel wat beter dan duizend van onze gebeden. En ik heb ook vaak meer geleerd in één gebed dan ik door veel lezen en nadenken had kunnen verkrijgen.

Daarom komt 't er bovenal op aan, dat het hart zich bevrijdt van allerlei andere gedachten en de rechte begeerte tot het gebed verlangt. Zoals ook Prediker 4: 17 zegt: Bereid uw hart voor het gebed, opdat u God niet verzoekt. Wat is het toch anders dan God verzoeken, wanneer de lippen prevelen en het hart verstrooid is? Zoals die paap bad, n.l. op deze wijze: Deus, in adjutorium meum intende[7] - Knecht, heb je uitgespannen?

Domfine, ad adjuvandum me festina[8] - Meid, ga de koe melken. - Gloria patri et filio et Spiritui Sancto[9] - Jongen, loop, dat je de koorts krijgt, enz. Gebeden, zoals ik in

[6] De omschrijving en verklaring van de zeven gebedswoorden, die Luther in 't voorafgaande gegeven heeft.
[7] God, neig U tot mijn hulp.
[8] Haast U, Heer, om mij bij te staan.
[9] Eer zij de Vader en de Zoon en de H. Geest.

mijn tijd onder het pausdom veel heb gehoord; bijna al hun gebeden zijn van dien aard. Daarmee wordt met God slechts de spot gedreven, en het zou beter zijn, indien zij in plaats daarvan maar een spelletje deden, wanneer zij tenminste niets beters konden of wilden doen. Ik zelf heb zulke horae canonicae[10] indertijd veel gebeden, helaas zó, dat de psalm of het gebed uit was, vóór ik merkte, of ik in het begin was of in het midden. En ofschoon niet allen zich zó laten gaan en in hun praat, zoals bovengenoemde paap, zaken en gebeden door elkaar gooien, zo doen zij het toch in hun hart en in gedachten; zij maken er een volslagen poespas van, en wanneer zij klaar zijn, weten zij niet, wat zij gedaan hebben of hoe zij er doorheen zijn gekomen; zij heffen aan "Laudate" en zijn zó in Luilekkerland, zodat ik het ervoor houd, dat niemand de indruk kan krijgen van een belachelijker goochelspel dan indien hij de gedachten zou zien, die zulk een koud en onverschillig hart in het gebed dooreen haspelt.
Maar nu merk ik, God zij dank, wel, dat indien iemand vergeet, wat hij heeft gezegd, er ook niet recht gebeden is. Want in een goed gebed blijft ten volle de herinnering aan alle woorden en gedachten van het begin tot het einde van het gebed. Zoals een goed barbier heel nauwkeurig gedachten, zinnen en ogen moet hebben bij het scheermes en bij het haar en niet behoort te vergeten, waar hij scheert of knipt; wanneer hij onder de hand echter veel wil praten, aan iets anders denken of naar wat anders kijken, dan kan hij wel iemand de mond en de neus en de keel erbij afsnijden. Daaruit blijkt, dat iedere bezigheid, ten minste indien ze goed zal worden gedaan, de mens geheel opeist, met zijn zinnen en leden, zoals men zegt: Pluribus intentus, minor est ad singula sensus: "wie denkt aan allerlei, die denkt aan niets en doet ook niets naar behoren".
Maar hoeveel te meer wil dan het gebed het hart geheel alleen hebben, zal het een goed gebed zijn.

Zie daar kort een en ander gezegd over het *Onze Vader* of het gebed, zoals ik het zelf pleeg te bidden. Want nog heden zuig ik aan het *Onze Vader* als een kind, drink en eet er van als een groot mens en kan er toch niet van verzadigd worden; voor mij staat het boven de Psalmen, al zijn die me ook nog zó lief, als het allerbeste gebed. Voorwaar, wel lijkt het, dat de rechte Meester het heeft gesteld en geleerd, en meer dan jammer is het, dat zulk een gebed van zulk een Meester zo maar zonder enige aandacht overal in de wereld uit den treure moet worden opgezegd en gepreveld, zodat er niets van heel blijft. Velen bidden in een jaar wellicht enige duizenden Paternosters, en wanneer zij duizend jaar zo zouden bidden, dan hadden zij toch niet een tittel of jota daarvan recht geproefd en gebeden. Kortom, het *Onze Vader* is de grootste martelaar op aarde - evenals de Naam en het Woord van God -; want iedereen kwelt en misbruikt het. Slechts weinigen zijn er, die het troosten en het blij maken door het wèl te gebruiken.
Wanneer ik echter tijd genoeg heb voor het Onze Vader, handel ik met de Tien geboden ook zo en neem het éne deel na het andere, opdat ik zoveel mogelijk, van alle storende gedachten bevrijd, voorbereid ben voor het gebed en maak van ieder gebod een vierdelige of een viervoudig gevlochten krans. Bijvoorbeeld ongeveer op deze wijze: ik neem ieder gebod ten eerste als een leer, zoals het op zichzelf beschouwd is en bedenk wat onze God en Heere daarin met zoveel ernst van mij eist. Verder ontleen ik daaraan een dankzegging. Ten derde een biecht. Ten vierde een gebed. N.l. zo, of met dergelijke gedachten en woorden.

[10] Vastgestelde gebedsuren. Hier gebruikt voor de voor die uren voorgeschreven gebeden.

Het eerste gebod.
Ik ben de Heere, uw God, enz. Gij zult geen andere goden nevens Mij hebben, enz.
Hier bedenk ik ten eerste, dat God van mij verlangt en mij leert hartelijk op Hem te vertrouwen in alle dingen en dat het Hem ten volle ernst is, dat Hij mijn God wil zijn. En dat ik op straffe van verlies van de eeuwige zaligheid Hem daarvoor zal houden en dat mijn hart verder op niets zal bouwen en zich verlaten, wat het ook zij, goed, eer, wijsheid, macht, heiligheid of enig ander schepsel.
Ten tweede dank ik Zijn grondeloze barmhartigheid, dat Hij Zich zo vaderlijk tot mij, verloren mens, neerbuigt en Zichzelf, zonder dat ik Hem heb gebeden en gezocht, zonder dat ik het verdiend heb, mij aanbiedt om mijn God te zijn en Zich over mij te ontfermen, ja dat Hij in alle noden mijn troost, bescherming, hulp en sterkte wil zijn. Ware het anders, wij arme, blinde mensen zouden allerlei goden gezocht hebben en nog moeten zoeken, indien n.l. Hij zelf niet zo duidelijk Zich liet horen en ons in onze menselijke taal aanbood, dat Hij onze God wil zijn. Wie kan Hem daarvoor eeuwig en altijd genoeg danken?
Ten derde belijd en beken ik mijn grote zonde en ondankbaarheid, dat ik zulk een heerlijke leer en verheven gave door mijn ganse leven zo schandelijk heb veracht en met ontelbare afgoderijen Zijn toorn gruwelijk heb geprikkeld; dat smart mij en ik bid om genade.
Ten vierde bid ik en spreek: Ach, mijn God en Heere, help mij door Uw genade, dat ik zulk een gebod van U dagelijks beter moge leren en begrijpen en dat ik daarnaar met hartelijk vertrouwen moge handelen. Behoed toch mijn hart, dat ik niet meer zo vergeetachtig en ondankbaar word, geen andere goden noch anderen troost op aarde of in enig schepsel zoek, maar dat ik alleen bij U, mijn enige God, blijf met heel mijn hart. Amen, lieve Heere, God en Vader, Amen.
Daarna, indien ik wil en tijd heb, het tweede gebod, ook zo in vieren gevlochten, aldus.

Het tweede gebod.
Gij zult de Naam van de Heere, uw God, niet misbruiken enz.
Ten eerste leer ik, dat ik Gods Naam hoog, heilig en rein moet houden, daarbij niet zweren, vloeken en liegen, niet hovaardig mag zijn noch eigen eer en aanzien zoeken, maar ootmoedig Zijn Naam aanroepen, aanbidden, prijzen en roemen, en dit beschouwen als mijn enige eer en roem, dat Hij mijn God is en ik Zijn arm schepsel ben en onwaardige knecht.
Ten tweede dank ik voor de heerlijke gave, dat Hij mij Zijn Naam heeft geopenbaard en gegeven, dat ik op Zijn Naam kan roem dragen en mag heten dienaar, schepsel van God, enz., dat Zijn Naam mijn toevlucht is, als een vaste burcht, zoals Salomo zegt (Spreuken 18: 10), waarheen de rechtvaardige vlucht en waar hij wordt beschermd.
Ten derde belijd en beken ik mijn schandelijke, zware zonde, tegen dit gebod mijn leven lang te hebben gehandeld: doordat ik Zijn heilige Naam niet alleen niet heb aangeroepen, geprezen en geëerd, maar ook ondankbaar ben geweest voor zulk een gave en die heb misbruikt tot allerlei schande en zonde, n.l. met zweren, liegen en bedriegen, enz., dat dit mij leed doet, en ik bid om genade en vergeving.
Ten vierde bid ik om hulp en sterkte, dat ik voortaan zulk een gebod wel moge leren en God mij behoede voor zulke schandelijke ondankbaarheid, misbruik van en zonde tegen Zijn heilige Naam, dat ik echter dankbaar moge worden bevonden, bereid om Zijn Naam waarlijk te vrezen en te eren.
En zoals ik boven bij het Onze Vader gezegd heb, zo vermaan ik opnieuw. Voor het

geval dat de Heilige Geest tijdens zulke gedachten mocht komen en in uw hart mocht beginnen te prediken met rijke, u verlichtende gedachten, bewijs Hem dan de eer, laat deze uw eigen door u opgevatte gedachten varen, wees stil en luister naar Hem, Die het beter kan dan u; en wat Hij predikt, geef daarop acht en schrijf het op; dan zult u wonderen zien, zoals David zegt, in Gods wet (Ps. 119: 18).

Het derde gebod.

Gij zult de vierdag heiligen.

Hierin leer ik ten eerste, dat de vierdag ingesteld is niet tot lediggang noch tot vleselijke lust, maar hiertoe, dat hij door ons zal worden geheiligd. Door onze werken en ons doen echter wordt hij niet geheiligd, want onze werken zijn niet heilig, maar door het Woord van God, dat alleen geheel rein en heilig is en alles heiligt, wat daarmede in aanraking komt, 't zij tijd, plaats, persoon, werk, rust, enz. Want door 't Woord worden ook onze werken heilig, zoals Paulus zegt 1. Tim. 4: 5, dat alle schepsel geheiligd wordt door het Woord en het gebed. Daarom kom ik hierin tot de erkentenis, dat ik op de vierdag allereerst Gods Woord moet horen en er mij rekenschap van moet geven, daarna in gemeenschap met datzelfde Woord moet danken, God prijzen voor al Zijn weldaden en bidden voor mij en voor allen. Wie zich dus aan de vierdag houdt, die heiligt de vierdag; wie het niet doet, die doet erger dan zij, die op die dag werken.

Ten tweede dank ik in dit gebod voor de grote, heerlijke weldaad en genade van God, dat Hij ons Zijn Woord en prediking gegeven heeft en ons bevolen, ons in het bijzonder op de vierdag daarin te oefenen, van de waarde van welke schat toch geen menselijk hart zich voldoende rekenschap kan geven. Want Zijn Woord is het enige licht in de duisternis van dit leven, en een Woord van leven, van vertroosting en zaligheid, en waar het dierbare, heilzame Woord niet is, daar is louter vreselijke, gruwelijke duisternis, dwaling, dweperij, dood, onheil van allerlei aard en de tirannie van de duivel zelf, zoals wij dagelijks voor ogen zien.

Ten derde belijd en beken ik mijn grote zonde en schandelijke ondankbaarheid, dat ik n.l. de vierdagen mijn leven lang zo slecht heb doorgebracht en Zijn dierbaar, kostelijk Woord zo jammerlijk heb veracht, zo traag, zo weinig begerig en zo onverschillig ben geweest om het te horen, laat staan, - dat ik het ooit hartelijk begeerd en daarvoor gedankt heb. Zo heb ik mijn goede God tevergeefs mij laten prediken, heb de edele schat laten varen en die met voeten getreden, hetgeen Hij met louter goddelijke goedheid van mij heeft verdragen, en waarom Hij toch niet heeft afgelaten, mij altijd door te prediken en mij te roepen tot de zaligheid van mijn ziel met geheel Zijn vaderlijke, goddelijke liefde en trouw. Dat is mij leed en ik bid om vergeving.

Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat de lieve Vader ons bij Zijn heilig Woord wil bewaren en het niet van ons wil nemen wegens onze zonde, ondankbaarheid en traagheid. Dat Hij ons wil behoeden voor dwepers en valse leraars, en ons zenden trouwe en goede arbeiders in Zijn wijngaard, dat is: trouwe en vrome geestelijken en predikers. Geve Hij ons allen de genade dat wij hun woorden als Zijn eigen woorden met ootmoed horen, aannemen en eren, en er Hem ook van harte voor danken en loven, enz.

Het vierde gebod.

Gij zult uw vader en uw moeder eren.

Ten eerste leer ik hier God, mijn Schepper, erkennen, en verstaan hoe wonderbaar Hij mij met lichaam en ziel geschapen heeft, mij uit mijn ouders het leven heeft gegeven, en hun de wil verleend om mij als de vrucht van hun lichaam met alle krachten te

dienen, hoe Hij mij ter wereld heeft gebracht, gevoed, bewaard, verzorgd en opgevoed met grote ijver en zorgzaamheid, met gevaar, moeite en arbeid, en mij, Zijn schepsel, tot op dit uur naar lichaam en ziel voor talloze gevaren en noden heeft behoed en ook vaak mij uitkomst geschonken, alsof Hij mij alle uren opnieuw schiep. Want de duivel gunt ons geen ogenblik het leven.

Ten tweede dank ik de rijke, goede Schepper voor mij en voor allen, dat Hij in dit gebod heeft gesticht en bewaard de vermeerdering en instandhouding van het menselijk geslacht, dat is: gezin en staat, of Oeconomia en Politica, want zonder deze twee instellingen zou de wereld niet één jaar kunnen bestaan, daar zonder wereldlijk bestuur er geen vrede is; waar geen vrede is kan geen gezinsleven zijn; waar geen gezinsleven is, daar kunnen geen kinderen verwekt noch opgevoed worden en zou de stand van vader en moeder geheel verdwijnen. Maar daarentegen waakt dit gebod en houdt beide in wezen, gezin en staat, beveelt kinderen en onderdanen gehoorzaamheid en zorgt ervoor, dat het ook zo geschiede. Of, waar het niet geschiedt, laat dit gebod het niet ongestraft: anders hadden de kinderen al lang door ongehoorzaamheid alle gezinsleven en de onderdanen door opstand de staat verscheurd en verwoest, omdat hun aantal veel groter is dan dat van ouders en bestuurders. Daarom is zulk een weldaad ook onuitsprekelijk.

Ten derde belijd en beken ik mijn erbarmelijke ongehoorzaamheid en zonde, dat ik in strijd met dit gebod van mijn God mijn ouders niet heb geëerd noch hun gehoorzaam ben geweest, hen dikwijls heb vertoornd en beledigd, hun vaderlijke straf met ongeduld heb aangenomen, tegen ze gemord, hun trouwe vermaning veracht, veeleer lichtzinnig gezelschap heb gezocht en met ondeugende rakkers ben meegegaan. Gelijk God Zelf toch zulke ongehoorzame kinderen vervloekt en hun een lang leven ontzegt, zoals dan ook velen daarom schandelijk omkomen en te gronde gaan, eer zij mannen worden. Want wie vader en moeder niet gehoorzaamt, moet de beul gehoorzamen of op een andere wijze door Gods toorn droevig zijn leven verliezen, enz. Dit alles is mij leed en ik bid om genade en vergeving.

Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat God ons Zijn genade wil verlenen en dat Hij Zijn zegen rijkelijk wil uitstorten, zowel over het gezin als over de staat. Dat wij voortaan vroom worden, onze ouders in ere houden, de overheid gehoorzamen, de duivel weerstaan en door zijn verlokkingen ons niet laten verleiden tot ongehoorzaamheid, die ons slechts onrust baart, en op deze wijze metterdaad meehelpen om gezin en land te verbeteren en de vrede te bewaren, God tot roem en eer, ons zelf tot voordeel en tot zegen, en dat wij zulke gaven erkennen en daarvoor danken. Hier moet mede ingesloten worden ook het gebed voor ouders en overheden, n.l. dat God hun verstand en wijsheid moge verlenen om ons vredig en gelukkig te besturen en te regeren. Hij beware hen, dat zij niet vervallen tot tirannie, tot razen en woeden en doe hen integendeel het Woord van God eren, niet vervolgen noch iemand onrecht aandoen. Want zulke kostbare gaven moet men door gebed verkrijgen, zoals Paulus leert. Anders zit de duivel op de troon en gaat 't er slecht en woest toe.

En wanneer u zelf vader en moeder bent, dan hebt u hier gelegenheid om u zelf niet te vergeten, noch uw kinderen en dienstboden; maar met ernst te bidden, dat de lieve Vader, die u de ereplaats heeft verleend van Zijn Naam en ambt en wil, dat ook u vader genoemd en als vader geëerd wordt, aan u moge schenken de genade en de zegen om uw vrouw, kind en dienstboden naar Gods wil Christelijk te regeren en te onderhouden, wijsheid en kracht om hen goedop te voeden, en aan hèn de goede gezindheid en de wil, uw leer op te volgen en daaraan gehoorzaam te zijn. Want Gods gaven zijn beide: kinderen en hun voorspoedige groei, hun goed terecht komen en hun goed blijven. Anders wordt een huis niets dan een zwijnenstal of een school van

schelmen, zoals men dat ziet bij goddeloos, ruw volk.

Het vijfde gebod.
Gij zult niet doden.
Hier leer ik ten eerste, dat God van mij vraagt, dat ik mijn naaste zó liefheb, dat ik hem aan zijn lichaam geen leed doe, noch met woorden noch met daden, dat ik mij niet aan hem wreek of hem schaad door toorn, ongeduld, nijd, haat of enige andere slechtheid; ik moet veeleer bedenken, dat ik schuldig ben hem te helpen en te raden bij alle lichamelijke noden. Want Hij heeft mij in dit gebod bevolen het lichaam van mijn naaste te beschermen, en mijn naaste op zijn beurt bevolen, mijn lichaam te beschermen. Gelijk Sirach 9: 21 zegt: Hij heeft ieder onzer zijn naaste aanbevolen.
Ten tweede dank ik hier voor zulk een onuitsprekelijke liefde, zorg en trouw jegens mij, dat Hij ter bescherming van mijn lichaam zulk een sterke muur daaromheen heeft geplaatst, dat alle mensen schuldig zijn mij te sparen en te behoeden, zoals ik op mijn beurt alle mensen; Hij waakt ook zelf daarvoor, en wanneer het niet gebeurt heeft Hij het zwaard bevolen ter bestraffing van hen, die het niet doen. Anders, wanneer zulk een gebod en instelling niet bestond, zou de duivel zulk een gemoord onder ons mensen aanrichten, dat niemand ook maar één uur zeker zou kunnen zijn; zoals het dan inderdaad gebeurt, wanneer God in Zijn toorn de ongehoorzame en ondankbare wereld straft.
Ten derde belijd ik en klaag ik hier over mijn slechtheid en die van de wereld, dat wij niet alleen zo gruwelijk ondankbaar zijn voor zulk een vaderlijke liefde en zorg voor ons, maar dat wij, wat toch vooral zo schandelijk is, zulk een gebod en zulk een leer niet kunnen noch willen leren, maar ze verachten, als ging het ons niet aan en hadden wij daaraan niets. Wij voelen ons zo zeker en maken er ons geen gewetenszaak van, dat wij onze naaste in strijd met dit gebod verachten, verlaten, ja vervolgen en kwetsen, ja, hem doden in het hart; wij geven toe aan onze toorn, onze grimmigheid en alle mogelijke slechtheid, alsof wij daaraan wel deden en er het recht toe hadden. Voorwaar, hier is gelegenheid om te klagen en schande te spreken over ons, ondeugende kwajongens en blinde, wilde, slechte mensen, die als grimmige dieren elkaar trappen, stoten, krabben, verscheuren, bijten en opvreten zonder te vrezen voor zo'n ernstig gebod van God, enz.
Ten vierde bid ik, dat de lieve Vader ons wil leren zulk een heilig gebod te erkennen en ons helpen, dat wij ons ook daarnaar gedragen en leven; dat Hij ons allen met elkaar behoeden moge voor de moordenaar, die een meester is in 't moorden en schade doen van allerlei aard en ons Zijn genade schenken, dat de mensen en wij met hen vriendelijk worden jegens elkaar, zachtmoedigen goedgezind, elkaar hartelijk vergeven en elkaars fouten en gebreken Christelijk en broederlijk verdragen en op die wijze leven in ware vrede en in eendracht, zoals dit gebod ons leert en eist.

Het zesde gebod.
Gij zult niet echtbreken.
Hier leer ik nog eens, welke gedachten God ten aanzien van mij heeft en wat Hij van mij vraagt, n.l. dat ik kuis, rein en matig zal leven, en dat niet alleen met gedachten maar evenzo in woorden en daden en dat ik ieders vrouw, dochter of dienstmaagd ongerept zal laten, ja haar zal helpen redden, beschermen en alles doen, wat dient tot behoud van haar eer en kuisheid; ook meewerken om de onnutte monden te stoppen, die haar haar eer ontrukken en ontstelen. Want dit alles ben ik verplicht en God eist dit van mij, dat ik de vrouw van mijn naaste en de zijnen niet alleen ongerept zal laten, maar mij ook zal verplicht weten, zijn reinheid en eer te helpen behouden en bewaren,

zoals ik wilde, dat mijn naaste tegenover mij zich zou gedrongen voelen te handelen en dit gebod jegens mij en de mijnen te houden.
Ten tweede dank ik de trouwe, lieve Vader voor Zijn genade en weldaad, dat Hij met dit gebod in Zijn hoede en bescherming neemt mijn man, zoon en knecht, vrouw, dochter en dienstmaagd en zo ernstig en streng verbiedt, dat men hen niet te schande zal maken. Want Hij verleent mij een veilig geleide, waakt er ook over en laat het niet ongestraft, al zou Hij het ook zelf moeten doen (n.l. straffen), wanneer iemand zulk een gebod of geleide overtreedt en verbreekt. Hem ontloopt niemand, hetzij hij het hier moet betalen of zulk een lust ten laatste boeten in het helse vuur, want Hij verlangt kuisheid en wil echtbreuk niet dulden. Zoals wij het dan dagelijks zien aan alle onboetvaardige, roekeloze mensen; ten slotte achterhaalt hen de goddelijke toorn, die hen schandelijk doet omkomen. Het zou anders niet mogelijk zijn, voor de gemene duivel één ogenblik de tucht en eer van vrouw, kind en dienstboden te bewaren. Er zou niets van worden dan een hondenbruiloft en beestachtig gedoe, zoals het gaat, wanneer God in Zijn toorn Zijn hand wegneemt en alles ondersteboven keert.
Ten derde belijd ik en beken ik mijn zonde (en die van iedereen), hoe ik tegen dit gebod heb gezondigd, hetzij met gedachten, woorden of daden mijn leven lang, en niet alleen ondankbaar ben geweest voor zulk een verheven leer en gave, maar ook wel tegen God heb gemord, dat Hij zulk een reinheid en kuisheid heeft geboden en niet allerlei ontucht en ondeugendheid vrij en ongestraft heeft gelaten, het huwelijk aan verachting, bespotting en verwerping niet heeft prijsgegeven, enz. Zoals dan de zonden tegen dit gebod grover en duidelijker kenbaar zijn dan alle andere, zonder bedekking of enig sieraad. Dat doet mij leed, enz.
Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat God ons de genade schenken wil, zulk een gebod met lust en liefde te houden, zodat niet alleen wij kuis leven, maar ook anderen daartoe helpen en hun goede raad geven.
Zo ga ik voort ook met de andere geboden, indien ik tijd, gelegenheid en lust heb. Want zoals ik gezegd heb, ik wil niemand binden aan mijn woorden of gedachten, maar slechts mijn voorbeeld geven, dat ieder die wil mag volgen of ieder die het kan mag verbeteren. Wil hij in één keer alle geboden nemen of zoveel als hij wenst, hij kan 't gerust doen. Want wanneer de ziel zich met iets bezig houdt, hetzij iets slechts of iets goeds, en het haar daarmede ernst is, dan kan zij in een enkel ogenblik meer denken dan de tong in tien uur kan zeggen of de pen in tien dagen schrijven. Zulk een vlug, subtiel en tegelijk machtig ding is de ziel of de geest. Daarom is zij met de Tien geboden in al hun vier onderdelen heel spoedig klaar, wanneer zij dat wil en het haar ernst is.

Het zevende gebod.
Gij zult niet stelen.
Ten eerste leer ik hier, dat ik het goed van mijn naaste tegen zijn wil niet mag nemen noch in mijn bezit hebben, noch heimelijk, noch openlijk, niet ontrouw noch vals mag zijn in de handel, bij het dienen en arbeiden, opdat ik het mijne niet oneerlijk gewin, maar dat ik in het zweet van mijn aanschijn mijn eigen brood zal verdienen en als een eerlijk man het zal eten. Verder, dat ik ertoe medewerken zal, dat aan mijn naaste, zoals aan mij zelf, het zijne niet op een dergelijke wijze ontnomen wordt. Ik leer ook, dat God door dit gebod mijn goed met een veilige muur omgeeft uit vaderlijke goedheid en met grote ernst bezield, daardoor dat Hij verbiedt, dat men mij iets zou ontstelen. Wanneer men naar dit gebod niet doet, heeft Hij de straf daarvoor bepaald, galg en strop aan meester Hans (de beul) bevolen; of wanneer die niet kan, straft Hij zelf en laat ze ten slotte bedelaars worden; zoals men zegt: Wie jong gaarne steelt, die

moet in zijn ouderdom gaan bedelen. Idem: Onrechtvaardig goed gedijt niet. En: zó gewonnen, zó geronnen.
Ten tweede dank ik Zijn trouw en goedheid, dat Hij mij en ons allen een zo goede leer en daarmede veiligheid en bescherming heeft gegeven. Want wanneer Hij ons niet behoedde, dan zou niemand een cent of een stuk brood in huis overhouden.
Ten derde belijd ik al mijn zonde en ondankbaarheid, wanneer ik iemand in mijn leven te kort heb gedaan, of hem onrechtvaardig en trouweloos heb behandeld.
Ten vierde bid ik, dat Hij genade wil verlenen, dat ik en ieder van ons dit Zijn gebod moge leren en in acht nemen, mij ook van het kwaad mag beteren, opdat toch het stelen, roven, afzetten, verduisteren en alle overige ongerechtigheid minder worde en daaraan binnenkort bij de komst van de jongste dag, waarnaar alles, het gebed van alle heiligen en van alle schepselen met verlangen uitziet, een einde komt (Rom. 8: 19). Amen.

Het achtste gebod.
Gij zult geen vals getuigenis spreken, enz.
Dit leert ons ten eerste om onder elkaar oprecht te zijn en allerlei leugens en lasteringen na te laten, om gaarne van anderen het beste te zeggen en te vernemen; daarmede is onze goede naam en onze onschuld omgeven door een veilige muur ter bescherming tegen boze en valse tongen, die God ook niet ongestraft laat, zoals bij de andere geboden is gezegd. Daarvoor zullen wij Hem danken, n.l. èn voor de leer èn voor de bescherming, die Hij ons zo genadig hiermee verleent, en ten derde zullen wij belijden en hiervoor genade vragen, dat wij ons leven lang zo ondankbaar en zondig zijn geweest, hebben gelogen, vals gehandeld, kwaad van onze naaste gesproken, wiens eer en onschuld wij toch verplicht zijn te redden, zoals wij zelf dat gaarne zouden ondervinden. Ten vierde bidden wij om hulp, om dit gebod voortaan te houden door van de naaste veel goeds te spreken.

Het negende en tiende gebod.
Gij zult niet begeren uws naasten huis. Idem: *zijn vrouw*, enz.
Dit leert ons ten eerste, hoe wij met generlei schijn van recht onze naaste zijn goederen en al wat het zijne is zullen ontnemen, ontfutselen en afhandig maken, maar dat wij zullen helpen om het te behouden, zoals wij zelf gaarne zouden willen, dat tegenover ons geschieden mocht. En dit gebod betekent ook bescherming tegen de spitsvondigheden en listen van de wijzen van deze wereld[11], die zeker eindelijk ook hun straf wel zullen krijgen. Ten tweede zullen wij daarvoor danken; ten derde onze zonde met berouw en smart belijden; ten vierde bidden om hulp en sterkte, om vroom te worden en dit gebod te houden.
Ziedaar de Tien geboden op viervoudige wijze behandeld, n.l. als "leerboekje", als "dankboekje", als "biechtboekje" en als "gebedenboekje". Daardoor moet een ziel tot zichzelf komen en warme begeerte krijgen naar 't gebed. Denk er echter om, dat u niet alles of te veel tegelijk aanvat, opdat de geest niet moe wordt. Een goed gebed behoort ook niet lang te zijn en ook niet lang uitgerekt te worden. Maar het moet vaak worden gebeden en vurig zijn. Het is genoeg, wanneer u een gedeelte of de helft[12] neemt, waarmede u binnen in u een vuurtje kunt ontsteken. Nu, dat moet de Geest u zelf geven en verder in het hart onderrichten, wanneer dat door Gods Woord bevrijd is van allerlei bezigheden en gedachten, die het afleiden.
Van het Geloof en van de Heilige Schrift behoeft hier niet gesproken te worden, want

[11] Dit ziet op de juristen.
[12] Bijv. van het Onze Vader of de Tien geboden.

dat zou iets zijn zonder einde. Wie recht goed op de hoogte is, kan best de ene dag de Tien geboden, de andere dag een psalm of een hoofdstuk uit de Schrift nemen en daardoor zijn hart doen ontbranden in heilig vuur.

Toelichting.

Meester Peter, Luther 's "guter Freund", was zijn barbier. Hij was bij alle hoogleraren te Wittenberg welbekend. Melanchthon prijst hem als *Treinen um viele wohl verdienten Greis.*
Meester Peter sprak gaarne over godsdienstige onderwerpen. Wij vernemen van hem, dat hij rondliep met het voornemen een boek te schrijven over de krachten en listen van de duivel, waarvan hij ondervinding had en waarvoor hij zijn medemensen wilde waarschuwen.
Van Luther wenste hij te weten, *hoe men bidden moet.*
Luther antwoordt hem in dit geschriftje. Na een inleiding geeft hij een parafrase van het Onze Vader en hij voegt er één van de Tien geboden aan toe, maar hij legt er de nadruk op, dat hij daarmee niemand wil binden. Zijn schets wil niet anders zijn dan een woord tot aanmoediging en tot onderricht.
Wij leren Luther hier kennen in zijn omgang met de eenvoudigen, ernstig, hartelijk en welgemoed.

De wapens in de titelomlijsting zijn die van
Martin Luther,
Philipp Melanchthon,
Justus Jonas,
Johann Bugenhagen en
Caspar Cruciger.

BUNDEL XII

OVER DE GOEDE WERKEN (1520)

VOORWOORD

Aan de doorluchte, hooggeboren vorst en heer, de heer Johan, hertog van Saksen, landgraaf van Thüringen, markgraaf van Meissen, mijn genadige heer en beschermheer.

Doorluchte, hooggeboren vorst, genadige heer.
Aan Uw vorstelijke genade ten allen tijde allereerst mijn onderdanige diensten en eenvoudig gebed: Genadige vorst en heer, ik zou gaarne reeds lang mijn onderdanige dienst en plicht jegens Uw vorstelijke genade met enig geestelijk goed, dat tot mijn bevoegdheid behoort, hebben betoond, heb echter, mijn vermogen in aanmerking genomen, mij steeds te gering bevonden, iets te ondernemen, dat waard was Uw vorstelijke genade aan te bieden.
Daar echter mijn genadigste[13] heer, heer Frederik, hertog van Saksen, keurvorst en vicarius van het Heilige Roomse Rijk enz., broeder van Uw vorstelijke genade, mij niet versmaadt, maar goedgunstig mijn gebrekkig boekje[14] aangenomen heeft, dat, aan Zijne keurvorstelijke genade opgedragen, nu ook in druk verschenen is, wat ik niet van zins was geweest: zo heb ik door zulk goedgunstig voorbeeld moed gevat en mij vermeten te menen, dat evenals het vorstelijk bloed, zo ook het vorstelijk gemoed, vooral in goedgunstige mildheid en welwillendheid, één en hetzelfde is. Ik hoop dus, dat ook Uw vorstelijke genade dienovereenkomstig dit mijn arm onderdanig aanbod niet wil versmaden, waarvan 't mij veel nodiger voorkwam dat het in druk verscheen, dan één van mijn overige preken of boekjes, daar de grootste vraag, namelijk die van de goede werken, zich heeft voorgedaan. Op dit punt immers heerst onnoemelijk veel meer list en bedrog dan in enig ander opzicht. Hierin wordt de argeloze mens heel licht verleid, zodat ook onze Heere Christus ons bevolen heeft, dat wij volijverig moeten acht geven op de schaapsklederen, waarin de wolven zich hullen.
Noch met zilver of goud, noch met edelgesteente of enige andere kostbaarheid wordt zoveel omhaal gemaakt als met de goede werken, die alle tezamen van één enig ongekunsteld goed gehalte moeten zijn, of ze zijn niets dan vernis, veinzerij en bedrog.
Ofschoon ik er echter vele ken en dagelijks hoor, die mijn armoedigheid gering achten en zeggen, dat ik maar traktaatjes en Duitse preken maak voor de ongeleerde leken, zo laat ik mij daardoor toch niet afhouden. Gave God, dat ik in mijn hele leven met al mijn vermogen slechts één leek tot zijn bestwil had gediend, dan zou ik reeds tevreden zijn en God danken en heel rustig al mijn boekjes te gronde laten gaan. Of het maken van grote en vele boeken een kunst is en of dat beter is voor de Christenheid, daarover laat ik anderen oordelen. Ik meen echter, dat, als ik zin had volgens hun kunst dikke boeken te schrijven, het mij misschien gemakkelijker af zou gaan, dan 't hun gelukken zou, op mijn manier een kleine preek te maken. Als goede "ge"- volgen van zijn werk te zien even gemakkelijk was als "ver"- volgen, dan zou Christus al lang weer uit de hemel geworpen en Gods rechterstoel omgestoten zijn. Kunnen wij niet allen dichten, dan willen we toch allen richten.

---

[13] Genadigste i.p.v. genadige, want Frederik (de Wijze) was regerend vorst.
[14] "Veertien vertroostingen voor vermoeiden en beladenen", door wijlen Ds . J.W. Brass.

Ik wil van harte gaarne aan iedereen de eer laten grotere dingen te doen en mij gans en al niet schamen voor de ongeleerde leken in het Duits te prediken en te schrijven. Ofschoon ik het zelf weinig ken, geloof ik toch, dat er, indien wij tot nu toe ons meer beijverd hadden Duits te gebruiken en het voortaan ook wilden doen, voor de Christenheid geen geringer voordeel tot verbetering uit zou zijn ontsproten dan uit al die hoogdravende lijvige boeken en strijdvragen, die op de hogescholen alleen onder de geleerden behandeld zijn.
Bovendien heb ik nog nooit iemand gedwongen of verzocht mij aan te horen of mijn preken te lezen. Ik heb vrijuit in de Gemeente gediend met datgene, wat God mij gaf en wat ik schuldig ben. Wie er niet van houdt, leze en hore anderen. Ook is er niet veel aan gelegen, of zij van mij gediend zijn. Mij is 't juist genoeg, ja, meer dan genoeg, dat hier en daar enkele leken, maar deze dan ook uit de grond van hun hart, zich verootmoedigen mijn preken te lezen. En al dreef mij ook niets anders, dan zou deze reden mij al voldoende zijn, dat ik bemerkt heb, hoezeer zulke Duitse boekjes Uw vorstelijke genade behagen en dat u zeer berig bent goede werken en onderricht van het geloof te leren kennen. Daarom heeft het mij ook billijkerwijze betaamd, hiermede met de grootst mogelijke ijver onderdanig van dienst te zijn.
Derhalve verzoek ik, ootmoedig en onderdanig, dat Uw vorstelijke genade deze mijn pennevrucht in goedgunstig oordeel aanvaarden wil, totdat ik, indien God mij de tijd laat, ook het geloof in een Duitse uitlegging geheel moge verklaren. Want voor dit maal heb ik slechts willen aantonen, hoe wij het geloof moeten beoefenen, betrachten en het voornaamste werk doen zijn. Als God het geeft, dan wil ik een andere keer het geloof op zichzelf behandelen, zoals wij het dagelijks moeten bidden en belijden. En hiermee wil ik mij bij Uw vorstelijke genade onderdanig aanbevolen houden.

Te Wittenberg, de 29ste maart na Christus' geboorte 1520.
Uw vorstelijke genade onderdanig kapelaan
Dr. Martinus Luther.

Over de goede werken.
Ten eerste dient men te weten, dat er geen andere goede werken zijn dan alleen die God geboden heeft, zoals er ook geen zonde is dan alleen die God verboden heeft. Daarom, wie goede werken kennen en doen wil, die heeft niets anders dan Gods geboden te kennen. Alzo spreekt Christus, Matth. 19: "Wilt gij zalig worden, zo houd de geboden". En toen dan de jongeling vroeg, wat hij moest doen, om zalig te worden, hield Christus hem niets anders voor dan de tien geboden. Volgens dit woord dienen wij het kenmerk van de goede werken uit de geboden van God te leren en niet uit de uiterlijke hoedanigheid, de grootte of het aantal van de werken zelf, ook niet uit het goeddunken van mensen of menselijke wetten of manier van doen, zoals wij zien dat geschied is en nog steeds geschiedt door onze blindheid met grote minachting voor Gods geboden.

Ten tweede. Het eerste en hoogste, alleredelste goede werk is het geloof aan Christus, zoals Hij zegt Joh. 6: 28: "Toen de Joden Hem vroegen, wat moeten wij doen, opdat wij de werken Gods werken? antwoordde Hij: "dat is het goddelijke goede werk, dat gij aan Hem gelooft, Die God gezonden heeft." Als wij dat nu horen of prediken, lopen wij er achteloos aan voorbij en achten het heel gering en gemakkelijk te doen, terwijl wij er toch lang bij moesten blijven stilstaan en er diep over moesten nadenken. Want in dit werk moeten alle werken opgaan en hun deugd moet daaruit vloeien.

Daarop moeten wij sterk de nadruk leggen, opdat men het begrijpen kan.
Wij vinden er velen, die bidden, vasten, stichtingen maken[15], van allerlei doen en een goed leven leiden voor de mensen. Als u hen vraagt, of ze ook zeker zijn, dat het God behaagt, wat ze aldus doen, zeggen ze: nee, weten doen ze 't niet, of ze twijfelen eraan. Bovendien zijn er verscheidene grote geleerden, die hen verleiden en zeggen, dat het ook niet nodig is, daarvan zeker te zijn, en die toch niets anders doen, dan goede werken te leren. Zie, al die werken gaan buiten het geloof om; daarom zijn ze niets. Want zoals hun geweten tegenover God staat en gelooft, zo zijn ook de werken, die daaruit voortkomen. Nu is er geen geloof, geen goed geweten voor God; daarom ontbreekt het hoofd aan de werken en al hun leven en goed-doen is niets. Daardoor komt het dat zij, als ik het geloof zo hoog stel en zulke ongelovige werken verwerp, mij beschuldigen, dat ik goede werken verbied, terwijl ik toch graag echte goede werken van het geloof wilde leren.

Ten derde. Vraagt u ze voorts, of ze dat ook voor goede werken houden, als zij arbeiden in hun handwerk, gaan, staan, eten, drinken, slapen en allerlei werken voor lichamelijk onderhoud of algemeen welzijn verrichten en of zij geloven dat God een welbehagen daaraan jegens hen koestert, dan zult u bevinden, dat zij nee zeggen en de goede werken zo nauw begrenzen, dat zij slechts in de kerk bidden, vasten, aalmoezen geven als zodanig beschouwen. De andere houden ze voor nutteloos, waaraan God Zich niets gelegen laat liggen. Zo verkorten en verkleinen zij door hun vervloekte ongeloof de diensten, die men verrichten kan voor God, Wie toch alles dient, wat ook maar in het geloof gedaan, gesproken of gedacht kan worden.
Alzo leert de Prediker Salomo 9: 7: "Zo ga dan heen, vrolijk, eet en drink en weet, dat uw werken God behagen. Laat uw kleed altijd wit zijn en de olie op uw hoofd ontbreke nimmer. Geniet het leven met de vrouw, die gij liefhebt, alle dagen van deze ongestadige tijd, die u gegeven zijn". De witheid van het kleed, dat betekent: al onze werken moeten goed zijn, hoe zij ook heten mogen, zonder enig onderscheid. Dan echter zijn ze wit, als ik zeker ben en geloof, dat ze God behagen. Zo ontbreekt mij de olie van een vrolijk geweten nimmer op het hoofd van mijn ziel.
Alzo spreekt Christus Joh. 8: 29: "Ik doe altijd, wat Hem behaagt". Hoe deed Hij dat altijd, terwijl Hij toch at en dronk en sliep te zijner tijd? En Johannes zegt (1 Joh. 3: 19): "Daaraan kunnen wij weten, dat wij in de waarheid staan, als wij ons hart voor Zijn ogen vertroosten kunnen en een goed vertrouwen hebben. En indien ons hart ons veroordeelt of aanklaagt, zo is God groter dan ons hart en wij hebben het vertrouwen, dat wij ontvangen zullen, wat wij bidden. Want wij houden Zijn gebod en doen wat Hem welbehagelijk is". Evenzo: "Wie uit God geboren is (dat is: wie gelooft en op God vertrouwt), die zondigt niet en kan niet zondigen". Evenzo Psalm 34: "Allen, die op Hem vertrouwen, zullen niet zondigen". Ja, in de tweede Psalm staat zelfs: "Welgelukzalig, die op Hem vertrouwen". Is dat waar, zo moet alles goed zijn, wat zij doen, of terstond vergeven zijn, wat zij misdoen. Ziedaar nu, waarom ik het geloof zo hoog verhef, alle werken erin betrek en alle werken verwerp, die er niet uit voortvloeien.

Ten vierde. Hier kan nu een ieder zelf bemerken en gevoelen, wanneer hij goed en niet goed doet: bevindt hij dat zijn hart leeft in 't vertrouwen, dat het God behaagt, zo is het werk goed, al was het ook nog zo gering als het oprapen van een strohalm. Is dat vertrouwen niet aanwezig, of twijfelt hij hierin, dan is het werk niet goed, al wekte het

---

[15] N.1. altaren, heiligen-beelden of -schilderijen, kapellen, enz. schenken.

alle doden op en al liet de mens zich verbranden. Dat leert Paulus, Rom. 14: "Alles wat niet uit of in het geloof geschiedt, dat is zonde". Vanwege het geloof en van geen ander werk, hebben we de naam, dat wij gelovigen in Christus heten, als zijnde het hoofdwerk. Want alle andere werken kan een heiden, Jood, Turk of zondaar ook doen; maar vast vertrouwen, dat hij God behaagt, is slechts een Christen mogelijk, door genade verlicht en bekrachtigd.
Dat echter deze woorden vreemd klinken en verschillende lieden mij erom voor een ketter uitschelden komt daardoor, dat ze volgens het blinde verstand en de heidense leer het geloof niet boven, maar naast andere deugden gesteld hebben en er een apart werk van gemaakt hebben, afgezonderd van alle werken van de overige deugden. Het geloof toch alleen maakt alle andere werken goed, aangenaam en waardig en wel daardoor, omdat het op God vertrouwt en niet twijfelt, dat voor Zijn aangezicht alles welgedaan is, wat de mens doet. Ja, ze hebben het geloof niet eens een werk laten blijven, maar er een "habitus", zoals ze zeggen, van gemaakt, terwijl toch de Schrift aan niets anders de naam van een goddelijk goed werk verleent, dan alleen aan het geloof. Dit geloof brengt onmiddellijk met zich mede: liefde, vrede, vreugde en hoop. Want wie op God vertrouwt, aan die geeft Hij terstond Zijn Heilige Geest, zoals Paulus tot de Galatiërs zegt: "U hebt de Geest ontvangen, niet door uw goede werken, maar omdat gij het Woord Gods geloofd hebt".

Ten vijfde. In dit geloof worden alle werken gelijk en is het ene zoals het andere; alle onderscheid van de werken valt weg, ze mogen groot, klein, kort, lang, veel of weinig zijn. Want de werken zijn niet uit zichzelf aangenaam, maar uit hoofde van het geloof, dat alleen en zonder onderscheid in alle werken en in ieder werk afzonderlijk aanwezig is, werkt en leeft, hoe veel en hoe verschillend zij ook zijn. Evenals alle ledematen dank zij het hoofd leven, werken en hun naam hebben, maar zonder het hoofd geen ledematen kunnen leven, werken of een naam hebben.
Hieruit volgt dan verder, dat een Christenmens, die in dit geloof leeft, geen leraar in goede werken nodig heeft, maar wat hem voor de hand komt, dat doet hij en het is alles welgedaan. Zo sprak Samuel tot Saul. "Gij zult een ander mens worden, als de Geest in u komt; doe alsdan, wat u voor de hand komt, God is bij u". Zo lezen wij ook van Hanna, Samuels moeder: toen zij de priester Eli geloofde, die haar Gods genade beloofde, is zij vrolijk en welgemoed naar huis gegaan en heeft zich voortaan nergens meer aan gestoord. Dat wil zeggen: alles wat haar voor de hand kwam is enerlei en hetzelfde geworden. Ook Paulus zegt: "Waar de Geest van Christus is, daar is alles geoorloofd". Want het geloof laat zich niet binden aan enig werk, maar laat zich er ook geen ontnemen, maar, zoals de eerste Psalm zegt: het geeft zijn vrucht, als het tijd is, dat is, zoals het komt en gaat.

Ten zesde. Dat kunnen wij zien aan een gewoon voorbeeld: als een man of een vrouw van de ander liefde en toegenegenheid verwacht en dat vast gelooft, wie onderricht hen dan, hoe zij zich gedragen moeten en wat ze doen, laten, zeggen, zwijgen of denken moeten? Alleen het vertrouwen leert hen dat alles en meer dan nodig is. Zij kennen geen verschil in werken; zij doen het grote, lange, vele even gaarne als het kleine, korte, weinige en dat wel met een vrolijk, vredig en gerust hart en ze zijn daarbij zo vrij als een vogel.
Is er echter twijfel, dan begint elk te zoeken wat het beste is. Dan begint hij zich voor te stellen, dat er verschil is in goede werken, waardoor hij zich gunst zou kunnen verwerven en loopt toch nog rond met bezwaard gemoed en met grote on-behagelijkheid bovendien, is terstond verlegen, bijna geheel vertwijfeld en raakt

erdoor verward.
Zo staat het met een Christenmens, die in dit vertrouwen jegens God leeft: hij weet alle dingen, kan alle dingen, durft alles aan en doet dat alles vrolijk en vrijuit. Niet om vele goede verdiensten en werken te verzamelen, maar het is hem een lust, God alzo te behagen, in oprechtheid God om niet te dienen, tevreden, omdat het God behaagt. Anderzijds, wie niet met God in vrede leeft of daaraan twijfelt, die probeert, zoekt en is bezorgd, hoe hij toch God genoegdoening kan geven en met vele werken overreden. Hij draaft naar St. Jacob[16], Rome, Jeruzalem, hierheen en daarheen, bidt tot St. Brigitta[17], bidt dit en dat, vast die en die dag, biecht hier, biecht daar, vraagt deze en gene, en vindt toch geen rust. Alles doet hij met bezwaard gemoed, met onrust en onlust van hart, zoals ook de Schrift zulk soort goede werken in 't Hebreeuws noemt: "aven amal", of zoals wij zeggen: moeite en arbeid[18]. Daarenboven zijn het geen goede werken en is alles vergeefs. Velen zijn daarvan gek geworden en in allerlei narigheid geraakt. Van hen staat geschreven in het Boek der Wijsheid van Salomo, hoofdstuk 5: "Wij zijn moede geworden op de verkeerde weg en hebben gedwaald op moeizame en woeste wegen, maar de weg des Heeren hebben wij niet geweten en de zon der gerechtigheid is over ons niet opgegaan"[19].

Ten zevende. In de werken is het geloof nog klein en zwak. Laat ons nu verder vragen of zij, als het hun slecht gaat naar lijf, goed, eer, vrienden, of wat ze hebben, ook dan nog geloven, dat zij God behagen en dat Hij hun zwarigheden en hun leed, hetzij klein of groot, in genade over hen beschikt. Hier is 't de kunst, een goed vertrouwen te stellen op God, Die Zich toornig betoont, en niets beters van Hem te verwachten, dan men (schijnbaar) ondervindt. Hier is Hij verborgen, zoals de Bruid zegt in Hooglied 2: 9: "Zie, hij staat achter de muur en ziet door de vensters". Dat betekent zo veel als: God staat achter het lijden, dat ons weliswaar van Hem scheidt als een wand, verborgen, maar toch ziet Hij op mij en verlaat mij niet, want Hij staat en is bereid in genade te helpen en door het venster van het donkere geloof[20] laat Hij Zich zien. Evenzo Klaagliederen van Jeremia: "Hij verwerpt de mensen, maar Hij doet het niet van harte"[21].
Dit geloof kennen zij in 't geheel niet en ze denken, dat God hen heeft verlaten en hun kwalijk gezind is. Ja, ze geven mens en duivel de schuld van dat kwaad en vertrouwen op God bestaat er niet bij hen. Daarom strekt het leed hun ook ten allen tijde tot ergernis en schade, en toch gaan ze heen en doen een paar goede werken naar hun mening, zonder acht te slaan op hun ongeloof. Maar voor hen, die in zulk een lijden op God bouwen en een vast en goed vertrouwen op Hem behouden, dat Hij in hen een welbehagen heeft, zijn de droefenissen en zwarigheden niets dan kostelijke verdienste en de edelste goederen, die niemand hoog genoeg kan waarderen. Want het geloof en het vertrouwen maken alles in Gods oog kostelijk, wat voor de anderen het allerschadelijkste is, zoals ook van de dood geschreven staat in de 116de Psalm: "De dood Zijner heiligen is kostelijk geacht in Gods ogen". Zoveel het vertrouwen en het geloof in deze graad beter, hoger en sterker is vergeleken bij dat van de eerste graad, evenzeer overtreffen de smarten, in dat geloof ondergaan, alle werken in het geloof

[16] St. Jacob di Compostella, beroemde bedevaartsplaats in Spanje.
[17] St. Brigitta, gest. 523, stichtster van een naar haar genoemde nonnen-orde in Ierland.
[18] Zinspeling op Luther's vertaling van Ps. 90: 10: "amal waawen".
[19] Verkorte weergave van vs. 6 en 7. Luther weet hier ook in apocriefe boeken een prediking te vinden, een schildering van het verschil tussen Evangelische rechtvaardiging uit het geloof en Roomse werkheiligheid uit bijgeloof.
[20] Vergelijk 1 Cor. 13: 12, want wij zien nu door een spiegel, in een donker woord.
[21] Bedoeld is Klaagl. 3: 33.

gedaan. Alzo heerst er in het doen van goede werken en in het dragen van het leed een onmetelijk groot verschil, wat aangaat de levensheiliging.

Ten achtste. Boven dat alles bereikt het geloof de hoogste graad, als God niet met tijdelijke droefenissen, maar met dood, hel en zonde het geweten straft en genade en barmhartigheid weigert, alsof Hij eeuwig wilde verdoemen en toornen. Slechts weinigen ervaren het, zoals David klaagt in de zesde Psalm: "Heere, straf mij niet in Uw grimmigheid". Hier te geloven, dat God genadig welbehagen jegens ons heeft, is het hoogste werk, dat geschieden kan door en in het schepsel, waarvan de werkheiligen en "goed-doeners" totaal niets afweten. Want hoe zouden zij Gods goedheid en genade willen verwachten, daar ze in hun werken niet zeker zijn en, verkerende in die laagste graad van geloof, twijfelen.
Zie, zo heb ik, zoals gezegd, het geloof ten allen tijde geprezen en alle werken, die zonder dat geloof geschieden, verworpen, om daardoor de mensen van de valse, farizese, ongelovige schijn-goede werken, waarvan nu alle kloosters, kerken, godshuizen, lage en hoge standen boordevol zijn, te leiden tot de rechte, waarachtige, gelovige echt-goede werken. Daarin zal niemand mij tegenstreven dan alleen de onreine dieren, wier hoeven niet gespleten zijn (zoals in de wet aan Mozes geopenbaard is), die geheel geen verschil in goede werken willen velen, maar die maar voort sjokken; als maar voldaan wordt aan het vereiste bidden, vasten, stichtingen maken, biechten, is hun alles goed, ook al hebben ze generlei geloof aan Gods genade en welbehagen in dat alles. Ja, dan houden ze het 't meest voor goed, als ze daarvan maar veel, groot en lang gedaan hebben zonder enig vertrouwen op God. Diensvolgens willen zij allereerst voor zichzelf de vruchten ervan plukken. Zo bouwen zij niet op het goddelijk welbehagen hun vertrouwen, maar op de door hen gedane werken, dat is op zand en water, ten gevolge waarvan zij ten laatste een gruwelijke val moeten doen, zoals Christus zegt in Matth. 7. Gods goede wil en welbehagen jegens ons, waarop ons vertrouwen is gegrondvest, hebben de Engelen van uit de hemel verkondigd, toen ze in de Kerstnacht zongen: Gloria in excelsis Deo, Ere zij God in de hoogste (hemelen), vrede voor de aarde, genadig welbehagen voor de mensen[22].

Ten negende. Zie, dat is het goede werk van het eerste gebod, waar bevolen wordt: gij zult geen andere goden hebben. Dat wil zoveel zeggen als: daar Ik alleen God ben, zult u op Mij alleen uw ganse verzekerdheid en geloof, uw ganse vertrouwen stellen en op niemand anders. Want dat betekent niet een God te hebben, zo u slechts uiterlijk met de mond God noemt of door te knielen of met gebaren aanbidt, maar zo u Hem hartelijk vertrouwt en alle goeds en genadig welbehagen van Hem verwacht, hetzij in werken of in lijden, in leven of sterven, in lief en leed. Zoals Christus de Heere in Joh.. 4: 28 tot de heidense vrouw[23] zegt: "Ik zeg u, wie God wil aanbidden, moet Hem in geest en in waarheid aanbidden". En dit diepe geloof, deze trouw en verzekerdheid des harten is waarachtige vervulling van het eerste gebod, zonder hetwelk er geen werk bestaat, dat aan dit gebod kan voldoen. En zoals dit gebod het allereerste, hoogste en beste is, waaruit alle andere voortvloeien, waarin ze begrepen zijn, waarnaar ze gericht worden en waaraan ze gemeten worden, zo is ook de gehoorzaamheid eraan (dat is het geloof of het vertrouwen op Gods gunst ten allen tijde) het allereerste, hoogste en beste werk, waaruit alle andere voortvloeien, waaruit ze volgen, waarin ze bestaan, waarnaar ze beoordeeld en gemeten worden. Met andere werken staat het ten opzichte van dit eerste werk zó, alsof de andere geboden zonder

[22] Men lette op de betere vertaling van later jaren. Luther bleef levenslang de Bijbelvertaling volmaken.
[23] Lees: de Samaritaanse vrouw.

het eerste gebod bestonden, namelijk als bestond er geen God. Daarom zegt zeker Augustinus, dat de werken van het eerste gebod geloven, hopen en liefhebben zijn.
Nu is boven gezegd, dat zulk vertrouwen en geloof liefde en hoop met zich mede brengen. Ja, als wij het goed bezien, dan is de liefde het eerste en geheel gelijk met het geloof. Want ik zou God niet willen vertrouwen, als ik niet bedacht, dat Hij mij goedgunstig en genegen was, waardoor ik Hem wederom genegen word en bewogen om Hem hartelijk te vertrouwen en alle goeds van Hem te verwachten.

Ten tiende. Nu ziet u zelf, dat al diegenen, die God niet ten allen tijde vertrouwen en Zijn gunst, genegenheid en welbehagen niet in al hun werken en lijden, in leven en sterven verwachten, maar deze bij andere dingen of bij zichzelf zoeken, dit gebod niet houden en ware afgoderij bedrijven, ook al deden ze de werken van alle andere geboden en al hadden zij bovendien nog het gebed van alle heiligen, vasten, gehoorzaamheid, geduld, kuisheid en onschuld bij elkaar. Immers het hoofdwerk is niet aanwezig, zonder hetwelk die andere alle niets zijn dan louter onechtheid, schijn, vernis, waarvoor Christus waarschuwt in Matth. 7: "Wacht u voor de valse profeten, die tot u komen in schaapsklederen". Dat zijn allen, die door vele goede werken, zoals ze zeggen, bij God in het gevlei willen komen en Hem Zijn gunst willen afkopen, alsof Hij een sjacheraar of dagloner was, die Zijn genade en gunst niet voor niets wilde geven. Die mensen zijn de meest verkeerde ter wereld en zijn moeilijk of nooit tot de rechte weg te bekeren[24].
Even erg zijn allen, die in moeilijkheden her en der lopen en overal raad, troost en hulp zoeken behalve juist bij God, bij Wie het te zoeken hun 't allermeest geboden is. Deze bestraft de profeet Jesaja aldus (9: 13): "Het onzinnige volk bekeert zich niet tot Hem, die het slaat". Want God sloeg ze en zond hun lijden en allerlei moeilijkheden, opdat ze tot Hem zouden vlieden en Hem vertrouwen. Zo lopen ze van Hem weg naar de mensen, nu eens naar Egypte, dan weer naar Assyrië en ook wel naar de duivel. Over zulke afgoderij staat bij die profeet en in de boeken van de Koningen veel geschreven.
Zo doen ook alle schijnvromen, als hun iets overkomt, zodat ze niet tot God, maar van en voor Hem vlieden en slechts erop bedacht zijn, hoe er door hen zelf of door menselijke hulp in hun nood voorzien kan worden, maar zichzelf daarbij toch voor vrome lieden houden en laten houden.

Ten elfde. Dat is de mening van Paulus op vele plaatsen, waar hij het geloof zo hoog stelt, dat hij zegt: "De rechtvaardige leeft uit het geloof en het geloof is datgene, waarom hij als rechtvaardig voor God geacht wordt. Bestaat dan de gerechtigheid uit het geloof, dan is het duidelijk, dat het geloof alle geboden vervult en al hun werken rechtvaardigt, daar immers niemand gerechtvaardigd is, tenzij hij alle geboden Gods doet".
Anderzijds kunnen de werken niemand rechtvaardig maken voor God zonder het geloof. Zozeer verwerpt de heilige apostel openlijk en volmondig de werken en prijst hij het geloof, dat sommigen, door zijn woorden geërgerd, spreken: "Welnu, dan willen wij geen goed werk meer doen". Zulken echter veroordeelt hij als dwalenden en onverstandigen.
Zo geschiedt het nog heden ten dage, dat men, als wij de grote schijn-goede werken, die zonder enig geloof gedaan worden, verwerpen, zegt: men moet slechts geloven en niets goeds doen. De werken van het eerste gebod noemt men n.l. tegenwoordig:

[24] Let op de tegenstelling: verkeerd-bekeerd.

zingen, lezen, orgel spelen, mis houden; ook metten, vesper en andere getijden bidden; kerken, altaren, kloosters. stichten en versieren, klokken, kleinodiën, gewaden, sieraad en andere schatten verzamelen, naar Rome, naar de heiligen gaan ter bedevaart. Voorts, als wij in boetekleed ons bukken, de knieën buigen, rozenkrans bidden en psalmboek lezen en dat alles niet voor een afgod, maar voor het heilige kruis van God of voor de beelden van Zijn heiligen: dat noemen wij God eren, aanbidden en, zoals het eerste gebod luidt, geen andere goden hebben. Maar zulks kunnen ook woekeraars, echtbrekers en allerlei zondaren doen en die doen het ook dagelijks.
Welaan dan: Geschieden deze dingen met zulk een geloof, dat wij het daarvoor houden, dat dat alles God wel behaagt, dan zijn ze prijzenswaardig, niet wegens hun deugdzaamheid, maar wegens dat geloof, want alle werken hebben gelijke geldigheid, zoals gezegd is. Twijfelen wij echter daaraan of houden wij het niet daarvoor, dat God ons genegen is en behagen in ons heeft, of vermeten wij ons allereerst door en volgens de werken Hem te behagen, dan is het louter bedriegelijkheid, dan wordt God wel uiterlijk geëerd, inwendig echter maakt men zichzelf tot afgod.
Dat is de reden, waarom ik zo vaak tegen de praal, pracht en overdaad heb gesproken en ze verworpen heb. Het is klaar als de dag, hoe zij niet alleen in twijfel of zonder zulk geloof geschieden, maar ook is er onder de duizend niet één, die niet zijn vertrouwen erin stelt, daardoor Gods genegenheid te verwerven, en op Zijn genade meent vooruit te lopen. Zodoende wordt daarvan een jaarmarkt gemaakt, hetgeen God niet velen kan, die immers Zijn gunst om niet beloofd heeft en wil, dat men met vertrouwen daarop aanvangt en alle werken, hoe ze ook mogen heten, volbrengt.

Ten twaalfde. Maak nu zelf daaruit op, hoe ver van elkaar het ligt, of men het eerste gebod slechts met uiterlijke werken of met innerlijk vertrouwen vervult. Want dit laatste maakt ons tot waarlijk levende kinderen van God, dat andere echter veroorzaakt slechts ergere afgoderij en kweekt de verderfelijkste huichelaars, die er op aarde zijn, die talloos velen met hun groot vertoon op hun manier leiden, maar hen toch zonder geloof doen blijven, zodat ze jammerlijk verleid blijven steken in het uiterlijk geteem en zelfbedrog. Van zulken zegt Christus, Matth. 24: 23: "Wacht u, als zij zullen zeggen: zie, hier of daar is Christus". Evenzo, Joh. 4: 21: "Ik zeg u, dat de tijd zal komen, dat gijlieden noch op deze berg, noch te Jeruzalem God zult aanbidden, want de Vader zoekt geestelijke aanbidders".
Deze en dergelijke woorden hebben mij bewogen en moeten ieder bewegen, het grote gepraal met bullen[25], zegels, vaandels[26], aflaat te verwerpen, waarmee het arme volk tot kerken bouwen, giften geven, stichtingen maken, bidden gebracht wordt en toch het geloof geheel verzwegen, ja geheel onderdrukt wordt.
Want daar het geloof geen verschil maakt onder de werken, kan daarnaast niet het ene werk boven het andere staan met zo grote opgeblazenheid en bedrijvigheid. Het wil alleen godsdienst zijn en de naam en de eer aan geen ander werk laten, dan alleen aan dat wat het de mens schenkt, wat het doet, wanneer het werk in en uit het geloof geschiedt. Deze wantoestand wordt ook in het Oude Testament aangewezen, waar de Joden de tempel verlieten en op andere plaatsen offerden, in de groene lusthoven en op de bergen. Aldus doen deze ook. Alle werken beijveren zij zich te doen, maar dit ene hoofdwerk van het geloof nemen zij nooit in acht.

Ten dertiende. Waar zijn nu degenen, die vragen: welke werken zijn goed; wat moeten wij doen; hoe moeten we vroom zijn? Ja, waar zijn ook zij, die zeggen dat wij, als wij

---

[25] Pauselijke decreten.
[26] Bij processies.

van het geloof prediken, geen werken leren of doen moeten? Geeft niet dit eerste ene gebod meer te doen dan iemand kan? Als één mens duizend of alle mensen of alle schepselen tegelijk was, dan was hem hier nochtans genoeg opgedragen en meer dan genoeg, daar hem immers geboden wordt, dat hij ten allen tijde in geloof en vertrouwen God leven en wandelen moet, op niemand anders zijn geloof bouwen en aldus slechts één, de ware, geen andere God moet hebben.
Daar dan het menselijk wezen van nature geen ogenblik bestaan kan zonder iets te doen of te laten, te ondergaan of te ontvluchten (want het leven rust nimmer, zoals wij zien): welaan, zo beginne dan al wie vroom wil zijn en vervuld van goede werken wil worden, en oefene zichzelf in alle leven en werken ten allen tijde in dit geloof, lere voortdurend alles in zulk vertrouwen te doen en te laten. Dan zal hij ondervinden, hoeveel hij te doen heeft en hoe waarlijk alle dingen tot het gebied van het geloof behoren; hoe hij nooit traag mag worden, daar het nietsdoen ook in de oefening en het werk van het geloof geschieden moet. Kortom, niets kan er in of aan ons zijn of ons ten deel vallen, of het moet goed en verdienstelijk zijn, indien wij geloven, dat het alles God behaagt. Aldus zegt Paulus: "Lieve broeders, alles wat gij doet, hetzij gij eet of drinkt, doet het alles in de naam van Jezus Christus, onze Heere". Nu kan het in deze naam niet geschieden, of het geschiedt ook in dat geloof. Evenzo Rom. 8: 28: "Wij weten, dat alle dingen de heiligen Gods medewerken ten goede".
Daarom is de bewering: "goede werken zijn verboden, als wij alleen het heilige geloof prediken", zoals sommigen zeggen, zoals aan de uitspraak, als wanneer ik tot een zieke zou zeggen: had u de gezondheid, zo had u ook de functies van de ledematen allemaal; zonder gezondheid echter is het met het fungeren van alle ledematen mis; en hij nu daaruit de gevolgtrekking wilde maken, dat ik 't fungeren van de ledematen had verboden. Ik heb toch integendeel bedoeld: vooraf moet er gezondheid zijn, dan werken alle functies van alle ledematen. Aldus moet ook het geloof werkmeester en aanvoerder in alle werken zijn, of ze zijn totaal niets.

Ten veertiende. U zou kunnen zeggen: "waarom heeft men dan zoveel geestelijke en wereldlijke wetten en vele ceremoniën van kerken, kloosters, bedevaartplaatsen, om de mensen daardoor tot de goede werken te brengen en aan te wakkeren, indien het geloof door het eerste gebod alle dingen doet?" Antwoord: "Juist daarom, omdat wij het geloof niet allen hebben of in acht nemen. Had iedereen het geloof, dan zouden wij geen wetten meer nodig hebben, maar een ieder zou uit zichzelf ten allen tijde goede werken doen, zoals zulk een vertrouwen hem ook wel leert".
Nu zijn er echter vier soorten mensen. De eerste (bovengenoemd) zijn zij, die geen wet nodig hebben, van wie Paulus zegt, 1 Tim. 1: 9: "De rechtvaardige (dat is de gelovige) is geen wet gegeven", maar zij doen vrijwillig wat ze weten en kunnen, slechts in het vaste vertrouwen, dat Gods welbehagen en genegenheid hen in alle dingen omzweeft.
De anderen willen zulk een vrijheid misbruiken, verlaten zich valselijk daarop en worden lui. Van hen zegt Petrus, 1 Petr. 2: 16: "Gij zult leven als dezulken, die vrij zijn, maar die deze vrijheid niet tot een dekmantel der zonde maken", als wilde hij zeggen: de vrijheid van het geloof geeft geen verlof om te zondigen, zal dit ook niet bedekken, maar geeft verlof allerlei werken te doen en alles te ondergaan, hoe het zich voordoet, opdat iemand niet aan een werk of een paar werken gebonden wordt. Zo zegt ook Paulus, Gal. 5: 13: "Ziet toe, dat gij deze vrijheid niet tot een oorzaak laat worden van vleselijk leven". Deze soort mensen moet men met de wet aansporen en met leringen en vermaningen vasthouden.
De derde soort zijn slechte mensen, altijd tot zonde bereid; die moet men met

geestelijke en wereldlijke wetten dwingen, als de wilde paarden en honden, en waar dat nog niet wil helpen, ze van het leven beroven door het wereldlijk zwaard, zoals Paulus zegt, Rom. 13: 1: "De wereldlijke macht draagt het zwaard en dient God daarin, niet om de vromen, maar om de slechten vrees in te boezemen".
De vierde soort zijn zij, die nog onbekommerd en kinderlijk zijn in het verstaan van de dingen van het geloof en van het geestelijk leven. Deze moet men als de jonge kinderen lokken en met de uiterlijke, daartoe bestemde en daarmee verbonden praal aansporen, met lezen, bidden, vasten, zingen, kerken versieren, orgels en wat er overigens in kloosters en kerken ingesteld of gehouden wordt, zolang, totdat ook zij het geloof leren verstaan. Weliswaar is hier groot gevaar, waar de machthebbers, zoals het helaas toegaat, zich met zulke ceremoniën en uiterlijke werken ophouden, als waren dat de rechte werken, het geloof echter veronachtzamen, dat zij daarnaast altoos moesten leren, zoals een moeder aan het kind naast melk ook andere spijzen geeft, zo lang, totdat het kind zelf de vaste spijs eten kan.

Ten vijftiende. Daar we dan niet allen gelijk zijn, moeten wij ons met zulke mensen verdragen, en met hen meeleven en hen niet verachten, maar hen onderrichten in de rechte weg van het geloof. Zo leert Paulus, Rom. 14: 1: "Hem, die zwak is, in 't geloof, neemt die aan, om hem te onderwijzen". Zo deed hij ook zelf, 1 Cor. 9: 20: "Met degenen, die onder de wet waren, heb ik mij gedragen, als ware ik ook daaronder, terwijl ik er toch niet onder was". En Christus disputeert met Petrus, Matth. 17: 25, toen Hij schatting moest betalen, waartoe Hij toch niet verplicht was, of koningskinderen belasting moesten betalen of slechts de andere mensen. Petrus antwoordt: "Alleen de anderen". Christus sprak: "Zo zijn dan koningskinderen vrij. Maar opdat wij hen niet ergeren, zo ga heen naar de zee en werp de angel uit. De eerste vis, die opkomt, neem die; en in zijn mond zult gij een penning vinden, geef die voor Mij en voor u".
Hier zien wij, dat een Christen vrij is in alle werken en dingen door zijn geloof; hij gedraagt zich echter toch, hoewel de anderen nog niet geloven, evenals zij en houdt zich aan hetgeen, waartoe hij niet verplicht is. Dat doet hij echter uit vrijheid, want hij is verzekerd, dat het aldus God behaagt, en hij doet het gaarne, neemt het aan evenals een ander werk, waartoe hij niet verplicht is, dat hem zonder zijn verkiezing voor de hand komt, daar hij slechts begeert en zoekt God welbehaaglijk te werken in zijn geloof.
Daar wij in dit sermoen ons voorgenomen hebben te leren, wat waarlijk goede werken zijn, en wij nu van het hoogste werk spreken, is het duidelijk, dat wij niet van de anderen, de derde en vierde soort mensen spreken, maar van de eersten, aan wie de anderen allen gelijk moeten worden en die door de eersten zo lang geduld en onderwezen worden. Daarom moet men zulke zwakgelovigen, die het gaarne goed zouden willen doen en beter willen leren en het toch niet begrijpen kunnen, in hun ceremoniën niet verachten, als ze daaraan geloven, als ware het met hen geheel verloren, maar men moet aan hun ongeleerde blinde meesters de schuld geven, die hun het geloof nooit geleerd hebben en ze zo diep in de werken geleid hebben. Men moet ze zachtjes en met kalme behoedzaamheid weer eruit tot het geloof leiden, zoals men met een zieke omgaat, en toelaten, dat zij enkele werken een poos lang ter wille van hun geweten nog trouw blijven en doen als noodzakelijk voor de zaligheid, zolang zij het geloof nog niet goed begrijpen, opdat niet, indien wij ze te snel eruit willen rukken, hun gewetens geheel verstoord en verward worden en noch geloof noch werken behouden. Maar de hardnekkigen, die, in de werken verstokt, geen acht geven op wat men van het geloof zegt, en er ook tegen vechten, hen moet men laten varen,

opdat de ene blinde de andere leide, zoals Christus deed en leerde[27].

Ten zestiende. Zegt u echter, hoe kan ik met zekerheid verwachten, dat al mijn werken God behagen, daar ik toch somtijds val, teveel spreek, eet, drink, slaap of in enig ander opzicht buiten de perken ga, hetgeen ik onmogelijk kan vermijden? Antwoord: deze vraag toont aan, dat u het geloof nog beschouwt als een ander werk en het niet boven alle werken stelt. Want juist daarom is het geloof het hoogste werk, dat het ook blijft en deze dagelijkse zonden uitdelgt, daardoor dat het niet twijfelt, dat God u gunstig is, dat Hij zulk dagelijks vallen en in gebreke blijven door de vingers ziet. Ja, ofschoon er ook een dodelijke val geschiedt (hetgeen weliswaar hun, die in 't geloof en 't Godsvertrouwen leven, zelden of nooit overkomt), zo staat toch het geloof altijd weer op en twijfelt er niet aan of zijn zonde is reeds weggenomen; zoals 1 Joh. 2: 1 zegt: "Dit schrijf ik u, geliefde kinderen, opdat gij niet zondigt. Zo echter iemand valt, dan hebben wij een voorspraak bij God, namelijk Jezus Christus, Die een vergeving is voor al onze zonden". En Wijsheid 15: 2: "Ofschoon wij zondigen, zo zijn wij toch de Uwen en erkennen dat Gij groot zijt". En Spreuken 24: 16: "De rechtvaardige kan zeven keer vallen, maar staat even vaak weer op". Ja, dit vertrouwen en geloof moet zo hoog en zo sterk zijn, dat de mens weet, dat al zijn leven en werken louter doemwaardige zonden voor Gods gericht zijn, zoals geschreven staat, Psalm 143: 2: "Voor U wordt geen levend mens rechtvaardig bevonden". Men moet aan zijn werken zozeer vertwijfelen, dat ze niet anders goed kunnen zijn, dan door dit geloof, dat geen oordeel, maar louter genade, gunst, genegenheid en barmhartigheid verwacht, zoals David zegt, Psalm 26: 3: "Uw barmhartigheid staat mij steeds voor ogen en ik heb goedsmoeds gewandeld in Uw waarheid"; Psalm 4: 7: "Het licht van Uw Aangezicht zweeft over ons (dat is het beleven van Uw genade door het geloof) en daardoor hebt Gij mijn hart vrolijk gemaakt"; want zoals het hart verwacht, zo ontvangt het.
Zie, zo zijn de werken uit Gods barmhartigheid en genade, en niet vanwege hun natuur, in volle schuldvergeving goed omwille van het geloof, dat zich op die barmhartigheid verlaat. Zo moeten wij wegens de werken ons beangstigen, maar wegens de genade Gods ons troosten, zoals geschreven staat, Psalm 147: 11: "God heeft een genadig welbehagen aan degenen, die Hem vrezen en toch vertrouwen op Zijn barmhartigheid". Zo bidden wij met vol vertrouwen "Onze Vader", en vragen toch: "vergeef ons onze schuld"; wij zijn kinderen en toch zondaren; zijn aangenaam bij God en toch niet genoeg. Dat alles doet het geloof, in Gods goedgunstigheid bekrachtigd.

Ten zeventiende. Vraagt u echter, waar het geloof en het vertrouwen kunnen gevonden worden of waar ze vandaan komen, zo is 't zeker het nodigste dat te weten. Ten eerste: zonder twijfel komen zij niet uit uw werken of verdienste, maar alleen uit Jezus Christus, om niet beloofd en gegeven, zoals Paulus zegt, Rom. 5: 8: "God maakt ons Zijn liefde zeer zoet en vriendelijk, daarin, dat Christus voor ons gestorven is, toen wij nog zondaars waren". Hij wil zeggen: zou dat ons niet een sterk, onoverwinnelijk vertrouwen geven, dat, vóór wij daarom gebeden of daarvoor gezorgd hebben, ja, toen wij nog steeds maar voort wandelden in zonden, Christus voor onze zonde stierf? Hieruit volgt: als dan Christus reeds lang tevoren voor ons gestorven is, toen wij nog zondaars waren, hoeveel te meer zullen wij, nu wij door Zijn bloed gerechtvaardigd zijn, door Hem zalig worden: En als wij met God verzoend zijn door de dood van Zijn Zoon, toen wij nog Zijn vijanden waren, hoeveel te meer zullen

[27] Vgl. Matth. 15: 13 b en 14 en Luc. 6: 39.

wij, nu wij verzoend zijn, door Zijn leven worden behouden:
Zie, zo moet Christus een gestalte krijgen en moet u leren zien, hoe God in hem Zijn barmhartigheid u voorhoudt en aanbiedt zonder enige voorafgaande verdienste uwerzijds en uit die genaderijke gestalte het geloof en het vertrouwen in de vergeving van al uw zonden putten. Daarom begint het geloof niet bij de werken; zij maken het ook niet, maar het moet uit het bloed, de wonden en het sterven van Christus ontspringen en voortvloeien. Als u daarin ziet, dat God u zozeer genegen is, dat Hij ook Zijn Zoon voor u geeft, moet uw hart vertederd en wederkerig God genegen worden en zo moet het vertrouwen uit louter gunst en liefde ontspruiten, van God jegens u en van u jegens God. Zo lezen wij nooit, dat aan iemand de Heilige Geest gegeven wordt, als hij gewerkt heeft, maar altijd als zij het evangelie van Christus en de barmhartigheid van God gehoord hebben. Uit datzelfde Woord moet ook nog heden en ten allen tijde het geloof, en nergens anders uit, ontstaan. Want Christus is de Rots, waaruit men boter en honing zuigt, zoals Mozes zegt in Deut. 32: 13.

Over het tweede goede werk.
Ten achttiende. Zie, tot nu toe hebben wij het eerste werken het eerste gebod behandeld, maar toch slechts kort, in grove trekken en terloops, want er zou heel veel van te zeggen zijn.
Nu willen wij de werken verder zoeken aan de hand van de navolgende geboden. Het tweede en 't meest tot het geloof behorende werk is dat van het tweede gebod, dat wij de Naam van God moeten eren en niet onnut gebruiken. Dit kan, evenals alle andere werken niet zonder het geloof geschieden; want is dit het geval, dan is het louter huichelarij en schijn. Na het geloof kunnen wij niets groters doen, dan Gods lof, eer en naam prijzen, prediken en zingen en op allerlei wijze verheffen en groot maken.
Ofschoon ik boven gezegd heb, wat ook waar is, dat er geen verschil is tussen de werken, waar het geloof aanwezig is en werkt, zo is dit toch slechts te verstaan, als zij aan het geloof en zijn werken getoetst worden. Maar onderling aan elkaar gemeten is er wel verschil. Dan is het ene hoger dan het andere. Evenals in het lichaam de ledematen, uit het oogpunt van de gezondheid beschouwd, geen verschil hebben, en de gezondheid in het ene evenzeer werkt als in het andere, zo zijn toch de functies van de ledematen verschillend en is de ene hoger, edeler en nuttiger dan de andere.
Zo ook hier: Gods eer en Naam te prijzen is beter dan de volgende werken van de andere geboden; maar het moet toch in hetzelfde geloof geschieden als alle andere. Ik weet echter wel, dat dit werk gering geacht wordt en ook onbekend geworden is. Daarom zullen wij het verder beschouwen en menen reeds voldoende gezegd te hebben, dat dit werk geschieden moet in het geloof en in het vertrouwen, dat het God behaagt. Ja, er is geen werk, waarin men zozeer het vertrouwen en het geloof ervaart en gevoelt als in het eren van Gods naam. Dit helpt ten zeerste mede het geloof te versterken en te vermeerderen, ofschoon alle werken ook daartoe medehelpen, zoals Petrus zegt, 2 Petrus 1: 10: "Geliefde broeders, benaarstigt u, door goede werken van uw roeping en verkiezing verzekerd te worden".

Ten negentiende. Het eerste gebod verbiedt ons andere goden te hebben en gebiedt daarmede, dat wij één, de ware God moeten hebben door vast geloof, vertrouwen, verzekerdheid, hoop en liefde, hetwelk alleen de werken zijn, waardoor men een God hebben, eren en behouden kan. Want door geen ander werk kan men God verwerven of verliezen dan alleen door geloof of ongeloof, door vertrouwen of twijfel. Van de andere werken reikt er geen tot aan God.
Evenzo wordt ook in het tweede gebod verboden, Zijn naam onnut te gebruiken. Toch

mag dit niet als voldoende beschouwd worden, maar hieronder wordt ook geboden, dat wij Zijn naam zullen eren, aanroepen, prijzen, prediken en loven. En het is onvermijdelijk, dat Gods naam onteerd wordt, waar Hij niet recht geëerd wordt. Want of Hij al met de mond, kniebuigen, kussen en andere gebaren geëerd wordt, zo het niet van harte door het geloof aan Gods genegenheid en trouw geschiedt, dan is het toch niets anders dan een vertoning en vernis van huichelarij.
Zie nu eens, hoeveel goede werken de mens in dit gebod alle uren kan doen en hoe dit gebod nooit zonder goede werken zijn kan, als hij wil, zodat hij waarlijk geen verre bedevaarten behoeft te doen of heilige plaatsen op te zoeken. Want zeg mij, welk ogenblik kan voorbijgaan, waarin wij niet zonder ophouden Gods goedertierenheid ontvangen of wel treurige wederwaardigheden ervaren? En wat is dat alles anders dan een voortdurende Godsverering, en een aansporing, Hem te loven, te eren, te zegenen en Zijn naam aan te roepen? Ook als u nu verder niets deed, zou u 't dan niet reeds met dit gebod alleen druk genoeg hebben met Gods naam zonder ophouden te zegenen, te bezingen, te loven en te eren? En waartoe zijn de tong, de stem, de spraak en de mond anders geschapen? Zoals Psalm 51: 17 zegt: "Heere, open mijn lippen, opdat mijn mond Uw lof verkondige". Evenzo: "Mijn tong zal Uw barmhartigheid verheffen".
En wat bestaat er in de hemel voor ander werk, dan dit van het tweede gebod? Zoals Psalm 84: 5 zegt: "Zalig zijn zij, die wonen in Uw huis, zij zullen U eeuwig loven". Zo zegt ook David in de 34ste Psalm: "Gods lof zal altijd in mijn mond zijn". En Paulus, 1 Cor. 10: 31: "Hetzij gij eet, hetzij gij drinkt of iets anders doet, zo doet het alles ter ere Gods". Evenzo Col. 3: 17: "Al wat gij doet, hetzij met woorden of werken, doet dat in de naam van Jezus Christus, tot lof en dank van God de Vader". Als wij dit werk verrichten, dan hadden wij hier op aarde een hemelrijk en steeds genoeg te doen, evenals de gezaligden in de hemel.

Ten twintigste. Vandaar komt het wonderlijke en juiste oordeel van God, dat soms een arm mensenkind, dat bij niemand in aanzien staat, vele en grote werken in zijn huis doet, God blijde looft, als het hem wel gaat, of met vol vertrouwen aanroept, als hem iets overkomt, en daarmede een groter en aangenamer werk doet dan een ander, die veel vast, bidt, kerken sticht, ter bedevaart gaat en hier en daar zich met grote daden inlaat. Hierbij kan het zulk een dwaas overkomen, dat hij hoog van de toren blaast, slechts oog heeft voor grote werken en zozeer verblind is, dat hij dit grootste werk in 't geheel niet gewaar wordt en God te loven in zijn ogen een zeer geringe zaak is, vergeleken bij de droombeelden van zijn door hemzelf uitgedachte werken, waarin hij misschien zichzelf meer eert dan God, of waarin hijzelf meer behagen schept dan God. Zo loopt hij met goede werken storm tegen het tweede gebod en de werken daarvan.
Hiervan geeft eveneens het evangelieverhaal van de Farizeeër en de zondaar in de tempel een voorbeeld. Want de zondaar roept God aan in zijn zonden, looft Hem en vervult zodoende juist de twee hoogste geboden, het geloof en de eer van God; de veinzaard mist beide en loopt te pronk met andere goede werken, waardoor hij zichzelf en niet God roemt, en zijn vertrouwen meer stelt op zichzelf dan op God. Daarom is het billijk, dat hij verworpen werd en gene verkoren. Daaruit volgt dat, hoe hoger en beter de werken zijn, ze des te minder huichelen. Daarenboven meent iedereen ze gemakkelijk te kunnen volbrengen, aangezien het duidelijk blijkt, dat niemand zozeer zich aanstelt alsof hij Gods naam en eer prijst, dan juist zij, die het nooit doen en met zulk gehuichel dit kostelijke werk verachten, daar het hart zonder geloof is.
Daarom mag de apostel Paulus in Rom. 2 vrijuit zeggen, dat zij de naam van God het

meeste lasteren, die zich beroemen in de wet van God. Want Gods naam te noemen en Zijn eer op papier of op muren te schrijven, dat is gemakkelijk te doen; Hem echter waarachtig te loven en te zegenen in Zijn weldaden en Hem welgetroost aan te roepen in alle bekommernissen, dat zijn voorwaar de aller-zeldzaamste, hoogste en 't dichtst bij het geloof staande werken, zodat, als wij zouden zien, hoe gering het getal van zulken in de Christenheid was, wij van jammer zouden versagen. En toch vermeerdert zich nog steeds al wat de mensen aan hoge, fraaie schijnwerken hebben bedacht, of wat op deze echte werken lijkt, wat echter alles gespeend is aan geloof en vertrouwen, kortom, waarin niets deugt. Zo bestraft ook Jesaja 48: 1 het volk van Israël: "Hoort, gijlieden, die de naam hebt Israël te heten, gij, die zweert bij de naam Gods en Hem gedenkt noch in waarheid, noch in gerechtigheid". Dat is: zij deden het niet in waar geloof en vertrouwen, welke de echte waarheid en gerechtigheid zijn, maar zij vertrouwden op zichzelf, hun werken en hun macht en riepen toch Gods naam aan en loofden Hem, wat niet met elkaar valt te rijmen.

Ten een en twintigste. Zo is nu het eerste werk van dit gebod: God te loven wegens al Zijn weldaden, die ontelbaar vele zijn, zodat billijkerwijze die lof en dank moeten geschieden zonder onderbreking en zonder einde. Want wie kan Hem volkomen danken reeds voor het natuurlijke leven, om niet te spreken van alle tijdelijke en eeuwige goederen? Beschouwt men het gebod van deze kant, dan is de mens overstelpt met goede, kostelijke werken. Als hij deze in het rechte geloof verricht, heeft hij voorwaar niet onnut hier beneden geleefd. Op dit punt zondigt niemand zo zeer als die allerergste schijnheiligen, die zichzelf behagen, zich gaarne roemen of gaarne hun lof, eer en prijs openlijk horen verkondigen.
Daarom bestaat het tweede deel van dit gebod hierin, zich te wachten voor alle tijdelijke eer en lof, deze te ontvluchten en te vermijden en niet zijn eigen roem, roep en ruchtbaarheid te zoeken, zodat ieder ervan zingt en spreekt, hetgeen een zeer gevaarlijke en toch de algemeenste zonde is, waarop helaas weinig gelet wordt. Iedereen wil wel wat in aanzien staan en niet de geringste zijn, hoe gering hij ook is. Zozeer leeft de natuurlijke mens in eigenwaan en zelfgenoegzaamheid in onmin met deze eerste twee geboden.
Nu houdt men deze gruwelijke zonde in de wereld voor de hoogste deugd, waarom het voor hen, die niet in Gods geboden en de geschiedenissen van de Heilige Schrift onderricht en ervaren zijn, ten hoogste gevaarlijk is, de heidense boeken en historiën te lezen. Want alle heidense boeken zijn met dit vergift van roem- en eerzucht doorzuurd. Men wordt daarin onderricht volgens het verblinde verstand. Alsof dat geen werkzame en edele mensen waren, of het konden worden, die niet door lof en eer te verleiden waren; en of slechts die voor de besten gehouden worden, die lijf en leven, vriend en goed en alles ten achter stellen om lof en eer na te jagen. Alle kerkvaders hebben over deze zonde geklaagd en eendrachtig vastgesteld, dat het de moeilijkste zonde is om te overwinnen. Augustinus zegt: "Alle andere zonden geschieden in slechte werken; alleen eigen roem en zelfverheerlijking geschiedt in en door de goede werken".
Daarom, als de mens niet meer te doen had dan dit tweede werk van het tweede gebod, zou hij nochtans levenslang zeer zeker meer dan genoeg te stellen hebben, om deze zonde te bestrijden, die zo lelijk en listig is, en die zo handig en arglistig tegenstand biedt, als men haar wil uitdrijven. Nu echter laten wij deze goede werken alle liggen en oefenen ons in vele andere, die geringer zijn; ja, wij verwerpen en vergeten deze geheel en al door andere goede werken. Zo wordt de heilige naam van God, die alleen moest geëerd worden, nutteloos aangenomen en onteerd door onze

vervloekte naam en door 't zoeken van eigenroem en zelfbehagen. Deze zonde is zwaarder in Gods oog dan doodslag en echtbreuk. Maar de slechtheid ervan ziet men niet zo goed als die van de doodslag, omdat ze verfijnder is, want ze wordt niet misdreven in 't grove vlees, maar in de geest.

Ten twee en twintigste. Sommigen menen, dat het goed is voor jonge lieden, als ze met roem en eer, of ook door schande en smaad geprikkeld en aangespoord worden tot goed doen. Want velen doen goed en laten 't kwade uit vrees voor schande en uit begeerte naar eer, wat ze anders ten enen male niet zouden doen en laten. Die laat ik hun gang gaan. Maar wij onderzoeken nu, hoe men echte goede werken doen moet. Die daartoe genegen zijn, hebben waarlijk niet nodig door vrees voor schande of begeerte naar roem aangedreven te worden. Maar zij hebben en moeten hebben een hogere en veel edeler drang, dat is Gods gebod, de vreze Gods, het welbehagen Gods en hun geloof in en liefde tot God. Wie deze aandrang niet hebben of er niet mee rekenen, maar zich door schande of eer laten drijven, die hebben daarin ook hun loon, zoals de Heere zegt in Matth. 6; en zoals de beweegreden is, zo is ook het werk en het loon; geen van beide zijn goed, dan alleen voor de ogen van de wereld.
Nu ben ik van mening, dat men een jong mens nooit zo goed kan wennen en aansporen als met de vreze Gods en met de geboden. Maar waar dit niet wil baten, moeten wij dulden, dat zij door schande en terwille van de eer 't goede doen en 't kwade laten, evenzo als we ook slechte mensen moeten dulden of ook de onvolmaakten, van wie boven sprake is; we kunnen ook niet meer doen dan hun zeggen, dat hun gedrag niet bevredigend en niet goed is in Gods ogen, en hen hun gang laten gaan, totdat zij leren ook terwille van Gods gebod te handelen. Evenals de jonge kinderen met geschenken en beloften van de ouders aangespoord worden te bidden, te vasten, te leren enz. (hun leven lang zo te doen zou zeker niet goed zijn) en niet leren in godsvrucht goed te doen. Het is veel erger, als ze om lof en eer gewend worden goed te handelen.

Ten drie en twintigste. Dat is echter ook waar, dat we toch een goede en eervolle naam moeten hebben. Iedereen moet zich zo gedragen, dat men niets slechts van hem kan zeggen en dat niemand zich aan hem kan ergeren, zoals Paulus zegt in Rom. 12: "Wij moeten ons beijveren goed te doen, niet alleen voor God, maar ook voor alle mensen". En in 2 Cor. 4: "Wij gedragen ons zo eerlijk, dat niemand iets anders van ons te zeggen heeft". Maar hiermee moeten grote vlijt en voorzichtigheid gepaard gaan, opdat die eer en goede naam het hart niet opgeblazen en zelfvoldaan maken. Hier geldt de spreuk van Salomo: "Zoals het vuur in de oven het goud echt bevindt, zo wordt de mens goed bevonden door de mond van wie hem prijst". Weinigen zijn het en geestelijk zeer hoogstaande mensen, die in eer en roem gelaten en zichzelf gelijk blijven, dat zij er zich niet te veel van aantrekken, geen eigendunk en zelfbehagen erin vinden, maar geheel vrij en los daarvan blijven en al hun eer en naam God toerekenen, Hem alleen opdragen en ze niet anders gebruiken dan tot eer van God, de naaste tot verbetering en zichzelf in geen geval tot eigenbaat en voordeel. En wel zó, dat hij zich niet beroemt of verheft wegens zijn eer boven de aller-slechtste, meest verachte mens ter wereld, maar zich beschouwt als een dienstknecht van God, die hem die eer gegeven heeft, Hem en zijn naaste ten dienste. Het is niet anders dan alsof God hem bevat een paar gulden om Zijnentwil aan de armen uit te delen.
Aldus spreekt Jezus in Matth. 5: 16: "Uw licht moet lichten voor de mensen, opdat zij uw goede werken zien en Uw Vader, die in de hemel is, prijzen". Hij zegt niet, dat zij hen moeten prijzen, maar: uw werken moeten alleen dienen tot hun verbetering, opdat

zij daardoor God in u en bij zichzelf loven. Dat is het rechte gebruik van Gods naam en eer, als God geprezen wordt, wanneer anderen door ons zich verbeteren. En als de mensen ons en niet God in ons loven willen, moeten wij dat niet toelaten, maar 't met al onze krachten afweren en ontvluchten als de allerzwaarste zonde en diefstal van goddelijke eer.

Ten vier en twintigste. Vandaar dat God menigmaal een mens in zware zonde laat vallen of liggen, opdat hij voor zichzelf en iedereen te schande wordt, als hij zichzelf niet bewaren kan voor dit grote kwaad van ijdele eer en naam, terwijl hij 't er toch goed had kunnen afbrengen met zijn grote gaven en deugden. Zo moet God met andere zware zonden ook deze zonde weren, opdat Zijn heilige naam alleen in ere blijft; en zo wordt de ene zonde tot artsenij voor de andere wegens onze slechtheid, die niet alleen het kwade doet, maar ook al het goede misbruikt.
Zie nu, hoe druk de mens het heeft, als hij goede werken wil doen, die zich altijd in grote getale aan hem voordoen en waardoor hij aan alle kanten omringd wordt. Helaas laat hij ze door zijn blindheid liggen en zoekt en beoogt andere naar eigen goeddunken en behagen, zodat niemand er genoeg tegen getuigen en er zich voor hoeden kan. Daarmee hebben alle profeten te stellen gehad en ze zijn alleen daarom omgebracht, omdat zij zulke zelfbedachte werken verwierpen en alleen Gods gebod predikten. Eén van hen, Jeremia, zegt, 7: 21: "Aldus doet de God van Israël u weten: neemt uw offers weg en doet ze bijeen met al uw gaven en eet uw offers en vlees zelf; want Ik heb u niets daarvan geboden, maar dat heb Ik u geboden, dat gij Mijn stem zou horen (dat is: niet wat u recht en goed dunkt, maar wat Ik u beveel) en zou wandelen in de weg, die Ik geboden heb". En Deut. 12 zegt: "Gij zult niet doen wat u recht en goed dunkt, maar wat uw God u geboden heeft".
Deze en talloos vele dergelijke woorden van de Schrift zijn gezegd, om de mens niet alleen van de zonden, maar ook van die werken los te scheuren, die hem goed en recht toeschijnen, en opdat de mens zich naar Gods gebod en ondubbelzinnige bedoeling richt. Dat zullen zij uitsluitend en altoos ijverig betrachten, zoals geschreven staat in Exodus 13: 9: "Gij zult deze Mijn geboden doen zijn als een merkteken in uw hand en als een blijvend voorbeeld voor uw ogen". En Psalm 1: 2: "Een vroom mens spreekt ook met zichzelf over het gebod van God dag en nacht".
Want wij hebben meer dan genoeg en te veel te doen, als wij alleen Gods geboden voldoende zullen opvolgen. Hij heeft ons zulke geboden gegeven, welke, indien wij ze recht verstaan ons voorwaar geen ogenblik ledig konden doen gaan en ons alle andere werken wel konden doen vergeten. Maar de boze geest, die niet rust, als hij ons niet naar de linkerzijde tot slechte werken kan verleiden, vecht nu ter rechterzijde door zelfbedachte, schijn-goede werken, waartegen God geboden heeft in Deut. 28: 14 en Jozua 23: 6: "Gij zult niet wijken van Mijn geboden, noch ter rechter- noch ter linkerhand".

Over het derde werk van dit tweede gebod.
Ten vijf en twintigste. Het derde werk van dit gebod is Gods naam aan te roepen in alle noden. Want dat houdt God voor het heiligen en hooghouden van Zijn naam, als wij Hem in aanvechting en nood noemen en aanroepen. Ook is dat de oorzaak, waarom Hij veel nood, lijden, aanvechting, en ook de dood over ons beschikt, ons bovendien nog in veel slechte, zondige neigingen doet leven, dat Hij daardoor de mens dringt en grotelijks reden geeft tot Hem te vlieden, te klagen, Zijn heilige naam aan te roepen en aldus het werk van dit tweede gebod te vervullen, zoals Hij zegt in Psalm 50: 15: "Roep Mij aan in uw nood, zo wil Ik u helpen en gij zult Mij prijzen;

want een offerande van lof wil Ik ontvangen. En dit is de weg, waardoor gij tot de zaligheid komen kunt". Want door zulke werken bemerkt en ervaart de mens, wat Gods naam is, hoe machtig Hij is om allen te helpen, die Hem aanroepen, en daardoor groeien ten zeerste het vertrouwen en het geloof, waardoor het eerste en hoogste gebod vervuld wordt. Dat heeft David, Psalm 54: 9, ervaren: "Gij hebt mij verlost uit alle nood; daarom wil ik Uw naam vermelden en belijden, dat hij liefelijk en zoet is". En in Psalm 91: 15 spreekt God: "Ik wil hem verlossen, daarom, omdat hij op Mij hoopt. Ik wil hem helpen, daarom, omdat hij Mijn naam gekend heeft".
Zie nu eens aan: welk mens is er ter wereld, die niet zijn leven lang ook met dit werk genoeg te doen zou hebben? Want wie is één uur lang zonder aanvechting? Ik wil van de aanvechtingen, van de bekommeringen, die ontelbaar vele zijn, zwijgen. Want dat is toch al de gevaarlijkste aanvechting, als er geen is en dat alles in goede welstand toegaat, dat de mens alsdan God niet vergeet, te vrij wordt en de gelukkige tijden misbruikt. Ja, hier heeft hij tien keer meer nodig Gods naam aan te roepen dan in tegenslagen. Waarom ook geschreven staat in Psalm 91: 7: "Duizend vallen ter linker- en tienduizend ter rechterzij".
Ook zo zien wij, dat op klaarlichte dag, in de dagelijkse ervaring van alle mensen, gruwelijke zonde en ondeugd geschieden, zowel in vredestijd, als alle dingen goedkoop zijn en het een goede tijd is, als ook wanneer oorlog, pestilentie, ziekten en allerlei ongeluk ons overstelpt hebben. Daarom was Mozes ook voor zijn volk bezorgd, dat het door geen andere oorzaak Gods gebod zou verlaten dan doordat het te vol, te verzadigd was en te veel rust had, zoals hij zegt in Deut. 32: 15: "Mijn geliefd volk is rijk, vol en vet geworden, daarom heeft het zijn God weerstreefd". Daarom deed God ook vele van zijn vijanden overblijven en wilde deze niet verdrijven, opdat zij geen rust zouden hebben en zij zich moesten oefenen Gods geboden te houden, zoals in Richteren 3 geschreven staat. Zo doet Hij ook ons, als Hij allerlei ongeluk over ons beschikt. Zo zeer zorgzaam is Hij voor ons, opdat Hij ons leert en aanspoort Zijn naam te eren en aan te roepen, vertrouwen en geloof in Hem te verwerven en alzo de eerste twee geboden te vervullen.

Ten zes en twintigste. Hier handelen nu de dwaze mensen gevaarlijk en in 't bijzonder de werk-heiligen en al wat iets bijzonders zijn wil. Daar leren zij, dat men zich moet zegenen[28]; deze beveiligt zich met aflaatbrieven, de ander loopt naar waarzeggers; de één zoekt dit, de ander dat, opdat zij toch maar het ongeluk ontlopen en veilig zijn. Het is niet te vertellen, wat voor duivels spook hier in 't spel is en regeert met toveren, bezweren, bijgeloof. Alles gebeurt daarom, opdat ze toch vooral maar niet Gods naam zouden nodig hebben en in niets op Hem vertrouwen. Hier wordt aan de naam van God en aan de beide eerste geboden grote oneer aangedaan, dat men bij duivel, mens of ander schepsel zoekt, wat alleen bij God gezocht en gevonden moest worden door een rein, louter geloof, vertrouwen en blijmoedig gedenken en aanroepen van Zijn heilige naam.
Nu mag u met alle klaarblijkelijkheid bespeuren, of dat niet een grote dwaze omkering is; in de duivel, in mensen en schepselen moeten zij geloven en van hen het beste verwachten; zonder zulk geloof en vertrouwen kan niets standhouden en baten.
Waarom moet toch de goede en getrouwe God het ontgelden, dat men in Hem niet evenveel of veel meer gelooft en vertrouwt dan in mens en duivel, daar Hij toch niet alleen hulp en zekere bijstand belooft, maar ook vertrouwen daarin beveelt en allerlei oorzaak geeft en verschaft om zulk geloof en vertrouwen in Hem te stellen? Is dat niet

[28] D.i. dat men zich moet voorzien van Gods zegen, die men zich kan verschaffen door allerlei handelingen te verrichten. De magie, die men ook in de heidenwereld aantreft.

jammerlijk en erbarmelijk, dat de duivel of de mens, die niets te bevelen of te verwezenlijken hebben, maar alleen maar toezeggen en beloven, boven God gesteld worden, die wel belooft, aanspoort en gebiedt, en dat zij hoger geacht worden dan God Zelf ? Wij moesten ons billijkerwijze schamen en een voorbeeld nemen aan hen, die op duivel of mens vertrouwen. Want als de duivel, die toch een boze, leugenachtige geest is, allen trouw blijft, die zich aan hem verbinden, hoeveel temeer zal de aller-goedertierenste en waarachtigste God trouw houden degenen, die op Hem vertrouwen? Een rijk man vertrouwt en verlaat zich op zijn geld en goed en deze helpen hem; en wij zouden niet willen vertrouwen en ons verlaten op de levende God, dat Hij ons helpen wil en kan? Men zegt: goed geeft moed. En dat is waar, zoals Baruch 3 schrijft: "Het goud is een ding, waarop de mensen zich verlaten; maar heel veel groter is de moed, die het hoogste eeuwige goed geeft, waarop niet mensen, maar alleen Gods kinderen zich verlaten".

Ten zeven en twintigste. Al kon nu geen van deze tegenheden ons dwingen Gods naam aan te roepen en Hem te vertrouwen, dan was toch wel alleen de zonde reeds genoeg om ons in dit werk te oefenen en ertoe aan te sporen. Want de zonde heeft ons met drieërlei sterke en grote legerscharen omringd. De eerste is ons eigen vlees, de tweede de wereld, de derde de boze geest. Door deze worden, wij zonder ophouden belaagd en aangevochten, opdat God ons oorzaak geeft zonder ophouden goede werken te doen, namelijk met de vijanden en zonden te strijden. Het vlees zoekt lust en rust, de wereld zoekt goed, gunst, macht en eer, de boze geest zoekt hovaardij, roem, zelfbehagen en verachting van anderen.
Deze zaken zijn allen tezamen zo machtig, dat elk daarvan op zichzelf reeds voldoende is om een mens aanvechting te bezorgen. Wij kunnen ze immers op generlei wijze overwinnen dan alleen met 't aanroepen van de naam van de heilige God in een vast geloof, zoals Salomo zegt in Spr. 18: 10: "De naam Gods is een vaste burcht, de gelovige vlucht daarheen en wordt boven alles verheven". Zo ook David in Psalm 116: 13: "Ik wil de kelk des heils drinken en Gods naam aanroepen". Evenzo Psalm 18: 4: "Ik wil met lofzegging God aanroepen, zo zal ik behouden worden voor al mijn vijanden". Deze werken en de kracht van Gods naam zijn ons onbekend geworden, daarom, omdat wij ons niet aan Hem gewend hebben en nooit ernstig met de zonden gestreden en het gemis van Zijn naam niet gevoeld hebben. Dat betekent: wij zijn alleen bekwaam tot onze zelfbedachte werken, die wij uit eigen kracht konden doen.

Ten acht en twintigste. Werken tot dit gebod behorend zijn ook, dat wij niet mogen zweren, vloeken, liegen, bedriegen en toveren met en door de heilige naam van God en ander misbruik ervan maken, hetwelk alle zeer krasse zonden zijn. En iedereen weet wel, welke zonde men bijna alleen al op het stuk van dit gebod gepredikt en verkondigd heeft. Daarin is voorts inbegrepen, dat wij ook anderen ervan moeten afhouden met liegen, zweren, bedriegen, vloeken, toveren of anderszins zich aan Gods naam te bezondigen. Hierdoor wordt ons evenwel aanleiding te over gegeven, goed te doen en kwaad te bestrijden. Maar het grootste en allermoeilijkste werk van dit gebod is, de heilige naam van God tegen een ieder te beschermen, die hem op geestelijke wijze misbruikt, en hem onder alle mensen uit te breiden. Want het is niet genoeg, dat ik voor en in mijzelf de goddelijke naam loof en aanroep in geluk en ongeluk; ik moet voor de dag komen en voor Gods eer en naam de vijandschap van alle mensen op mij laden, zoals Christus tot zijn jongeren sprak: "Om Mijns naams wil zullen alle mensen u haten". Hier moeten wij vader, moeder en onze beste vrienden vertoornen; hier

moeten wij de geestelijke en wereldlijke overheid tegenstreven en als ongehoorzamen gescholden worden; hier moeten wij de rijken, geleerden, heiligen en alles, wat iets is in de wereld, tegen ons in het harnas jagen.
En hoewel zij, aan wie de prediking van Gods Woord is opgedragen, in 't bijzonder verschuldigd zijn dit te doen, zo is toch ook ieder Christen daartoe verplicht, waar tijd en plaats dit eisen. Want wij moeten voor de heilige naam van God alles op 't spel zetten en geven wat wij hebben en vermogen, en metterdaad bewijzen, dat wij God en Zijn naam, eer en lof boven alle dingen liefhebben en Hem boven alle dingen vertrouwen en goeds van Hem verwachten, om daardoor te belijden, dat wij Hem voor het hoogste goedhouden, om welks wil wij alle andere goederen laten varen en ten offer brengen.

Ten negen en twintigste. Hier moeten wij allereerst elk onrecht weerstaan, waar waarheid en gerechtigheid geweld wordt aangedaan en waar ze in 't gedrang komen. En wij mogen hierin geen onderscheid des persoons maken, zoals sommigen doen, die heel vlijtig en naarstig tegen het onrecht strijden, dat rijken, machtige vrienden wordt aangedaan; maar waar het de arme of verachte of vijanden wordt aangedaan zijn ze stil en geduldig. Dezen zien de naam en de eer van God niet in Hemzelf aan, maar door een gekleurd glas. Zij meten de waarheid of gerechtigheid naar de personen en bemerken niet de onoprechtheid van hun oog, dat meer de persoon dan de zaak aanziet. Dat zijn huichelaars in hart en nieren, die slechts in schijn de waarheid beschermen. Want ze weten wel, dat het zonder gevaar is, als men de rijken, machtigen, geleerden, vrienden bijstaat en dat men wederzijds ervan genieten kan, door hen beschermd en geëerd te worden.
Op deze manier is 't heel gemakkelijk te vechten tegen 't onrecht, dat aan pausen, koningen, vorsten, bisschoppen en andere grote hanzen overkomt. Hier wil een ieder de vroomste zijn, waar het niet zo nodig is. O, hoezeer is hier de valse Adam heimelijk aanwezig met zijn strevingen; hoe mooi bedekt hij zijn begeerte met de naam van de waarheid en gerechtigheid en eer van God: Waar echter een arm of gering mens iets overkomt, daar vindt het onoprechte oog niet veel winst, maar het ziet wel de ongunst van de machtigen; daarom laat hij de arme maar hulpeloos zitten. En wie zou de menigte van deze zonden in de Christenheid kunnen vertellen? Aldus spreekt God in de 82ste Psalm: "Hoe lang richt gij onrechtvaardig en trekt gij de persoon van de onrechtvaardige voor? Doet recht voor de arme en voor de wees en helpt de ellendige en behoeftige tot hun recht, redt de arme en de verlatene uit de macht van de onrechtvaardige". Maar men doet het niet; daarom volgt aldaar: "Zij weten niets en verstaan ook niets; zij wandelen in duisternis". Dat is: de waarheid zien ze niet, maar ze hechten alleen aan het aanzien van de groten, hoe onrechtvaardig die ook zijn; ze letten ook niet op de armen, hoe rechtvaardig die ook zijn.

Ten dertigste. Zie, daar zouden nog eens veel goede werken voorhanden zijn, waar het merendeel van de machtigen en rijken en vrienden onrecht doet en geweld oefent tegen de armen, geringen en tegenpartijders: Hoe groter, hoe erger; en waar men geen macht heeft om tegenstand te bieden en de waarheid te helpen, laat men er dan toch voor uitkomen en het met woorden betuigen, de onrechtvaardigen niet bijvallen, hun geen gelijk geven, maar ronduit de waarheid zeggen.
Wat zou het baten, als de mens allerlei goeds deed, naar Rome en alle heilige plaatsen liep, alle aflaten verwierf, alle kerken en stichtingen bouwde, indien hij hier schuldig bevonden werd aan de naam en de eer van God, doordat hij in dit opzicht gezwegen had en nalatig geweest was; zijn goed, eer, gunst en vrienden hoger geacht had dan de

waarheid (die zelf de naam en de eer van God is)? Of waar is de man, bij wie zulke goede werken niet dagelijks voor de deur en in huis komen, zodat hij niet ver behoeft te lopen en naar goede werken te vragen? En als wij het menselijk leven beschouwen, hoe het in dit opzicht allerwege zo vlot en gemakkelijk toegaat, dan moeten wij met de profeet uitroepen: "Omnis homo mendax", alle mensen zijn onoprecht, liegen en bedriegen, want de ware goede werken laten zij staan, pronken en pralen intussen met de kleinste goede werken en willen daarbij nog voor vroom doorgaan en stil en rustig ten hemel varen.
Maar nu zegt u weer: waarom doet God het niet alleen en waarom doet Hij het niet Zelf, daar Hij toch wel een ieder vermag en weet te helpen? Ja, Hij kan het ook wel; Hij wil het echter niet alleen doen. Hij wil, dat wij met Hem medewerken, en doet ons de eer aan, dat Hij met ons en door ons Zijn werk doen wil. En als wij die eer niet willen aanvaarden, dan zal Hij het toch wel alleen klaarspelen de arme te helpen; en wie Hem niet willen aannemen en de grote eer, Zijn werk te doen, versmaden, die zal Hij tezamen met de onrechtvaardige verdoemen, daar zij 't met de onrechtvaardige gehouden hebben. Zo is Hij alleen zalig, maar Hij wil ons eer aandoen en niet alleen zalig zijn, maar ons met Zichzelf zalig weten. Ook zouden Zijn geboden tevergeefs ingesteld zijn, als Hij het alleen deed, daar niemand dan reden had, zich in de grote werken van deze geboden te oefenen. Niemand zou ook zijn best doen, God en Zijn naam voor het hoogste goed te houden en om Zijnentwil alles op te offeren.

Ten een en dertigste. Tot dit werk behoort ook de taak, alle valse, verleidelijke, ketterse leringen, alle misbruik van geestelijke macht tegen te gaan. Dit nu is veel moeilijker, want deze dingen vechten juist met de heilige naam van God tegen Gods naam. Daarom schijnen ze heel wat te zijn en daarom schijnt het gevaarlijk hen te weerstaan, daar zij voorgeven, dat wie hen weerstreeft, die weerstreeft God en al Zijn heiligen, op wier plaats zij zitten en wier macht zij uitoefenen, zeggende, dat Christus van hen getuigd heeft: "Wie u hoort, die hoort Mij en wie u veracht, die veracht Mij". Aan deze woorden ontlenen zij een sterke ruggesteun, en ze worden zo onbeschaamd en vermetel, alles te zeggen, te doen en te laten, wat ze willen: in de ban doen, vervloeken, roven, doden en al hun misdadigheid botvieren, naar dat het hun lust en naar dat ze bedenken, en dat alles zonder enige hinder.
Nu heeft Christus niet bedoeld, dat wij naar hen moesten luisteren in al wat ze zeggen en doen, maar alleen dan, als ze Zijn woord, het evangelie, niet hun eigen woord, Zijn werk en niet hun eigen werk ons voorhouden. Hoe zouden wij anders kunnen weten of hun leugens en zonden te vermijden waren? Er moet toch een regel zijn, in hoeverre men hun gehoor en gevolg te geven heeft. Deze regel is niet door hen ingesteld, maar moet door God boven hen zijn ingesteld; daarnaar moeten wij ons weten te richten, zoals wij zullen horen in het vierde gebod. Het moet nu eenmaal zo zijn, dat ook in de geestelijke stand het merendeel een valse leer predikt en de geestelijke macht misbruikt, opdat ons aanleiding zou gegeven worden het werk van dit gebod te betrachten en wij op de proef gesteld zouden worden, wat wij tegen zulke godslasteraars ter wille van de eer van God willen doen en laten.
O, als wij hierin vroom waren, hoe vaak moesten dan die schurken van de rechtbank[29] hun pauselijk en bisschoppelijk banvonnis voor niets vellen. Hoe zwak zouden de Roomse donderslagen klinken. Hoe vaak moest dan menigeen zijn mond houden, waarnaar nu de hele wereld luisteren moet. En hoe weinig predikers zou men dan in de Christenheid vinden. Maar het heeft zich ingeburgerd als vaste regel, dat alles goed

[29] N.1. de leden van het "officium sanctum", de magistraten van de Inquisitie.

moet zijn, hoe of wat ze maar beweren. Hier is niemand, die voor Gods naam en eer strijdt, en ik ben van mening, dat er geen grotere en slechtere zonde in de uiterlijke werken geschiedt dan op dit punt. Het is zo duister, dat slechts weinigen het verstaan en daarbij zo onaantastbaar hoog - getooid als het is met Gods naam en macht - dat het gevaarlijk is, het aan te vallen. Maar de profeten in oude tijden zijn meesters hierin geweest, ook de apostelen, vooral Paulus, die er zich in 't geheel niet door van hun stuk lieten brengen, of de hoogste of laagste priester het gezegd had, en of die het in Gods naam of in zijn eigen naam gezegd had. Zij letten op de werken en woorden en toetsten die aan Gods gebod, afgezien van de vraag of een grote Hans dan wel een Klein Duimpje het gezegd had, het in Gods naam of in mensennaam gedaan had Daarom moesten zij ook sterven, waarvan in onze tijden veel meer zou te zeggen zijn, want tegenwoordig gaat het nog veel erger toe. Maar Christus, Petrus en Paulus moeten dat alles met hun heilige namen dekken, zodat er geen schandelijker dekmantel op aarde gekomen is dan juist de allerheiligste, hooggebenedijde naam van Jezus Christus.

Men zou kunnen gruwen van het leven, alleen wegens het misbruik en de lastering van Gods heilige naam, waardoor wij (als het nog langer moest duren), naar ik vrees, nog eens de duivel openlijk als een god zullen aanbidden. Zo onbeschrijfelijk kras springen de geestelijke machthebbers en geleerden met de zaken om. Het is hoog tijd, dat wij God met ernst bidden, dat Hij Zijn naam heiligt. Het zal echter bloed kosten, en zij, die in de glans van de heilige martelaren zitten en met hun bloed gewonnen zijn, moeten zelf op hun beurt martelaars maken. Daarvan een andere keer meer.

Over het derde gebod.

Ten eerste. Nu hebben wij gezien, hoeveel goede werken er in het tweede gebod opgesloten liggen, welke echter op zichzelf niet goed zijn, tenzij ze geschieden in het geloof en het vertrouwen op Gods goedgunstigheid; en voorts, hoeveel wij te doen hebben, als we alleen al dit gebod in acht nemen, en hoe wij helaas veel met andere werken omgaan, die daarmee niets te doen hebben. Nu volgt het derde gebod: "Gij zult de vierdag heiligen". In het eerste wordt geboden, hoe wij ons jegens God te gedragen hebben in gedachten; in het tweede, hoe zich de mond te gedragen heeft met woorden. In dit derde wordt geboden, hoe wij ons jegens God te gedragen hebben met werken.

Dit is de eerste en ware tafel van Mozes, waarop deze drie geboden geschreven zijn, die de mens ter rechterzijde regeren, namelijk, in de dingen, die God betreffen en waarin God met de mens en deze met God te maken heeft, zonder bemiddeling van enig schepsel.

De eerste werken van dit gebod zijn enkel van uitwendige aard. We noemen ze gewoonlijk "godsdienstoefening", als daar zijn: mis horen, bidden, prediking horen op de heiligen-dagen. Volgens gangbare mening zijn er maar heel weinig werken in dit gebod; bovendien, als ze niet in Gods gunst, in vertrouwen en geloof geschieden, zijn ze niets, zoals boven gezegd is. Daarom zou het ook wel goed zijn, als er minder heiligen-dagen waren, vooral daar hun doen en laten in onze tijden grotendeels bedenkelijker zijn dan die van de werkdagen, te weten lediggang, overdaad in eten en drinken, spelen en andere slechte daden. Bovendien worden de mis en de prediking zonder enig geestelijk profijt aangehoord en wordt het gebed zonder enig geloof uitgesproken. Het gaat bijna zó toe, dat men meent, dat er genoeg geschied is, als wij de mis met de ogen gezien, de prediking met de oren gehoord en het gebed met de mond uitgesproken hebben. Zo uiterlijk en oppervlakkig gaat het toe. Wij houden 't er niet voor, dat wij van de mis iets in het hart ontvangen, iets uit de prediking leren en

onthouden, iets in het gebed zoeken, begeren en verwachten. De grootste schuld hebben hier de bisschoppen en priesters of zij, aan wie de prediking is opgedragen, doordat zij het evangelie niet leren en de mensen niet onderrichten, hoe zij de mis zien, de prediking aanhoren en bidden moeten. Daarom willen wij deze drie werken in 't kort uitleggen.

Ten tweede. In de mis is het nodig, dat we ook met het hart erbij zijn. Alleen dan echter zijn we erbij, als wij het geloof in het hart koesteren. Hier moeten we de woorden van Christus vermelden, waar Hij de mis instelt en spreekt: "Neemt en eet, dit is Mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt". Desgelijks over de kelk: "Neemt en drinkt allen daaruit. Dit is een nieuw, eeuwig testament in Mijn bloed, dat voor u en voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden. Doet dit, zo dikwijls gij het doet, tot Mijn gedachtenis". In deze woorden heeft Christus Zichzelf een vierdag of jaardag van de herinnering ingesteld, om deze dagelijks overeenkomstig Zijn wil te vieren onder de gehele Christenheid en Hij heeft daartoe een heerlijk, rijk, groot testament gemaakt, waarin geen sprake is van schatting, geld of tijdelijk goed, maar van vergeving van alle zonden, genade en barmhartigheid ten eeuwig leven, opdat allen, die tot deze plechtigheid komen, hetzelfde testament zouden hebben. En Hij is daarna gestorven, waardoor dit testament bestendig en onherroepelijk geworden is. Tot een teken en getuigenis hiervan heeft Hij, in plaats van brief en zegel, Zijn eigen lichaam en bloed onder de gestalte van brood en wijn niet op aarde gelaten.
Hier nu is het nodig, dat de mens het eerste werk van dit gebod recht goed beoefent. Hij twijfele er slechts niet aan, dat het alzo is en zij verzekerd van dit testament, opdat hij Christus niet tot een leugenaar maakt. Want wat is het anders, als u bij de mis toeziet en er niet aan gedenkt of niet gelooft, dat Christus u aldaar door Zijn testament vergeving van alle zonden toebeschikt en gegeven heeft, dan alsof u zou zeggen: "ik weet niet of geloof niet, dat 't waar is, dat mij hier vergeving van mijn zonden toebeschikt en gegeven wordt?" O, hoeveel missen zijn er tegenwoordig in de wereld: Hoe weinig missen echter, die men met zulk een geloof gebruikt en aanhoort: Zeer zwaar wordt God daardoor vertoornd. Daarom kan iemand bij de mis onmogelijk goede vrucht voortbrengen, tenzij hij in droefenis begerig is naar goddelijke genade-bewijzen en gaarne van zonde vrij. Of zo hij nog boze opzet heeft, dat hij dan toch tijdens de mis zich verandert en begeerte krijgt naar dit testament. Daarom liet men oudtijds geen openbare zondaar tot de mis toe.
Als het nu goed staat met dit geloof, dan moet het hart door het testament blij worden en in Gods liefde warm worden en versmelten. Daar volgt dan lof en dank op uit een verkwikt hart. Daarom heet de mis in het Grieks "eucharistia", dat is dankzegging, omdat wij God loven en danken voor zulk een troostvol, rijk, heerlijk testament, zoals hij dankt, prijst en verheugd is, aan wie een goede vriend duizend en meer gulden toebeschikt heeft. Ofschoon het Christus meermalen gaat als degenen, die door hun testament sommigen rijk maken, welke nooit meer aan de erflaters denken, noch ook lof en dank zeggen. Zo-staat het tegenwoordig met onze missen, dat ze alleen gehouden worden, zonder dat men weet waartoe of waarom ze dienen; daarom ook danken, beminnen noch loven wij, maar blijven dor en verstokt erbij en volstaan met ons gebed. Daarvan straks meer.

Ten derde. De prediking nu moest niets anders zijn dan de verkondiging van dit testament. Echter, wie kan het horen, als niemand het predikt. Maar nu weten zij, die 't moeten prediken, het zelf niet. Daarom dwalen de preken af naar andere ondeugdzame

fabelen[30] en zo wordt Christus vergeten. Het gaat ons als die koning in 2 Kon. 7: 19, dat wij ons goed zien en niet genieten. Daarom zegt ook de prediker: "Dat is een groot kwaad, als God iemand rijkdom geeft en hem die nooit laat genieten". Zo zien wij ontelbaar vele missen en weten niet of het een testament is, dan wel of 't dit of dat is, juist alsof het een gewoon goed werk op zichzelf was. O God, hoe zijn wij zozeer verblind. Waar dit testament echter recht gepredikt wordt, daar is het nodig, dat men het met ijver aanhoort, aanneemt, behoudt, vaak eraan denkt en aldus het geloof versterkt tegen alle aanvechting van de zonde, in het verleden, in het heden of in de toekomst.

Zie, dat is de enige ceremonie of godsdienstoefening, die Christus heeft ingesteld, waarbij zijn Christenen zich verenigen en die zij eendrachtig beoefenen en onderhouden moeten. Hij heeft haar toch niet, zoals andere ceremoniën, alleen als goed werk bedoeld, maar er een bovenmatig rijke schat in neergelegd, die aan alle gelovigen overhandigd en toegeëigend moet worden.

Deze prediking moet er toe opwekken, dat de zondaren leed krijgen over hun zonde en dat de begeerte naar de schat ontstoken wordt. Daarom moet het als een zware zonde gelden, het evangelie niet te horen en zulk een schat en rijke maaltijd, waartoe wij genodigd worden, te verachten. Veel groter echter is de zonde, het evangelie niet te prediken en zo veel volk, dat het gaarne zou horen, te laten versmachten, daar toch Christus zo streng bevolen heeft, het evangelie en dit testament te prediken, zodat Hij niet wil, dat de mis gehouden wordt, tenzij het evangelie gepredikt wordt. Hij zegt: "Zo dikwijls gij dit doet, zo gedenkt Mijner daarbij". Dat is, zoals Paulus zegt: "Gij zult van Zijn dood prediken". Derhalve is het verschrikkelijk en gruwelijk in onze dagen, bisschop, pastoor en prediker te zijn, want niemand kent meer dit testament, laat staan dat ze het prediken, wat toch hun hoogste en enige plicht en taak is. Hoe bezwaarlijk zullen zij rekenschap afleggen over zoveel zielen, die wegens deze tekortkoming in de prediking moeten versmachten.

Over het gebed.

Ten vierde. Men moet bidden, niet zoals de gewoonte is, door vele blaadjes of kraaltjes[31] te tellen, maar u moet u enige noden, die u na aan het hart liggen, voor de geest roepen, met volle ernst de voorziening daarin begeren en daardoor het geloof en het vertrouwen tot God zódanig beoefenen, dat wij er niet aan twijfelen, verhoord te worden. Zo onderricht Bernhard[32] zijn broeders en zegt: "Lieve broeders, u mag uw gebed vooral niet gering achten, als ware het tevergeefs, want voorwaar, ik zeg u, dat, voordat u de woorden uitspreekt, het gebed reeds in de hemel is opgeschreven. U moet zeker van God verwachten, dat uw gebed verhoord zal worden, of zo het niet verhoord wordt, dat het u dan niet goed en nuttig geweest was verhoord te worden".

Alzo is het gebed een bijzondere oefening van het geloof, dat voorzeker het gebed zo aangenaam maakt voor God, dat het òf zeker verhoord wordt, òf dat ons iets beters, dan waarom wij bidden, daarvoor in de plaats gegeven wordt. Zo spreekt ook Jacobus: "Wie tot God bidt, die mag niet twijfelen in het geloof, want als de mens twijfelt, stelt hij zich niet voor, dat hij iets van God zal verkrijgen". Dit is een duidelijke tekst, die regelrecht toe- en ontzegt: wie niet vertrouwt, die verkrijgt niets, noch wat hij bidt, noch iets beters.

Om zulk een geloof ook te wekken, heeft Christus in Marcus 11 zelf gezegd: "Ik zeg

---

30 Legenden van heiligen of spreuken van de heidense wijsgeer Aristoteles werden in de prediking behandeld.

31 N.l. van bidprentjes en rozenkransen.

32 Bernhard van Clairvaux, gest. 1153.

u, al wat gij bidt, gelooft slechts, dat gij het ontvangen zult, zo geschiedt het gewis". En in Matth. 7: 7: "Bidt, zo wordt u gegeven; zoekt, zo zult gij vinden; klopt aan, zo zal u open gedaan worden. Want wie bidt, die ontvangt; wie zoekt, die vindt; wie aanklopt, die wordt open gedaan. Welke vader onder u geeft zijn zoon een steen, als deze hem om brood vraagt; of een slang, als hij hem om een vis vraagt; of een schorpioen, als hij vraagt om een ei? Zo gij echter weet uw kinderen goede gaven te geven, terwijl gij zelf niet van nature goed zijt, hoeveel te meer zal uw hemelse Vader een goede geest geven allen, die Hem bidden."

Ten vijfde. Wie is zo hard en zo van steen, dat hij door zulke machtige woorden niet bewogen zou worden met vol vertrouwen blij en gaarne te bidden? Maar hoeveel gebeden zou men ook moeten hervormen, als men overeenkomstig deze woorden goed zou moeten bidden: Nu zijn wel alle kerken en kloosters vol gebed en gezang, maar hoe gaat het daar toe, daar er zo weinig verbetering en nut uit voortvloeit en het nog dagelijks erger wordt? Er is geen andere oorzaak dan die Jacobus aanwijst, zeggende: "Gij bidt veel, maar u gewordt niets, daarom, omdat gij niet goed bidt". Want waar dit geloof en vertrouwen niet in het gebed aanwezig is, daar is het gebed dood en niets meer dan een zware moeite en arbeid. Als men er iets door ontvangt, is het toch niets anders dan tijdelijk nut, zonder enig heilsgoed en zonder enige hulp voor de zielen. Ja, het strekt tot grote schade en verblinding van de zielen, waarbij de mensen maar voortleven en veel met de mond prevelen, ongeacht, of ze het waarlijk verkrijgen of begeren of vertrouwen. Ze blijven in dat ongeloof verstokt, wat de slechtste gewoonte is, indruisend tegen de oefening van het geloof en het wezen van het gebed.
Daaruit volgt, dat de ware bidder er nooit aan twijfelt, dat zijn gebed zeker aangenaam is en verhoord wordt, ofschoon hem ook niet juist datgene gegeven wordt, waarom hij bidt. Want men moet God de nood voorleggen in het gebed, maar Hem niet maat of wijze, doel of plaats voorschrijven, maar zo Hij het beter of anders geven wil, dan wij het ons denken, het Hem overgeven, want wij weten dikwijls niet, wat wij bidden, zoals Paulus zegt in Rom. 8: "God werkt en geeft hoger, dan wij begrijpen". Zo zegt hij ook in Eféze 3, dat er alzo om ons gebed geen twijfel mag bestaan, of het aangenaam is en verhoord wordt, en wij toch aan God tijd en plaats, maat en doel moeten overlaten, verzekerd dat Hij het wel zal doen, zoals het moet zijn.
Dat zijn de ware aanbidders, die Hem in geest en in waarheid aanbidden. Want wie niet geloven, dat ze verhoord worden, die zondigen ter linkerzijde tegen dit gebod en raken er ver vandaan met hun ongeloof. Wie Hem echter een doel voorschrijven, die zondigen ter rechterzijde en komen Hem te na, doordat ze God verzoeken. Zo heeft Hij beide verboden, dat men noch ter linker-, noch ter rechterzijde afwijkt, dat is noch met ongeloof, noch door God te verzoeken, maar met eenvoudig geloof op de rechte weg blijft, Hem vertrouwt en Hem toch niet een doel voorschrijft.

Ten zesde. Zo zien wij, dat dit gebod, evenals het tweede, niet anders moet zijn dan beoefening en betrachting van het eerste gebod, dat is van geloof, trouw, overgave, hoop en liefde jegens God, opdat het eerste gebod onder alle geboden de hoofdman, en het geloof het hoofdwerk en het leven van alle werken is, zonder hetwelk zij (zoals gezegd) niet goed kunnen zijn.
Zo u echter zegt: hoe staat het, als ik niet geloven kan, dat mijn gebed verhoord wordt en aangenaam is? dan luidt het antwoord: juist daarom worden geloof, gebed en alle andere goede werken bevolen, opdat u zult inzien, wat u kunt en niet kunt. En als u bevindt, dat u tot zulk geloof en zulke werken niet de kracht hebt, dan moet u zich

deswege ootmoedig voor God beklagen en alzo met een zwakke vonk van het geloof aanvangen, die u dan dagelijks meer en meer door oefening in alle leven en werken moet aanwakkeren. Want op het stuk van geloof is er niemand ter wereld, die niet groot gebrek lijdt. Ook de heilige apostelen in het evangelie en voornamelijk Petrus waren zwak in 't geloof, zodat zij ook Christus baden, zeggende: "Heere, vermeerder ons het geloof", en zodat Hij hen ook vaak berispt, omdat zij een klein geloof hadden.
Daarom moet u niet versagen en niet maar erop los leven, ook al bespeurt u, dat u niet zo sterk gelooft in uw gebed of in andere werken, als u wel zou moeten en willen. Ja, u moet God uit de grond van het hart danken, dat Hij u aldus uw zwakheid openbaart, waardoor Hij u dagelijks leert en vermaant, hoezeer u nodig hebt u te oefenen en u dagelijks in het geloof te versterken. Want hoevelen ziet u er niet, die maar voortleven, bidden, zingen, lezen, werken onder de schijn van grote heiligen te zijn, en die er toch nooit toe komen in te zien, hoe het bij hen gesteld is met het hoofdwerk, het geloof. Zelf verblind, verleiden zij nog anderen; menen er heel goed aan toe te zijn en bouwen alzo heimelijk op het zand van hun werken zonder enig geloof en niet op Gods genade en belofte door een vast en zuiver geloof. Daarom hebben wij in dit leven, hoe lang het is, handen vol werk door leerlingen te blijven in het eerste gebod en in het geloof bij al ons doen en laten en wij mogen nooit ophouden met leren. Niemand weet, welk een grote zaak het is op God te vertrouwen, dan alleen hij, die het begint en beproeft te doen in zijn werken.

Ten zevende. En zie nu nogmaals: als er geen ander goed werk geboden was, was niet het bidden alleen reeds genoeg om het ganse mensenleven in het geloof te oefenen? Tot dit werk zijn in het bijzonder de geestelijke standen geordend, zoals dan ook in oude tijden sommige heilige vaders dag en nacht baden. Ja, er is voorzeker geen Christenmens, die niet tijd heeft zonder ophouden te bidden. Ik bedoel echter het geestelijke bidden, dat is: niemand wordt, indien hij wil, zozeer met zijn arbeid bezwaard, of hij kan tegelijkertijd in zijn hart met God spreken, Hem zijn eigen nood of die van anderen voorleggen, hulp begeren, bidden en in dat alles zijn geloof oefenen en versterken.
Dat bedoelt de Heere in Lucas 18, waar hij zegt: men moet zonder ophouden bidden en nooit aflaten, terwijl Hij toch in Matth. 6 vele woorden en lange gebeden verbiedt. Hij bestraft de huichelaars, niet, omdat het lange mondgebed slecht is op zichzelf, maar omdat dit niet het ware bidden is, dat ten allen tijde geschieden moet en omdat dit niets is zonder het innerlijk bidden van het geloof. Want ook het uiterlijke gebed moeten wij te zijner tijd in acht nemen, vooral in de mis, zoals dit gebod eist en ook overigens, waar het maar bevorderlijk is voor het innerlijk bidden en geloven, hetzij in huis of op het veld, in dit of in dat werk. Maar hierover meer te zeggen is 't nu niet de tijd. Want dat behoort tot het Onze Vader, waarin al onze vragen en het bidden met woorden in het kort zijn samengevat.

Ten achtste. Waar zijn nu degenen, die begeren goede werken te kennen en te doen? Laten zij het bidden alleen maar eens in acht nemen en zich goed in het geloof oefenen, dan zullen zij bemerken, dat het waar is, wat de heilige vaders gezegd hebben, dat er geen moeizamer arbeid bestaat dan het bidden. Prevelen met de mond is gemakkelijk, maar de zin van de woorden te volgen met alle ernst van het hart, het in diepe vroomheid te doen (dat is met begeerte en geloof), zodat men ernstig begeert wat de woorden zeggen, en niet te twijfelen aan de verhoring: dat is een grote daad voor Gods ogen. Hier biedt de boze geest met alle krachten tegenstand. O, hoe vaak zal hij hier de lust tot bidden verhinderen, door niet toe te laten tijd en plaats te

vinden, ja, hoe vaak ook zal hij twijfel aankweken, of de mens waardig is zulk een majesteit als God is te smeken. Hoe vaak ook zal hij zozeer verwarring stichten, dat de mens zelfs niet weet of het ernst is, dat hij bidt, of niet; of het mogelijk is, dat zijn gebed God aangenaam is en meer zulke wonderlijke gedachten. Want hij weet wel, hoe machtig het gebed is en hoezeer het hem pijn doet en hoe nuttig 't voor alle mensen is, zulk een echt gelovig gebed van een mensenkind Daarom ziet hij niet gaarne, dat het gebed in 's mensen hart opkomt.
Hier moet de mens voorwaar wijs zijn en er niet aan twijfelen, dat hij en zijn gebed onwaardig zijn tegenover zulk een onmetelijke majesteit. Op generlei wijze mag hij zich op zijn waardigheid verlaten of wegens zijn onwaardigheid verslappen, maar hij moet Gods gebod in acht nemen, het Hem voorhouden, de duivel tegenstand bieden en aldus spreken: als het op mijn waardigheid aankwam, zou ik niets kunnen beginnen, maar vanwege mijn onwaardigheid laat ik niet af; ik bid en werk alleen daarom, omdat God enkel uit goedertierenheid aan alle onwaardigen verhoring en genade beloofd heeft, ja, niet alleen beloofd, maar Hij heeft ten strengste bevolen op straffe van Zijn eeuwige ongenade en toorn, om te bidden, te vertrouwen en te aanvaarden. Is het voor de hoogste Majesteit niet te veel geweest aan ons, onwaardige wormen, een zo dure en zware verplichting op te leggen, om te vragen, te vertrouwen en alles van Hem aan te nemen, hoe mag het mij dan te veel zijn, zulk een gebod met alle vreugde op mij te nemen, hoe waardig of onwaardig ik ook zijn mag? Zo moet men de ingevingen van de duivel door Gods gebod uitstoten. Dan houdt hij op en anders nooit.

Ten negende. Wat voor zaken en behoeften zijn het echter, die men in het gebed de almachtige God moet voorleggen en klagen, om daardoor het geloof te oefenen? Antwoord: het zijn ten eerste ieders eigen nood en benauwdheden, die hem op 't hart liggen, waarvan David spreekt in Psalm 32: "Gij zijt mijn toevlucht in alle angst, die mij omgeeft; U bent mijn troost, door mij te verlossen van alle kwaad, dat mij omringt". Evenzo Psalm 142: 2: "Ik heb met mijn stem tot God de Heere geroepen, ik heb met mijn stem tot God gebeden, ik wil mijn gebed voor Zijn ogen ontvouwen en wil voor Hem uitstorten al wat mij ter harte gaat". Zo moet een Christenmens zich in de mis de zeer vele tekortkomingen, die hij gevoelt, voor ogen stellen en dat alles vrij voor God uitstorten met wenen en weeroepingen, zo klagelijk als hij maar kan, als voor zijn getrouwe Vader, Die bereid is te helpen.
En kent of ziet u niet uw nood of hebt u geen aanvechting, zo weet dan, dat u er 't allerergst aan toe bent. Want dat is de grootste aanvechting, dat u uzelf zo verstokt, verhard en onaandoenlijk bevindt, dat geen aanvechting u beweegt.
Er is echter geen betere spiegel, waarin u uw nood kunt leren zien, dan juist de tien geboden, waarin u vindt, wat u ontbreekt en wat u te zoeken hebt. Als u daarom bemerkt, dat u zwak bent in 't geloof, weinig hoop hebt en geringe liefde tot God; ook, dat u God niet prijst en eert, maar eigen eer en roem liefhebt, dat u mensengunst hoogacht, niet gaarne mis en prediking aanhoort, traag bent in 't gebed, in welke opzichten ieder tekortkomingen heeft, dan moet u deze tekortkomingen belangrijker achten dan alle stoffelijke schade aan goed, eer en lichaam. Zij zijn ook erger dan de dood en alle dodelijke ziekte. Deze moet u met ernst aan God voorleggen en klagen en om hulp smeken, met alle vertrouwen daarop wachten, opdat u verhoord wordt en hulp en genade verwerft.
Ga dan zo voort tot de tweede tafel van de geboden en zie, hoe ongehoorzaam u geweest bent en nog bent tegen vader, moeder en alle overheid; hoe u u met toorn, haat en scheldwoorden tegen uw naaste keert; hoe onkuisheid, gierigheid en onrecht,

daad en woord tegen uw naaste u belaagt, dan zult u ongetwijfeld gewaar worden, dat u vol nood en ellende bent en reden genoeg hebt zelfs bloeddruppels te wenen, als u 't zou kunnen.

Ten tiende. Ik weet echter wel, dat velen zo dwaas zijn, zulke dingen niet te willen afsmeken. Zij schikken zich erin en houden het daarvoor, dat God niemand hoort, die in zonden ligt. Dat alles doen de valse predikers, die leren, dat men niet moet beginnen bij het geloof en het vertrouwen op Gods goedgunstigheid, maar bij de eigen werken. Zie, u ellendig mens, als u een been gebroken hebt of het gevaar van de lichamelijke dood u overvalt, dan roept u God aan, en deze of gene heilige; dan talmt u niet zo lang, totdat uw been weer gezond wordt of het gevaar voorbij is; dan bent u niet zo dwaas, dat u denkt, dat God niemand verhoort, die zijn been gebroken heeft of in doodsgevaar verkeert.
Ja, u meent dat God dan 't allermeest moet verhoren, als u in de grootste nood en angst bent. Welnu, waarom bent u hier dan zo dwaas? Waar onmetelijk grotere nood is en eeuwige schade, wilt u daar niet des te meer smeken om geloof, hoop, liefde, ootmoed, gehoorzaamheid, kuisheid, zachtmoedigheid, vrede, gerechtigheid, tenzij u eerst zonder alle ongeloof, twijfel, hovaardij, ongehoorzaamheid, onkuisheid, toorn, gierigheid en ongerechtigheid bent? Hoe meer u gevoelt dat u in deze punten in gebreke blijft, des te meer en des te ijveriger moet u bidden en wenen.
Zo blind zijn wij. Met lichamelijke ziekte en nood lopen wij haastig tot God; maar met de ziekte van de ziel ontlopen wij Hem en willen niet eerder terugkomen, tenzij wij tevoren gezond zijn. Dat is juist, alsof er één God is, Die het lichaam, en een andere, Die de geest kan helpen, of alsof wij in geestelijke nood, die toch groter is dan de lichamelijke, ons zelf wilden helpen. Dat is een duivels oogmerk en plan.
Niet alzo, mijn waarde: Wilt u van uw zonden gezond worden, dan moet u zich niet aan God onttrekken, maar nog veel getrooster tot Hem vlieden en Hem smeken dan wanneer een lichamelijke nood u overvallen had. God is de zondaren niet vijandig gezind, slechts de ongelovigen, dat zijn diegenen, die hun zonde niet inzien, klagen, geen hulp daarvoor bij God zoeken, maar door eigen vermetelheid zichzelf willen reinigen, Gods genade niet nodig achten en Hem niet voor een God houden, die aan een ieder geeft zonder iets daarvoor te nemen.

Ten elfde. Dat alles is in het algemeen gezegd over het uit eigen nooddruft opkomende gebed. Maar het gebed, dat eigenlijk bij dit gebod behoort, en een werk van de vierdag heet, is veel beter en groter. Dit moet gebeden worden voor de gezamenlijke Christenheid, voor alle nood van alle mensen, van vriend en vijand, in 't bijzonder voor de nood van iedere parochie of ieder bisdom.
Zo beval Paulus aan zijn leerjongen Timotheüs: "Ik vermaan u, dat gij ervoor zorg draagt, dat men doet smekingen en gebeden voor alle mensen, voor de koningen en allen, die in hoogheid gezeten zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in godsvrucht en eerbaarheid. Want dat is goed en aangenaam voor God, onze Zaligmaker". Daarom gebood Jeremia in het 29^{e} hoofdstuk aan het volk Israël[33], dat ze moesten bidden tot God voor de stad en het land Babylon, omdat de vrede van de stad ook hun vrede was. En Baruch 1: "Bidt voor het leven van de koning te Babylon en voor het leven van zijn zoons, opdat wij in vrede onder hun bestuur leven".
Dit gemeenschappelijk gebed is kostelijk en van grote kracht. Omwille van het gebed komen wij ook tezamen. Daarom heet ook de kerk een bedehuis, omdat wij aldaar

[33] N.1. in de ballingschap.

eendrachtig en gezamenlijk onze en de nood van alle mensen moeten bedenken, die aan God voorleggen en Hem om genade aanroepen. Dit moet echter met hartelijke bewogenheid en ernst geschieden, zó dat de nooddruft van alle mensen ons ter harte gaat en wij, in waarachtig medelijden jegens hen, in recht geloof en vertrouwen bidden. Waar zulke gebeden niet in de mis-godsdienstoefening geschieden, was het beter de mis achterwege te laten.
Want hoe kan dat in orde zijn, dat wij gezamenlijk in een bedehuis bijeenkomen (waardoor toch beduid wordt, dat wij voor de ganse gemeente in haar geheel aanroepen en bidden zullen), als wij deze gebeden verdelen en zo splitsen, dat een ieder slechts voor zichzelf bidt en niemand zich het lot van de ander aantrekt of zich om iemands nooddruft bekommert? Hoe kan het gebed nuttig, goed, aangenaam en gemeenschappelijk of een werk van de vierdag en van de vergadering genoemd worden, als ieder zijn eigen gebeden doet, de een hiervoor, de ander daarvoor, terwijl het slechts baatzuchtige, zelfzuchtige gebeden zijn, waarvan God een vijand is?

Ten twaalfde. Een aanduiding van dit gemeenschappelijk gebed is nog ouder gewoonte overgebleven, als men aan het eind van de prediking de schuldbelijdenis uitspreekt en op de kansel voor de gehele Christenheid bidt. Maar zoals het nu te doen gebruikelijk is, moet het niet toegaan. Doch er moet een vermaning mede gepaard gaan, om gedurende de gehele godsdienstoefening te bidden voor die noden, die de prediker ons op het hart bindt. En hij moet ons van tevoren vermanen en daardoor verootmoedigen, opdat wij waardig bidden. Deze vermaning moet zo kort mogelijk zijn, waarna de menigte van het volk al tezamen God haar zonde zelf klaagt en voor iedereen met ernst en geloof bidt.
O, indien het God behaagde, dat enige gemeente op deze wijze de mis zou aanhoren en zou bidden, dat er uit het gehele volk een gemeenschappelijke ernstige hartekreet tot God omhoog ging, welke onmetelijk rijke en heilzame vruchten zou het gebed dan dragen. Wat ergers zouden alle boze geesten kunnen ondervinden? Wat groters zou op aarde kunnen geschieden? Vele vromen zouden behouden, vele zondaren daardoor bekeerd worden.
Want voorwaar, de Christelijke kerk op aarde heeft geen grotere macht noch taak dan zulk een gemeenschappelijk gebed in de strijd tegen al wat haar overkomen kan. Dat weet de boze geest zeer wel. Daarom doet hij al wat hij kan om dit gebed te verhinderen. Daar laat hij ons flink kerken bouwen, veel stichtingen maken, pijpen, lezen en zingen, veel missen houden en alle perken te buiten gaande praal bedrijven. Dat verdriet hem niet, nee, hij helpt nog mee, dat wij zulk gedoe voor 't allerbeste houden en menen het daardoor keurig klaar gespeeld te hebben. Maar dat daarnaast dit gemeenschappelijke sterk en vruchtbaar gebed te gronde gaat en door die veinzerij ongemerkt achterwege blijft, daardoor krijgt hij zijn zin. Want waar het gebed terneer ligt, kan niemand hem iets ontnemen en weerstaan.
Bemerkte hij echter, dat wij dit gebed in acht wilden nemen, al was het onder een strooien dak of in een varkensstal, hij zou 't voorwaar niet toelaten, maar veel banger zijn voor zulk een varkensstal dan voor alle hoge, grote en schone kerken, met haar torens en klokken, waar ook, waarin zulk een gebed afwezig was. Het ligt waarlijk niet aan plaats en gebouw van samenkomst, maar alleen aan dit onoverwinnelijk gebed, dat wij op de rechte wijze bijeen moeten snoeren en tot voor Gods aangezicht brengen.

Ten dertiende. De kracht van dit gebed bemerken wij uit hetgeen in overoude tijden Abraham bad voor de vijf steden, Sodom en Gomorra (Genesis 18). Hij bracht het zo

ver, dat God ze niet zou hebben verdelgd, als daarin tien vrome mensen, twee in elk, geweest waren. Wat zou men dan kunnen bereiken, als velen tezamen als één man hartelijk en met ernstig vertrouwen God aanroepen.
Ook zegt Jacobus: "Lieve broeders, bidt voor elkaar, dat gij moogt zalig worden. Want het gebed van een vrome vermag veel, als het aanhoudt en niet aflaat (dat is: dat niet ophoudt steeds meer te bidden)", al geschiedt hem niet terstond wat hij afsmeekt, zoals sommige wankelmoedigen doen. En Jacobus stelt hiervan als voorbeeld Elia de profeet. Die was een mens, zo spreekt hij, zoals wij. En hij bad, dat het niet zou regenen en het regende niet in drie jaren en zes maanden. Wederom bad hij en het regende en alles is vruchtbaar geworden. De spreuken en voorbeelden in de Heilige Schrift, die ons aansporen te bidden, zijn groot in getal, maar steeds zó, dat het met ernst en geloof moet geschieden. Gelijk David zegt: "Gods ogen zien op de vromen en Zijn oren luisteren naar hun gebed". Evenzo: "God is nabij degenen, die Hem aanroepen, als zij Hem in waarheid aanroepen". Waarom voegt hij er aan toe: "in waarheid aanroepen"? Daarom, omdat dat geen bidden en aanroepen mag heten, als de mond alleen prevelt.
Wat zou God moeten doen, als u daar zo aankomt met uw gepraat, met boek of paternoster, terwijl u aan niets anders denkt dan de woorden klaar en het getal vol te krijgen, zodat u 't zelf niet zou weten, als iemand u vroeg waarom het ging of wat u van plan was te bidden, want u hebt u er niet over bedacht, dit of dat aan God voor te leggen of van Hem te begeren. Uw enige reden tot gebed is, dat men u het een of ander opgelegd heeft te bidden en dat wilt u houden en volbrengen. Is het wonder, dat bliksem en donder vaak kerken in brand steken, daar wij van het bedehuis een spothuis maken en dátgene gebed noemen, waarin wij niets aan God voorleggen en van Hem begeren?
Wij moesten echter doen zoals degenen, die iets willen afsmeken van grote vorsten. Die gaan niet een zeker aantal woorden babbelen. De vorst mocht anders eens denken, dat ze hem bespotten of dat ze niet goed wijs waren; maar zij kleden het zeer eenvoudig in en beijveren zich hun nood voor te leggen, bevelen het echter in zijn genade aan in vol vertrouwen op verhoring. Zo ook moeten wij met God spreken over bepaalde dingen, te weten: de één of andere nood, die wij hebben, te berde brengen, deze in Zijn genade en goedgunstigheid aanbevelen en niet twijfelen of de bede wordt verhoord. Want Hij heeft aan zulk bidden verhoring toegezegd, hetwelk aardse heren niet doen.

Ten veertiende. Wij verstaan meesterlijk de kunst op deze wijze te bidden, als wij lichamelijke nood hebben. Zijn we ziek, dan roept men St. Christoffel aan, dan weer St. Barbara; dan weer doet men een gelofte aan St Jacob, hier dit, daar dat; dan is er wel een ernstig gebed, goed vertrouwen op allerlei wijzen. Maar als wij in de kerken tijdens de mis zijn, dan staan we met de mond vol tanden, weten geen woord uit te brengen of te zeggen; dan klapperen de kralen, ruisen de blaadjes en de mond prevelt. Dat lijkt nergens meer naar.
Nu vraagt u echter, wat u in het gebed moet te berde brengen en klagen. Wel, u bent toch goed onderricht in de tien geboden en het Onze Vader. Doe dan de ogen open en zie in eigen leven en dat van de ganse Christenheid, vooral van de geestelijke stand. Dan zult u gewaar worden, hoezeer geloof, hoop, liefde, gehoorzaamheid, kuisheid en alle deugd ter neer liggen, en allerlei gruwzame misdaden de overhand nemen; hoe groot gebrek er is aan goede predikers en prelaten; hoe enkel schurken, kinderen, dwazen en vrouwen regeren. Dan zult u bemerken, dat 't nodig is, met louter bloedtranen alle uren zonder ophouden te bidden, dat er een eind komt aan die

gruwelijke toorn van God in de wereld.
En het is waar, dat het nog nooit noodzakelijker geweest is te bidden dan in deze tijd en van nu af aan steeds meer tot aan 't einde van de wereld. En wordt u door zulke gruwelijke wantoestanden niet tot klacht en jammer bewogen, verbeeld u u dan maar niets over uw stand, orde[34], goede werken of gebed; ik zeg u: dan hebt u geen druppel echt Christenbloed in de aderen, al bent u zo vroom als u wilt. Het is echter alles reeds verkondigd, dat, ten tijde van Gods hoogste toorn, als de Christenheid de zwaarste nood lijdt, er dan geen voorbede en voorspraak bij God mogen worden gevonden, zoals Jesaja wenend zegt in het 64e hoofdstuk: "Gij zijt vertoornd over ons en er is helaas niemand, die opstaat en zich aan U vasthoudt". Evenzo Ezechiël 22: "Ik heb onder hen gezocht, of er niet iemand was, die een muur opwierp tussen ons en voor het land in de bres sprong tegen Mij, om Mij tegen te houden, maar Ik vond niemand. Daarom stortte Ik Mijn toorn over hen uit en met de hitte Mijner grimmigheid heb Ik hen verdelgd". Met deze woorden toont God aan, hoe Hij wil, dat wij Hem zullen weerstaan en voor elkaar Zijn toorn zullen tegengaan, zoals van de profeet Mozes meermalen geschreven staat, dat hij God ervan weerhield, Zijn toorn over het volk Israël uit te storten.

Ten vijftiende. Waar blijven nu evenwel degenen, die niet alleen zulk een ramp voor de Christenheid over ’t hoofd zien en er niet tegen opkomen in hun gebeden, maar die ook nog erover lachen, er welbehagen in scheppen, vonnissen, lasteren, andermans zonde luidruchtig bepraten en toch zonder blikken of blozen naar de kerk durven gaan, de mis horen, gebeden zeggen en zich voor vrome Christenen houden en laten houden? Die hebben wel nodig, dat men twee keer voor ze bidt, als men één keer bidt voor degenen, die zij vonnissen, bepraten en belachen. Dat er te allen tijde zulk soort lieden zou bestaan is als het ware al aangekondigd door de misdadiger ter linkerzijde[35], die Christus lasterde in Zijn lijden, gebrokenheid en nood. Evenzeer door allen, die Christus aan 't kruis hoonden, terwijl zij Hem 't allermeest moesten geholpen hebben. O God, hoe blind, ja uitzinnig zijn wij Christenen geworden! Wanneer zal er een einde komen aan de toorn, hemelse Vader? Wij vergaderen ons in de kerk en bij de mis om te bidden voor het onheil, dat de Christenheid getroffen heeft en wij spotten, lasteren en vonnissen in zondige verdwazing.
Als de Turk steden, land en lieden te gronde richt en kerken verwoest, dan zijn wij van mening, dat er aan de Christenheid veel kwaad is gedaan. Dan klagen wij, roepen koningen en vorsten ten strijde, maar nu het geloof ten onder gaat, de liefde verkoelt, Gods Woord veronachtzaamd wordt en allerlei zonde de overhand neemt, nu denkt niemand eraan ten strijde te trekken. Ja, paus, bisschoppen, priesters en geestelijken, die in de geestelijke strijd tegen deze geestelijken veel erger zijn dan de Turken, moesten hertogen, hoofdlieden en vaandrigs zijn[36]. Maar die zijn juist zelf vorsten en voorgangers van zulk een Turken- en duivelslegioen, zoals Judas aanvoerder van de Joden was, toen zij Christus grepen.
Het moest een apostel, een bisschop, een priester, één van de besten zijn, die het begin maakte bij de ter dood brenging van Christus[37]. Zo moet ook de Christenheid door niemand anders dan juist door hen, die haar beschermers moesten zijn, verwoest

---

[34] D. i. de kloosterorde, waartoe u behoort.
[35] N.1. op Golgotha.
[36] Treffend voorbeeld van Luthers, haast al te kernachtige manier van spreken. Op geestelijke wijze bestrijdt de kerkelijke overheid zichzelf veel kwaadaardiger dan de Turken doen met wapengeweld. De Watergeuzen zouden later zeggen: "liever Turks dan paaps".
[37] N.1. Judas "één van de twaalf".

worden. En terwijl zij de Turk wel wilden verslinden, blijven ze toch zo waanzinnig, dat ze thuis zelf hofstede en schapenstal in brand steken en met de schapen en al wat er in is laten verbranden, terwijl ze niettemin loeren op de wolf in 't struikgewas. Zo is het tegenwoordig gesteld en dat is ons verdiende loon wegens onze ondankbaarheid voor de oneindige genade, die Christus voor ons om niet verworven heeft door Zijn dierbaar bloed, Zijn zwaar lijden en bittere dood.

Ten zestiende. Ziedaar, waar zijn de leeglopers, die niet weten, hoe zij goede werken moeten doen? Waar zijn ze, die naar Rome, St. Jacob, hierheen en daarheen draven? Denk alleen maar aan dit ene werk van de missen, aanschouw de zondeval van uw naaste, ontferm u over hem, heb deernis met hem, klaag het God en bid voor hem. Doe dat eveneens voor alle andere nood van de Christenheid, vooral van de overheid, die God op zo gruwelijke wijze doet vallen en verleid worden, ons allen tot een ondragelijke straf en plaag. Doet u dit vol ijver, zo wees dan verzekerd, dat u eén van de beste strijders en hertogen bent, niet alleen tegen de Turk, maar ook tegen duivel en helse macht. Doet u dit echter niet, wat zou het u dan baten, zo u de wondertekenen van alle heiligen deed en alle Turken ombracht en toch schuldig bevonden werd, de nood van uw naasten veronachtzaamd en daardoor tegen de liefde gezondigd te hebben. Want Christus zal op de jongste dag niet vragen, hoeveel u voor uzelf gebeden en gevast hebt, bedevaarten, dit of dat gedaan hebt, maar hoeveel u de naaste, de allergeringste, hebt welgedaan.
Nu zijn er onder de geringsten ongetwijfeld ook, die in zonden, in geestelijke armoede, gevangenschap en nooddruft gezeten zijn. Van dezen zijn er tegenwoordig veel meer dan van hen, die lichamelijke nood lijden. Daarom, let op: onze zelfbedachte goede werken leiden ons tot aan en in onszelf, zodat wij alleen ons nut en onze zaligheid zoeken; maar Gods geboden drijven ons uit tot onze naaste, opdat wij daardoor slechts voor anderen nuttig zullen zijn ter zaligheid, gelijkerwijs Christus aan het kruis niet voor Zichzelf alleen, maar veel meer ons ten goede bad, toen hij sprak: "Vader, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen". Zo moeten wij ook voor elkaar bidden. Daaruit kan iedereen opmaken, dat de kwaadsprekers, misdadige rechters en verachters van andere mensen een verkeerd en slecht volk zijn, die niet anders doen dan minachten degenen, voor wie zij moesten bidden. In dat soort misdadigheid zit niemand zo diep dan juist zij, die veel zelfbedachte goede werken doen en voor 't oog van de mensen iets bijzonders schijnen en in achting staan om hun mooie schijnvertoon in menigerlei goede werken.

Ten zeventiende. Geestelijk bezien, behoort bij dit gebod nog een veel hoger werk, hetwelk de gehele natuur van de mensen omvat. Hierbij moet men weten, dat "sabbath" in 't Hebreeuws betekent vrije tijd of *rust*, omdat God op de zevende dag rustte en ophield met al Zijn scheppingswerken, zie Genesis 2. Daarom gebood Hij ook, dat men de zevende dag moest vieren en dat wij dan onze werken, die wij in zes dagen verrichten, moeten laten rusten. Deze sabbath is bij ons op de zondag overgegaan en de andere dagen heten werkdagen: de zondag heet rustdag of vierdag of heilige dag. Gave God, dat, er in de Christenheid geen vierdag was dan de zondag; en dat men de feesten van Onze Lieve Vrouw en van de heiligen alle op de zondag verlegde, want dan zouden veel slechte ondeugden, dank zij de arbeid van de werkdagen, achterwege blijven. Dan zouden de landen ook niet zo arm en uitgemergeld zijn. Maar nu worden wij geplaagd met vele vierdagen, tot ondergang van de zielen, lichamen en goederen; waarover nog veel zou te zeggen zijn.
Dit rusten of neerleggen van de arbeid is van tweeërlei aard: lichamelijk en geestelijk.

Daarom moet dit gebod ook op tweeërlei wijze opgevat worden. De lichamelijke viering van de rusttijd is die, waarvan boven gezegd is, dat wij ons handwerk en onze arbeid opschorten, opdat wij in de kerk ons vergaderen, de mis bijwonen, Gods Woord horen en gemeenschappelijk eendrachtig bidden. Deze viering is slechts lichamelijk en in de Christenheid niet door God bevolen, zoals de apostel zegt in Colossenzen 2 16: "Laat u door niemand dwingen tot enige feestdag, want die zijn voorheen een schaduw van de toekomende dingen geweest"[38]. Nu echter is de waarheid in vervulling gegaan, zoals Jesaja zegt, in hoofdstuk 66: 23: "De ene feestdag zal komen na de andere; of wel: alle dagen zullen werkdagen zijn"[39].
Toch is de vierdag nodig en door de Christenheid verordend ter wille van de onvolkomen leken en arbeiders, opdat die ook tot de prediking van Gods Woord kunnen komen. Want zoals wij zien, houden de priesters en geestelijken alle dagen de mis, bidden zij alle uren en bekwamen zich in het Woord van God door studeren, lezen en luisteren. Daarom worden zij ook meer dan anderen van de arbeid vrijgesteld, door de opbrengst van belastingen verzorgd en hebben zij alle dagen vierdag, doen ook alle dagen de werken van de vierdag en hebben zij geen bepaalde werkdag, maar de ene dag is als de andere. En als wij allen volkomen waren en het evangelie verkondigden, konden wij alle dagen werken, indien wij wilden, of vierdag houden, indien wij het evangelie verkondigden. Want de vierdag is niet nodig of bevolen, maar is er alleen om het Woord van God te onderwijzen en te bidden.

Ten achttiende. De geestelijke viering, die God in dit gebod voornamelijk bedoelt, is, dat wij niet alleen de arbeid en het handwerk opschorten, maar veeleer dat wij alleen God laten werken in ons en met al onze krachten niets voor onszelf verrichten. Hoe gaat het echter? Het gaat aldus toe: de mens, door de zonde bedorven, heeft veel boze begeerte en neiging tot alle zonden, zoals de Schrift zegt in Genesis 8: 21: "'s Mensen hart en zinnen zijn altijd geneigd tot het kwade", dat is tot hovaardij, ongehoorzaamheid, toorn, haat, gierigheid, onkuisheid, enz. Summa summarum: in al zijn doen en laten zoekt hij meer zijn eigen nut, wil en eer, dan die van God en zijn naaste. Daarom zijn al zijn werken, al zijn woorden, al zijn gedachten, geheel zijn leven slecht en niet goddelijk.
Zal God nu in hem kunnen werken en leven, dan moeten al deze zonden en al dit slechte verdelgd en uitgeroeid worden, zodat er rust komt en alle werken, woorden en gedachten, en alle eigen leven ophoudt, opdat voortaan (zoals Paulus in Gal. 2: 20 zegt) niet wij leven, maar Christus in ons leeft, arbeidt en spreekt. Dit nu geschiedt niet in aangename, goede dagen, maar hier moet men de natuur pijn doen en pijn laten doen. Hier vangt de strijd aan tussen de geest en het vlees, hier weerstaat de geest de toorn, de wellust, de hoogmoed, terwijl het vlees in lust, eer en behagelijkheid wil zijn. Daarvan zegt Paulus in Gal. 5: 24: "Die onze Heere Christus toebehoren, die hebben hun vlees gekruisigd met al zijn zonden en lusten". Hier volgen nu de goede werken, vasten, waken, arbeiden, waarover sommigen zoveel spreken en schrijven zonder er iets van af te weten. Daarom willen wij nu ook daarover spreken.

Ten negentiende. De viering, waarbij oins werk ophoudt en God alleen in ons werkt, geschiedt op tweeërlei wijze. Ten eerste door onze eigen oefening. Ten tweede doordat anderen ons oefenen en aansporen. Onze eigen oefening moet aldus geschieden en geregeld worden, dat wij ten eerste, als wij zien dat ons vlees, onze wil, onze zinnen en gedachten geprikkeld worden, daaraan weerstand bieden en geen

[38] D.w.z. zij hadden een symbolische betekenis van profetische strekking.
[39] Zeer vrije weergave van de tekst.

gehoor geven, zoals de wijze zegt: "Volg uw begeerten niet op". En Deut. 12: 8: "Gij zult niet doen, wat u goed dunkt". Hier moet de mens dagelijks zich oefenen in de gebeden, die David bidt: "Heere, leid mij op Uw weg en laat mij niet gaan op eigen wegen". En veel dergelijke gebeden, die alle inbegrepen zijn in dit ene: "Uw rijk kome tot ons". Want de begeerten zijn zo vele en velerlei, daarbij soms door influistering van de boze zo listig, verfijnd en fraai van gedaante, dat het een mens onmogelijk is zichzelf te besturen op zijn levensweg. Hij moet zich geheel en al overgeven, zich toevertrouwen aan Gods leiding, niets aan zijn verstand overlaten, zoals Jeremia zegt: "Heere, ik weet, dat de mens geen macht heeft over zijn wegen".
Dit is ook bewezen, toen de kinderen van Israël uit Egypte door de woestijn trokken, waar geen weg, geen spijs, geen drank, geen hulpmiddel was. Daarom ging God hun voor, overdag in een lichte wolk, 's nachts in een vurige zuil, spijzigde hen van uit de hemel met hemelbrood en bewaarde hun klederen en schoenen, dat ze niet versleten, zoals wij in de boeken van Mozes lezen. Daarom bidden wij: Uw rijk kome tot ons, opdat U ons regeert en niet wijzelf. Want er is in ons niets gevaarlijkers dan ons verstand en onze wil. En dit is het hoogste en eerste werk in ons en de beste oefening om van eigen werken afstand te leren doen, als wij, bevrijd van de heerschappij van verstand en wil, niets doen, en onszelf God bevelen in alle dingen, vooral als ze van geestelijke aard zijn en een schone schijn hebben.

Over het vasten.
Ten twintigste. Dan volgt de oefening om de verkeerde boze lusten van het vlees te doden en om gewijde rust te verwerven. Wij moeten ze met vasten, waken en werken doden en stillen. Hiervan uitgaande leren wij, hoeveel en waarom wij vasten, waken en arbeiden moeten. Er zijn helaas veel blinde mensen, die hun zelfkastijding, hetzij vasten, waken of werken, alleen daarom beoefenen, omdat zij menen, dat het goede werken zijn, waarmee zij veel kunnen verdienen. Daarom komen zij er soms toe, zichzelf zoveel aan te doen, dat zij hun lichaam erdoor te gronde richten en zich het hoofd op hol brengen. Nog veel blinder zijn zij, die het vasten afmeten niet alleen naar het aantal keren of de lange duur, zoals dezen doen, maar ook naar de spijs. Ze houden 't voor veel kostelijker, als zij geen vlees, eieren of boter eten. En boven dezen staan weer zij, die zich bij het vasten naar de heiligen richten en vastentijd uitkiezen naar de dagen: dezen op woensdag, genen op zaterdag; dezen op Sint Barbara, genen op Sint Sebastiaan, enz. Deze allen zoeken in het vasten niet meer dan het werk op zichzelf. Als zij dat gedaan hebben, achten zij het in orde. Ik wil er hier van zwijgen, dat sommigen zó vasten, dat ze zich toch vol drinken; dat sommigen z6 rijkelijk met visgerechten en andere spijzen vasten, dat ze met vlees, eieren en boter nog veel dichter aan het vasten toe waren en bovendien veel betere vrucht van het vasten zouden plukken[40]. Want zulk vasten is geen vasten, maar spotten met vasten en met God.
Dat ieder dag, spijs en duur van het vasten zelf uitkiest, naar hij wil, laat ik daarom daar, voor zover hij het daarbij niet laat, maar ook acht geeft op zijn vlees. Naarmate dit zondig en boosaardig is, vermeerdert hij zijn vasten, waken en werken, maar niet te zeer, al komen er geboden van paus, kerk, bisschop, biechtvader of wie ook. Want maat en regel van vasten, waken en werken moet niemand vaststellen naar de hoeveelheid spijs of het aantal dagen, maar naar vermindering of toeneming van de vleselijke lust en overmoed. Want alleen om die te doden en te beheersen zijn vasten, waken en werken ingesteld. Was deze lust er niet, dan was eten even goed als vasten,

[40] Luther doelt hier vooral op het kloosterleven.

slapen even goed als waken, niets doen even goed als werken, en het ene was niet beter dan het andere, zonder enig onderscheid.

Ten een en twintigste. Wanneer iemand nu bevond, dat er door het eten van vis meer zondigheid in zijn vlees opkwam dan door het eten van eieren en vlees, dan moest hij vlees en geen vis eten; andersom, als hij bevond, dat zijn hoofd suf en dol, of lichaam en maag ziek werden van het vasten, of als hij niet nodig had zijn zondigheid in het vlees te doden, dan moet hij het vasten geheel laten varen en eten, slapen en rust nemen zoveel als hij voor de gezondheid nodig heeft, afgezien van de vraag, of het tegen het kerkelijk gebod of tegen de wetten van monnikorde of geestelijke stand is.
Want geen gebod van de kerk, geen wet van een orde kan het vasten, waken en werken hoger stellen of verscherpen dan voor zoveel en zover het dienstig is, om het vlees en zijn lusten te doven en te doden. Waar dat doel voorbij wordt gezien en vasten, eten, slapen en waken scherper toegespitst wordt dan het vlees kan verdragen of nodig heeft tot het doden van de lust, en als daardoor aan de natuur geweld en aan het hoofd pijn wordt aangedaan, dan houdt niemand hem voor, dat hij goede werken gedaan heeft, of dan verontschuldigt hij zich niet met kerkgebod of ordewet. Hij zal beschouwd worden als iemand, die zichzelf verwaarloost en, voor zover het aan hem ligt, is hij zijn eigen moordenaar geworden[41].
Want het lichaam is ons niet daarom gegeven, om het natuurlijke leven en werken ervan te doden, maar om alleen de boosaardigheid ervan te doden. Tenzij dan, dat deze zo sterk en groot was, dat men zonder krenking en beschadiging van het natuurlijke leven er geen voldoende tegenstand aan kon bieden. Want, zoals gezegd, bij het beoefenen van vasten, waken en werken moet men het oog niet op de werken als zodanig gericht houden, niet op de dagen, de duur of de spijzen, maar alleen op de lusten en zonde van de oude Adam, opdat men daaruit de prikkel uitdrijft.

Ten twee en twintigste. Hieruit kunnen wij opmaken, hoe wijs of hoe dwaas sommige vrouwen doen, als zij zwanger zijn, en hoe men zich gedragen moet in geval er zieken zijn. Want de dwaze vrouwen hangen zo sterk aan het vasten, dat zij eerder de vrucht en zichzelf op het spel zetten dan in het vasten onder te doen bij anderen. Ze maken zich een gewetenszaak, waar er geen is, en waar er wel een is, maken ze zich geen gewetenszaak. Dat is alles de schuld van de predikers, omdat men zo dom over het vasten praat en nooit het rechte gebruik, de maat, de vrucht, de oorzaak en het doel ervan aanwijst.
Zo moest men ook de zieken alle dagen laten eten en drinken, wat ze maar wilden. Kortom, waar de boosheid van het vlees ophoudt, daar heeft ook alle reden tot vasten, waken, werken, dit of dat te eten opgehouden te bestaan en is geen bindend gebod meer voorhanden. Andersom moet men zich ervoor wachten, dat uit deze vrijheid geen nalatigheid en luiheid ontstaat, om de boosheid van het vlees te doden, want de ondeugende Adam is heel listig in het zoeken van vrijstelling voor zichzelf en in het voorwenden van lichaamspijn of hoofdpijn. Zo leven sommigen maar raak, zeggende, dat het niet nodig is en ook niet bevolen, te vasten en zich te kastijden en zij willen onbeschroomd van allerlei eten, als hadden ze zich lange tijd geoefend in het vasten, terwijl ze het toch nooit beproefd hebben.
Niet minder moeten wij ons wachten voor het geven van ergernis aan hen, die niet verstandig genoeg zijn en het voor grote zonde houden, als men niet op hun manier met hen vast of eet. In dit geval moet men hen welwillend onderrichten en ze niet

[41] Luther heeft hierbij zeker gedacht aan de veel te strenge zelfkastijding tijdens zijn vroegere kloosterjaren.

ruwweg verachten of allerlei eten om hen te trotseren, maar de reden aantonen, waarom het juist is, zo te handelen en hen aldus rustig tot een beter begrip brengen. Als zij echter halsstarrig zijn en zich niet laten gezeggen, moet men ze laten varen en doen zoals we weten dat 't goed is.

Ten drie en twintigste. De tweede oefening, die niet in onszelf, maar in anderen haar oorzaak vindt, doet zich voor, als wij door mensen of duivels beledigd worden, als ons ons goed ontnomen, de eer ontroofd wordt en ons lichaam ziek gemaakt wordt en al wat ons verder tot toorn, ongeduld en onrust kan bewegen. Want Gods werk regeert in ons volgens Zijn wijsheid, niet volgens ons verstand; het regeert volgens Zijn reinheid en heiligheid, niet volgens de boosheid van ons vlees. Want Gods werk is wijsheid en reinheid, ons werk is dwaasheid en onreinheid, die wij moeten loslaten. Zo moet ook Zijn vrede in ons regeren en niet onze toorn, ons ongeduld en onze onvrede. Want vrede is ook Gods werk; ongeduld is het werk van ons vlees, dat losgelaten en gedood moet worden. Zo moeten wij in alle omstandigheden een geestelijke vierdag vieren, onze werken laten rusten en God in ons laten werken.
Daarom, om deze onze werken en de oude Adam te doden, legt God vele stenen van aanstoot op onze weg, die ons bewegen tot toorn, veel lijden, dat ons prikkelt tot ongeduld, en tenslotte ook de dood en de smaad van de wereld. Daardoor zoekt Hij niets anders dan toorn, ongeduld en onvrede uit te drijven en Zijn werk te volvoeren, dat is vrede in ons binnenste te brengen. Alzo spreekt Jesaja, in hoofdstuk 28: 21: "Hij handelt op vreemde wijze, om Zijn werk te volvoeren". Wat is dat? Hij zendt ons leed en onvrede toe, opdat Hij ons leert geduld en vrede te hebben. Hij doet sterven, opdat Hij weer levend maakt, zolang totdat de mens ten einde toe geoefend is en zo kalm en stil wordt, dat hij niet meer in onrust gebracht wordt, het gaat hem goed of slecht, hij sterft of leeft, hij wordt geëerd of gesmaad. Dan woont God Zelf alleen in 't hart; dan zijn er nooit meer werken van mensen. Dat mag dan eerst waarlijk de vierdag houden en heiligen genoemd worden. Daar leidt de mens zichzelf niet, daar leidt hem niet zijn eigen lust of leed, maar God zelf leidt hem, louter goddelijke lust, vreugde en vrede is daar met alle andere werken en deugden.

Ten vier en twintigste. Deze werken acht Hij zo groot, dat Hij de vierdag gebiedt te houden en dat niet alleen, maar hem ook te heiligen of heilig te houden Daardoor toont Hij aan, dat er niets kostelijkers is dan lijden, sterven en allerlei ongeluk. Want zij zijn heilsmiddelen, die de mens heiligen om, van zijn eigen werken bevrijd, tot Gods werken te komen, zoals een kerkgebouw, dat niet voor menselijke doeleinden, maar voor godsdienstoefeningen gewijd wordt. Daarom moet de mens ze ook erkennen als een heilige zaak en blij worden en God danken, als ze hem overkomen. Want als zij komen, dan heiligen ze hem, zodat hij dit gebod vervult en zalig wordt, verlost van eigen zondige werken Zo spreekt David: "De dood Zijner heiligen is een kostelijk ding in Zijn ogen". Om ons daartoe te sterken, heeft Hij ons niet alleen zulke vierdagen geboden - want de menselijke natuur sterft en lijdt zeer ongaarne en het is haar een bittere vierdag, haar werken vaarwel te zeggen en te sterven -, maar Hij heeft ons ook in de Schrift met menigerlei woorden getroost en ons doen zeggen in Psalm 91: 15: "Ik ben bij hem in al zijn lijden en wil hem daaruit helpen". Evenzo in Psalm 34: 19: "De Heere is nabij allen, die leed dragen en zal hen helpen". En als was dit niet genoeg, heeft Hij bovendien een krachtig sterk voorbeeld gegeven, Zijn enige Zoon Jezus Christus onze Heere, die op de sabbat de gehele rustdag heeft in 't graf gelegen, rustende van al Zijn werken, en die als eerste dit gebod vervuld heeft, ofschoon Hijzelf 't niet nodig had te doen, maar alleen ons tot vertroosting, opdat wij ook in alle

lijden en sterven stil zullen zijn en vrede hebben. Want zoals Christus na Zijn rusten en stil zijn is opgewekt en voortaan alleen in God leeft en God in hem, zo worden ook wij door het doden van onze oude Adam - hetwelk slechts volkomen geschiedt door het sterven en begraven worden van de menselijke natuur - in God verheven, opdat God in ons leeft en eeuwig werkt. Zie, dit zijn de drie levensuitingen van de mensen, waarvan hier sprake is: het verstand, de lust, de onlust; daaruit vloeien al zijn werken voort. Die moeten dus gedood worden door deze drie oefeningen: Gods regering, onze eigen kastijding en het leed, dat anderen ons aandoen. En zo moet men op geestelijke wijze God "vieren", dat is: plaats voor Hem inruimen, om Zijn werken te doen.

Ten vijf en twintigste. Zo te werken en te lijden moet echter geschieden in geloof en vertrouwen op de goddelijke genade, opdat, zoals gezegd, alle werken in het eerste gebod en het geloof besloten blijven en opdat het geloof zich daarin oefent en versterkt, want omwille van het geloof zijn alle andere geboden en werken ingesteld.
Zie daarom, welk een schone gouden ring uit deze drie geboden en hun werken als vanzelf ontstaat en hoe uit het eerste gebod en het geloof het tweede voortvloeit en overgaat op het derde; terwijl het derde ons wederom door het tweede tot het eerste voert. Want het eerste werk is geloven, goedsmoeds en vertrouwend jegens God te zijn. Daaruit vloeit het tweede goede werk voort, Gods naam te prijzen, Zijn genade te erkennen en Hem alleen de eer te geven. Daarna volgt het derde: zich te oefenen in het dienen van God door bidden, de prediking aan te horen, en al zijn denken en streven te richten op Gods weldaad aan ons, en daarbij zich te kastijden en zijn vlees te bedwingen.
Als nu de boze geest zulk een geloof, zulk een eren en dienen van God bespeurt, dan raast hij en vangt aan ons te vervolgen, grijpt lichaam, goed, eer en leven aan en laadt op ons ziekte, armoede, smaad en dood, naardat God het beschikt en beveelt. Zie, hier treedt het tweede werk op, dat is de tweede manier om het derde gebod te houden. Daardoor wordt het geloof ten zeerste beproefd, zoals het goud in het vuur, want het is een grote zaak, een goed vertrouwen op God te behouden, ofschoon Hij ons dood, smaad, ziekte en armoede toezendt en Hem zelfs bij zulk een gruwzame uiting van Zijn toorn te houden voor de meest goedertieren Vader, zoals het in dit werk van het derde gebod geschieden moet. Daar wakkert dan het lijden het geloof aan, zodat het Gods naam moet aanroepen en in dat leed loven. En zo komt men door het derde gebod weer tot het tweede en door dat aanroepen en loven van de goddelijke naam groeit het geloof, komt het tot zichzelf en versterkt het zichzelf door de beide werken van het derde en tweede gebod.
Alzo uit het geloof zich in de werken en komt weer door de werken tot zichzelf, zoals de zon opgaat tot aan haar ondergang en weerkeert tot haar opgang. Daarom wordt in de Schrift de dag gelijk gesteld met het leven in vrede en arbeid, de nacht met het leven in lijden en tegenspoed, en het geloof leeft en werkt aldus in beide, gaat uit en in, zoals Christus zegt in Johannes 6.

Ten zes en twintigste. Deze volgorde van de goede werken doet zich ook voor in het "Onze Vader". Het eerste is, dat wij zeggen: "Onze Vader, Die in de hemel zijt". Dit zijn woorden van het eerste werk van het geloof, dat overeenkomstig het eerste gebod er niet aan twijfelt of het heeft een genadige God en Vader in de hemel. In het tweede: "Uw naam worde geheiligd" wordt gestreefd naar geloof, worden Gods naam, lof en eer geprezen en aangeroepen in alle nooddruft, zoals het tweede gebod luidt. In het derde: "Uw rijk kome tot ons" bidden wij om de rechte sabbath en de stille wijding ervan en om rust van al ons werk, opdat God alleen in ons werkt en alzo in ons regeert

als in Zijn eigen rijk, zoals Hij zegt: "Geeft acht, het rijk Gods is nergens anders dan binnen in u zelf".

Het vierde gebed luidt: "Uw wil geschiede". Daarin bidden wij, dat wij de zeven geboden van de andere wetstafelen mogen houden, waarin ook het geloof ten opzichte van de naaste beoefend wordt, zoals het in de eerste drie alleen in de werken jegens God beoefend wordt. En dat zijn de gebeden, waarin het woordje Uw staat, omdat die slechts zoeken wat aan God toekomt. De andere zeggen alle ons, onze, onzen enz., want wij bidden daarin om ons goed en onze zaligheid. En hiermee besluiten wij de eerste wetstafel van Mozes, waardoor wij voor de eenvoudigen in grove trekken de hoogste goede werken hebben aangewezen. Nu volgt de tweede tafel van de wet.

DE TWEEDE TAFEL VAN DE WET VAN MOZES

HET EERSTE GEBOD

Gij zult uw vader en uw moeder eren.
Uit dit gebod leren wij, dat er na de hoge werken van de eerste drie geboden geen beter werk is dan gehoorzaamheid en dienstvaardigheid jegens allen, die als overheid over ons gesteld zijn. Daarom is ook ongehoorzaamheid groter zonde dan doodslag, onkuisheid, diefstal, bedriegerij en wat daartoe verder mag behoren. Want het verschil, welke zonde groter is dan de andere, kunnen wij niet beter leren kennen dan uit de volgorde van de geboden van God, ofschoon elk gebod op zichzelf ook verschil in uitingheeft. Want wie weet niet, dat vloeken groter is dan toornen, slaan meer dan vloeken, vader en moeder slaan meer dan een gewoon mens slaan. Zo leren ons deze zeven geboden, hoe wij ons moeten oefenen in goede werken jegens de naaste en ten eerste jegens hen, die boven ons gesteld zijn.
Het eerste werk is, dat wij onze lichamelijke vader en moeder moeten eren. Deze eer bestaat niet alleen daarin, dat men haar met uiterlijke gebaren betoont, maar dat men hun gehoorzaam is, acht geeft op hun woorden en werken, deze hoogacht en er waarde aan hecht, hun gelijk geeft in hetgeen zij spreken, voorts door stilzwijgend te ondergaan wat zij met ons doen, als het niet ingaat tegen de eerste drie geboden, en daarenboven hen verzorgen, als zij het nodig hebben, met voeding, kleding en woning. Want Hij heeft niet voor niets gezegd: "Gij zult hen eren". Hij zegt niet: "Gij zult hen liefhebben", hoezeer ook dit geschieden moet. Maar hen eren is hoger in waarde dan hen gewoon liefhebben, want dat brengt met zich mee een vrees, met liefde verbonden, die de mens ertoe brengt, minder bevreesd te zijn voor straf dan voor het gevaar, zijn ouders te beledigen.
Het is ermee evenals wanneer wij een heiligdom met vreze eren[42] en er toch niet voor vluchten als voor een straf, maar veeleer begeren ertoe te naderen. Zulk een vrees, verbonden met liefde, is de rechte eer. Die andere vrees zonder enige liefde is gericht tegen de dingen, die wij verachten of ontvlieden, zoals men de beul of de straf vreest Daar is geen eer, want het is vrees zonder enige liefde, ja vrees met haat en vijandschap.
Daarover bestaat een spreekwoord van St. Hiëronymus: "Wat wij vrezen, dat haten wij ook". Met deze vrees wil God niet gevreesd en geëerd worden en Hij wil ook niet, dat de ouders zo geëerd worden, maar wel met de eerste, die met liefde en vertrouwen verbonden is.

Ten tweede. Dit werk schijnt gemakkelijk; maar weinigen nemen het op de rechte wijze in acht. Want als de ouders echt vroom zijn en hun kinderen niet naar de wijze van het vlees liefhebben, maar (zoals zij moeten doen) hen met woord en daad volgens de eerste drie geboden onderwijzen en regeren, daar wordt voortdurend de eigen wil van het kind gebroken en daar moet het doen, laten en ondergaan, wat het van nature gaarne heel anders zou doen. Daardoor krijgt het kind reden zijn ouders gering te achten, tegen hen te murmureren of nog erger te doen, en liefde en vrees verdwijnen, als Gods genade 't niet verhoedt. Evenzo, als zij straffen en tuchtigen, hetzij terecht of soms ook ten onrechte, hetgeen nochtans niet ten nadele is van de zaligheid van de ziel, dan neemt de slechte natuur het met wrevel aan.

[42] Men denke aan het woord "Ehrfurcht" = eerbied.

En daarenboven zijn sommigen zo slecht geaard, dat zij zich over hun ouders schamen wegens hun armoede, nederige stand, simpel voorkomen of omdat zij laag in aanzien staan. Hierdoor laten zij zich meer leiden dan door het hoge gebod van God, die boven alle dingen staat en die hun naar Zijn opzettelijk welbehagen zulke ouders gegeven heeft om hen te oefenen en te beproeven ten opzichte van dit gebod.
Maar dit wordt nog sterker, als het kind op zijn beurt kinderen heeft. Dan stijgt de liefde in het gezin en de liefde en de eer jegens de ouders nemen zeer af.
Wat echter aangaande de ouders geboden en gezegd is moet ook, wanneer de ouders gestorven of afwezig zijn, als geldig beschouwd worden voor degenen, die hun plaats innemen, als daar zijn vrienden, peten en andere familieleden, wereldlijke heren en geestelijke vaders. Want iedereen moet geregeerd worden en aan anderen onderdanig zijn. Derhalve zien wij hier, hoeveel goede werken er in dit gebod geleerd worden, daar immers ons gehele leven erdoor aan andere mensen onderworpen wordt gemaakt. Vandaar, dat de gehoorzaamheid zo hoog geprezen wordt en alle deugd en goede werken erin opgesloten liggen.

Ten derde. Er is nog een andere manier om de ouders niet te eren, veel gevaarlijker en verfijnder dan deze eerste, en wel één, die zich fraai voordoet en zich laat aanzien voor de rechte eer. Deze doet zich voor, wanneer het kind zijn eigen zin doet en de ouders dat in vleselijke liefde toestaan. Hier eert en bemint het kind zichzelf en alles ziet er al even mooi uit; het behaagt alles de ouders evenzeer als het kind. Deze plaag komt zo vaak voor, dat men slechts zelden voorbeelden ziet van de eerstgenoemde manier om de ouders niet te eren. Het komt alles daardoor, omdat de verblinde ouders God niet erkennen en eren volgens de eerste drie geboden. Daardoor kunnen zij ook niet zien, wat hun kinderen ontbreekt en hoe zij deze moeten onderrichten en opvoeden. Daarom gaat hun begeerte uit naar de eer, de lust en de goederen van deze wereld, om toch maar omhoog en bij de mensen in aanzien te komen. Dat is de kinderen aangenaam en daarom zijn zij heel graag gehoorzaam zonder ooit tegen te spreken.
Zo gaat dan Gods gebod ongemerkt te gronde onder een fraaie schijn en het wordt vervuld, wat geschreven staat bij de profeten Jesaja en Jeremia, dat de kinderen door hun eigen ouders vernietigd worden[43], zoals koning Manasse zijn kind aan de afgod Moloch liet offeren en verbranden[44]. Wat is 't anders dan zijn eigen kind aan de afgod offeren en verbranden, als de ouders hun kinderen meer in liefde tot de wereld dan in liefde tot God opvoeden, als zij hen maar hun gang laten gaan en hen laten verbranden in wereldse lusten in liefde, vreugde, goed en eer van de wereld, maar liefde tot God, lust in de eeuwige en goede dingen in hen laten uitdoven? O, hoe gevaarlijk is het vader en moeder te zijn, als slechts vlees en bloed regeren, want voorwaar, het ligt geheel aan dit gebod, of de eerste drie en de laatste zes erkend en gehouden worden, daar aan de ouders bevolen is de kinderen zodanig te onderwijzen, zoals Psalm 78: 6 zegt: "Hoe ernstig heeft Hij aan onze ouders geboden, Gods gebod aan de kinderen bekend te maken, opdat de nakomelingen het zouden weten en aan kind en kindskinderen verkondigen".
Dat is ook de reden waarom God beveelt de ouders te eren, dat is lief te hebben met vreze, want deze liefde is van nature zonder vrees. Daarom ontvangen de ouders meer oneer dan eer.
Welnu, zie dan eens of iedereen niet goede werken genoeg te doen heeft, hetzij vader of kind. Maar wij blinden laten dat terzijde en zoeken daarnaast menigerlei andere

---

[43] Vgl. Jesaja 57: 5 en Klaagliederen van Jeremia 2: 20 en 4: 10.
[44] Vgl. 2 Kon. 21: 6 en 2 Kron. 33 : 6.

werken, die niet geboden zijn.

Ten vierde. Als nu de ouders dwaas zijn en de kinderen werelds opvoeden, mogen de kinderen hun in genen dele gehoorzaam zijn. Want God is volgens de eerste drie geboden hoger te achten dan de ouders. Een wereldse opvoeding noem ik het, als zij leren niet anders te zoeken dan lust, eer, goederen en macht van deze wereld. Gepaste tooi dragen en voor verstandige voeding te zorgen is nodig en geen zonde. Maar toch moet het kinderhart dusdanig geneigd zijn of geneigd worden, dat het betreurt, dat men in dit ellendige leven van de aanvang af slechts goed kan leven, tenzij niet meer tooi en bezit dan nodig is tot bedekking en voeding van het lichaam, om kou te weren. Zo moet het niet ter wille van zichzelf, maar ter wille van de wereld, meedoen met die dwaasheid en zulk een kwaad dulden, om ter wille van het betere het ergere te vermijden.
Zo droeg koningin Esther haar koninklijke kroon en sprak toch tot God[45]: "Gij weet, dat het teken van mijn praal mij nog nooit heeft behaagd; en ik beschouw het als een kwaadaardige lont en draag het nooit, als ik alleen ben, maar slechts, als ik 't doen moet en voor de mensen treed". Wiens hart zo gezind is, die draagt zonder gevaar sieraad, want hij draagt het en hij draagt het niet, danst en danst niet, leeft welgedaan en leeft niet-welgedaan. Dat zijn de stil-geruste zielen, verborgen bruiden van Christus; maar zij zijn zeldzaam, want het is moeilijk, geen lust te hebben in 't pralen met grote tooi. Zo droeg St. Caecilia[46] op bevel van haar ouders gouden gewaden, maar daaronder droeg ze een haren hemd op het lijf.
Hier zeggen sommigen: "Ja maar, hoe zou ik mijn kind anders onder de mensen kunnen brengen en met eer uithuwelijken? Ik moet wel zo'n praalvertoon maken". Zeg mij of dat geen woorden zijn van een hart, dat vertwijfelt aan God en meer op eigen, dan op Gods zorg vertrouwt? Petrus leert ons immers: "Werpt al uw zorg op Hem en wees verzekerd, dat Hij voor u zorgt". Dat ze zo spreken bewijst, dat zij God nog nooit gedankt hebben voor hun kinderen, nog nooit waarachtig voor ze gebeden hebben, noch ook ze aan Hem opgedragen hebben, hoezeer zij het uithuwelijken van hun kinderen ook van God moesten af smeken en verwachten. Daarom laat Hij hen ook in hun eigenzinnigheid met zorgen en angsten voortleven zonder enig welslagen.

Ten vijfde. Zo is het waar, wat men zegt, dat de ouders, al hadden zij overigens niets te doen, aan hun eigen kinderen de zaligheid kunnen verdienen; indien zij deze waarlijk tot godsvrucht opvoeden, hebben zij voorwaar beide handen vol goede werken. Want welke waarde heeft hier de zorg voor hongerigen, dorstigen, naakten, gevangenen, zieken en vreemdelingen[47] vergeleken bij de zielen van uw eigen kinderen, waardoor God van uw huis een sanatorium maakt en u tot hun geneesmeester, om hen te verzorgen, hen met goede woorden en werken te spijzigen en te drenken, waardoor zij moeten leren op God te vertrouwen, in Hem te geloven en Hem te vrezen, hun hoop op Hem te stellen, Zijn naam te eren, niet te zweren noch te vloeken, zich te kastijden met bidden, vasten, waken, werken, aan het bedehuis te gedenken, Gods Woord in acht te nemen en de sabbath te vieren, opdat zij de tijdelijke dingen leren verachten, rampspoed geduldig dragen, de dood niet vrezen en dit leven niet liefhebben.
Zie toch, hoe grote taak dit is, hoeveel goede werken u in uw huis hebt te doen aan uw

---

[45] Toevoegsel op het boek Ester 3: 11.
[46] Een heilig verklaarde jonkvrouw, in 232 om het geloof ter dood gebracht, een Christelijke muze, beschermheilige van de muziek; volgens de sage heeft zij het kerkorgel uitgevonden.
[47] Zie Mattheüs 25: 31 - 46.

kind, dat al deze dingen nodig heeft als een hongerige, dorstige, naakte, arme, gevangen, zieke ziel. O, welk een zalig huwelijk en huis ware dat, waarin zulke ouders woonden. Voorwaar, het ware een echte kerk, een uitverkoren klooster, ja een paradijs[48]. Daarvan zegt Psalm 128: "Zalig zijn degenen, die God vrezen en in Zijn geboden wandelen. U zult u voeden van het werk uwer handen; daarom zult gij zalig zijn en het zal u wel gaan. Uw vrouw zal zijn als een vruchtbare wijnstok in uw huis en uw kinderen zullen zijn als de jonge twijgen van de olijfboom in volle wasdom rondom uw tafel. Zie, zo wordt de man gezegend, die God vreest", enz.
Waar zijn zulke ouders? Waar zijn zulken, die naar goede werken vragen? Er is niemand, die hier aan wil. Waarom? God heeft het bevolen; duivel, vlees en bloed trekken er vanaf. Maar het heeft geen schone schijn; daarom heeft het geen waarde. Daar loopt er één naar St. Jacob, ginds doet er een een gelofte aan Onze Lieve Vrouw; maar niemand doet de gelofte, dat hij, God ter eer, zichzelf en zijn kind goed zal regeren. Die God hem bevolen heeft te bewaren naar lichaam en ziel laat hij zitten, maar hij wil God op een andere plaats dienen, wat hem niet bevolen is. Zulke verkeerde toestanden houdt geen bisschop tegen, bestraft geen prediker, ja uit hebzucht houden zij die in stand en denken slechts dagelijks meer bedevaarten, heiligenverering, aflaat en jaarmarkten[49] uit. God erbarme zich over zulke blindheid.

Ten zesde. Daartegenover kunnen de ouders de hel niet gemakkelijker verdienen dan aan hun eigen kinderen, in hun eigen huis, als zij deze veronachtzamen en hun de bovengenoemde dingen niet leren. Wat zou het baten of zij zich dood vastten, baden, ter bedevaart gingen en alle goede werken deden? God zal hun daarnaar niet vragen in de dood en op de jongste dag, maar zal van hen de kinderen opeisen, die Hij hun toevertrouwd heeft. Dat toont het woord van Christus aan, Lucas 23: 28: "Gij dochters van Jeruzalem, weent niet over mij, maar weent over uzelf en uw kinderen. De dagen zullen komen, waarop zij zeggen zullen: zalig zijn de lichamen, die niet gebaard hebben en de borsten, die niet gezoogd hebben".
Waarom zullen zij zo klagen? Omdat hun verdoemenis enkel in hun kinderen haar oorzaak zal vinden: als zij deze niet gehad hadden, waren ze misschien zalig geworden. Waarlijk, deze woorden mochten de ouders wel de ogen openen, om hun kinderen en de kinderziel op geestelijke wijze te leren aanzien, opdat de arme kinderen door hun valse, vleselijke liefde niet bedrogen worden, als hadden zij wel hun ouders geëerd, daar deze immers niet toornig op hen worden, of omdat zij gehoorzaam zijn in wereldse praal, waardoor hun zelfzucht versterkt wordt. Het gebod echter eist juist daarom de eer van de ouders, omdat de eigenzinnigheid van de kinderen gebroken moet worden en zij ootmoedig en zachtmoedig moeten worden.
Evenals nu van de andere geboden gezegd is, dat zij moeten opgaan in het voornaamste werk, zo ook hier. Niemand denke, dat het onderricht in en de strenge handhaving van dit gebod voor de kinderen op zichzelf genoeg is, tenzij dit geschiedt in vertrouwen op en onder de zegen van God, waardoor de mens niet twijfelt of zijn werken zijn God behagelijk en waardoor hij deze werken niet anders beschouwt dan als een vermaning en oefening om te geloven, God te vertrouwen en goeds van Hem en Zijn genadige wil te verwachten. Zonder dit geloof kan geen werk bestaan, kan geen werk ook goed en aangenaam zijn. Want vele heidenen hebben hun kinderen keurig opgevoed: maar het was alles vergeefse moeite door de schuld van het ongeloof.

---

[48] Als het ware een schone profetie van Luther's eigen huwelijk, vijf jaren later.
[49] Aan de jaarmarkten waren kerkelijke feesten verbonden, die geld opbrachten.

Ten zevende. Het tweede werk van dit gebod is: te eren en te gehoorzamen de geestelijke moeder, de heilige Christelijke kerk, de geestelijke macht. Wat zij gebiedt en verbiedt, instelt en verordent, bant en ontbindt, daarnaar hebben wij ons te richten; en evenals wij lichamelijke ouders eren, vrezen en liefhebben, zo ook de geestelijke overheid: wij hebben ons naar haar te schikken in alle dingen, die niet tegen de eerste drie geboden zijn.
Nu gaat het in dit werk bijna nog erger toe dan in het eerste. De geestelijke overheid moest de zonde met ban en wet bestraffen en haar geestelijke kinderen aansporen om vroom te zijn, opdat ze daarin een spoorslag zouden vinden zich ook waarlijk te oefenen in gehoorzaamheid en eerbied jegens haar. Maar men bemerkt tegenwoordig generlei ijver, want zij gedragen zich jegens hun onderdanen zoals de moeders, die haar kinderen in de steek laten en naar haar boeleerders lopen, zoals Hosea zegt. Zij prediken niet, leren niet, verbieden niet, straffen niet en er is geen geestelijk bewind meer onder de Christenheid. Wat kan ik dan nog over dit-werk zeggen? Er zijn nog enkele vastendagen en feestdagen overgebleven, die beter afgeschaft konden worden. Daarop geeft echter niemand acht, ook niet op wat nog gebruikelijk is, op de ban, die ook niet moest bestaan, daar hij uitgevaardigd wordt om schuld.
De geestelijke macht moest er veeleer op bedacht zijn, echtbreuk, onkuisheid, woeker, overdaad, wereldse praal, overbodige weelde en dergelijke openbare zonde en schande ten strengste te straffen en te verbeteren, bovendien stichtingen, kloosters, parochies, scholen ordelijk te beheren en daarin ernstig de Godsverering in stand te houden, voor jonge lieden, jongens en meisjes, in scholen en kloosters geleerde, vrome mannen aan te stellen, opdat zij allen goed opgevoed worden en de ouderen zodoende een goed voorbeeld zouden geven aan de jeugd en de Christenheid gesierd zou worden door een overvloed van degelijk jong volk. Zo leert Paulus zijn leerjongen Titus, dat hij alle standen, jong en oud, man en vrouw, goed onderwijzen en besturen moet. Maar nu gaat ieder zijn gang, regeert en leert zichzelf; ja, het is helaas zover gekomen, dat de plaatsen, waarin men het goede moest onderwijzen, leerscholen voor schurken zijn geworden en niemand let op de verwilderde jeugd.

Ten achtste. Als er aan dit gebod van Paulus voldaan werd, dan eerst zou men kunnen zeggen, hoe er aan de eer en de gehoorzaamheid voldaan kon worden. Nu gaat het echter evenals met de lichamelijke ouders, die hun kinderen hun zin geven. De geestelijke overheid straft en heft straffen op, neemt gelden en laat nog meer zonden behouden dan zij kan kwijtschelden. Ik wil hier verder het zwijgen toe doen. Wij zien van deze dingen meer dan ons lief is. De geldgierigheid regeert. Juist dat, wat de overheid moest bestrijden, onderwijst ze. Het springt in 't oog, hoezeer de geestelijke stand in alle opzichten wereldser is dan de wereldlijke zelf. Daardoor moet de Christenheid omkomen en dit gebod te gronde gaan.
Als er een bisschop was, die al die standen ijverig zou verzorgen, er toezicht op zou houden, ze zou bezoeken en dat alles goed zou behartigen, zoals hij verplicht is: waarlijk, één stad zou hem reeds te veel worden. Want ook ten tijde van de apostelen, toen het 't best gesteld was met de Christenheid, had elke stad haar bisschop, ofschoon het kleinste deel van de stad Christelijk was. Hoe kan het dan goed gaan, als de ene bisschop zóveel, de andere zóveel, de derde de ganse wereld, de vierde de helft wil hebben?
Het is tijd, dat wij God om genade smeken. Geestelijke overheid hebben we veel, maar geestelijke regering weinig of niet. Intussen helpe wie kan, dat stichtingen, kloosters, parochies en scholen goed geregeld en bestuurd worden. Het zou ook één van de werken voor de geestelijke overheid zijn, dat zij het aantal stichtingen,

kloosters en scholen verminderde, waar men ze niet verzorgen kon. Veel beter geen klooster of stichting, dan een met slecht bestuur, waardoor God slechts te meer vertoornd wordt.

Ten negende. Aangezien dan de overheid haar plicht zo verzaakt en het zo mis loopt, moet daaruit vanzelf volgen, dat zij haar macht misbruikt en ertoe overgaat zonderlinge slechte dingen te doen, evenals de ouders, als ze iets gebieden, dat tegen God is. Daar hebben wij wijsheid nodig, want de apostel heeft gezegd, dat zulk een tijd gevaarlijk zal zijn, waarin zulk een overheid regeren zal. Want het heeft de schijn, alsof men zich verzet tegen haar macht, als men niet alles doet of laat, wat zij wil. Zo moeten wij dan de eerste drie geboden namelijk de rechtertafel van de wet ter hand nemen en vast verzekerd zijn, dat geen mens, noch bisschop, paus of engel iets bevelen of instellen kan, wat in strijd is met, hinderlijk of niet bevorderlijk voor deze drie geboden en de daaraan verbonden werken; en of ze al zo iets gelasten, het heeft geen bindende kracht noch geldigheid. Wij echter zondigen daarin ook, als wij volgzaam en gehoorzaam zijn of het dulden.
Daaruit is gemakkelijk in te zien, dat de bevolen vasten geen betrekking hebben op zieken, zwangere vrouwen of wie overigens niet zonder nadelige gevolgen vasten kunnen. Laat ons nog verder gaan - uit Rome komt tegenwoordig niets anders dan een jaarmarkt in geestelijke goederen, die men zonder schroom in 't openbaar koopt en verkoopt, aflaat, parochies, kloosters, bisdommen, proosdijen, prebenden en al wat ooit heinde en ver gesticht is tot instandhouding van de godsdienst[50]. Daardoor wordt niet alleen alle geld en goed van de wereld naar Rome getrokken en gedreven, wat nog maar het kleinste nadeel zou zijn, maar de parochies, bisdommen en prelaturen[51] worden kapot gemaakt, verlaten, verwoest, en zodoende wordt het volk verwaarloosd, Gods Woord, eer en naam gaan te gronde, het geloof verwildert, zodat ten laatste zulke stichtingen en ambten in handen vallen van ongeleerden en onbekwamen, maar grotendeels ook aan de grootste Roomse aartsschurken, die er ter wereld zijn. Alzo: wat gesticht is om God te dienen, om het volk te prediken, het te regeren en te verbeteren, moet nu stalknechts en ezeldrijvers, ja, om het niet ruwer te zeggen, de Roomse hoeren en boeven dienen. Wij echter krijgen er geen beter loon voor, dan dat ze met ons bovendien als met dwazen de spot drijven.

Ten tiende. Waar dan zulk een onverdraaglijk schandaal onder de naam van God en St. Pieter geschiedt, juist alsof Gods naam en de geestelijke macht ingesteld waren om Gods eer te lasteren en de Christenheid naar lijf en ziel te verdelgen, - voorwaar, daar zijn wij verplicht, zoveel als in ons vermogen ligt, rechtmatige tegenstand te bieden. Wij moeten hier handelen zoals vrome kinderen, wier ouders gek of waanzinnig zijn geworden, en allereerst zien, waar men het recht vandaan haalt, datgene, wat in onze landen gesticht is ten behoeve van de godsdienst of ingesteld is om onze kinderen te verzorgen, te laten dienen ten voordele van Rome en het hier, waar het behoort te zijn, prijs te geven. Hoe dwaas zijn wij toch.
Daar dan de bisschoppen en geestelijke prelaten hier werkeloos toezien, generlei tegenstand bieden of bevreesd zijn en zodoende de Christenheid laten omkomen, moeten wij allereerst God deemoedig om hulp aanroepen, om hiertegen op te komen, en vervolgens metterdaad ingrijpen om de Roomse hovelingen en gezanten de weg te versperren; hun op verstandige, zachtmoedige wijze doen weten, als zij de prebenden

---

[50] Zie over simonie en dergelijke misbruiken: "Sendschreiben an den christlichen Adel deutscher Nation: von des christlichen Standes Besserung", 1520.
[51] Gebieden, waarover een prelaat of hoge geestelijke regeert.

eerlijk willen behartigen, zich er op toe te leggen, met prediken of goede voorbeelden het volk te verbeteren. Als zij dat niet doen, en te Rome of elders zitten, de kerken verwoesten en ondermijnen, dan late men de paus te Rome, die zij dienen, hun te eten geven. Het komt niet te pas, dat wij ten voordele van de paus zijn knechten, zijn volk, ja zijn schurken en hoeren voeden, tot schade en verderf van onze zielen.
Zie, dat zijn eigenlijk de ware Turken, welke de koningen en vorsten en de adel het eerst moesten aanpakken, niet uit eigenbaat, maar alleen ter verbetering van de Christenheid, om het lasteren en smaden van de goddelijke naam te verhinderen en om alzo met die geestelijkheid om te gaan als met de vader, die zijn verstand verloren heeft. Als men zulk een man niet vasthoudt en weerstaat (maar met ootmoed en in eer), dan zou hij kind, erfgoed en iedereen in het verderf storten. Zo moeten wij de Roomse macht in eer houden als onze hoogste vader[52] en haar toch, daar zij gek en zinneloos geworden is, haar zin niet geven, opdat daardoor de Christenheid niet te gronde gaat.

Ten elfde. Sommigen zijn van mening, dat men dat moet uitstellen tot een gemeenschappelijk concilie. Daarop zeg ik: nee, want we hebben veel concilies gehad, waar men voorgaf zo iets te willen, namelijk te Constanz, Bazel en het laatste te Rome[53]; er is echter niets tot stand gebracht, maar het is al erger geworden. Ook zijn zulke concilies van generlei nut, daar de Roomse wijsheid de list verzonnen heeft, dat de koningen en vorsten van tevoren bij ede moeten beloven, de Roomse macht te laten blijven wat ze is en te laten houden wat ze heeft. Zo is er een grendel voorgeschoven, om zich tegen alle hervorming te verweren, en alle schurkerij te beschermen en ongestoord te handhaven; ofschoon deze eed tegen God en alle recht in geëist, afgedwongen en afgelegd wordt, en de Heilige Geest, die de concilies regeren moet, juist daardoor buitengesloten wordt.
Maar dat ware het beste en ook het enige middel, dat overblijft, als koning, vorsten, adel, steden en gemeente zelf de zaak aanpakten en er een eind aan maakten, opdat de bisschoppen en geestelijken (die nu bevreesd zijn) wel zouden moeten volgen. Want hier moet en mag men op niets anders acht geven dan op Gods eerste drie geboden, tegen welke noch Rome noch hemel noch aarde iets kunnen gebieden. Aan ban en dreigement, waarmee zij menen zich te kunnen verweren, is niets gelegen, evenmin als wanneer een zoon zijn gek geworden vader, die hem bedreigt, zou weerstaan en gevangen nemen.

Ten twaalfde. Het derde werk van dit gebod is gehoorzaam te zijn aan de wereldlijke overheid, zoals Paulus in Rom. 13 en Titus 1 leert en Petrus in 1 Petr. 2: 13: "Weest onderdanig aan de koning als de hoogste en aan de landvoogden als zijn gezanten en aan alle ordening van de wereldlijke macht".
Het werk van de wereldlijke macht echter is: de onderdanen te beschermen, diefstal, roof, echtbreuk te straffen, zoals Paulus zegt in Rom. 13: 4: "Zij draagt het zwaard niet tevergeefs; zij dient God daarin, de slechten ter verschrikking, de vromen ten goede".
Hier zondigt men op tweeërlei wijze. Ten eerste, als men haar beliegt, bedriegt en haar ontrouw is; als men niet volgt en doet naar zij bevolen en geboden heeft, hetzij met lijf

[52] Luther was nog niet in de ban gedaan. Hij beriep zich nog van de verkeerd ingelichte paus op de beter in te lichten paus.
[53] De concilies te Constanz (1414 - 1418, waar Johannes Hus veroordeeld werd), te Bazel (1431 - 1443) en te Rome in het Lateraan (1512 -1518) streefden een hervorming der kerk na "in hoofd en leden". Ze waren tot mislukking gedoemd door de tegenwerking van de pausen.

of met goed. Want al doet zij onrecht, zoals de koning van Babylonië het aan het volk Israël deed, God wil toch dat de gehoorzaamheid gehandhaafd blijft, zonder enige list en risico. Ten tweede, als men kwaad van haar spreekt, haar vervloekt en, als men zich niet wreken kan, met morren en boze woorden op haar schimpt, in het openbaar of in het geheim.
In dit alles moeten wij letten op wat Petrus ons voorhoudt, namelijk, dat haar macht, hetzij ze recht of onrecht doet, niet de ziel, maar alleen lijf en goed kan schaden. Behalve wanneer zij openlijk er op wilde aandringen, tegen God of mensen onrecht te doen, zoals voorheen, toen zij nog niet Christelijk was en zoals de Turk nog doet, naar men zegt. Want onrecht te lijden berokkent niemand schade aan de ziel, ja, het verbetert de zielen, al ontneemt het iets aan lijf en goed; maar onrecht te doen, dat verderft de ziel, ook al kwam het iedereen ten goede.

Ten dertiende. Dat is ook de reden, waarom de wereldlijke macht niet zo gevaarlijk is als de geestelijke, als zij onrecht doet, want wereldlijke macht vermag niet te schaden, daar zij niets te maken heeft met het prediken, het geloven en met de eerste drie geboden. Maar de geestelijke macht richt niet alleen schade aan, als zij onrecht doet, maar ook, als zij haar ambt veronachtzaamt en iets anders doet, al was dat ook iets beters dan de allerbeste werken van de wereldlijke macht. Daarom moet men zich tegen haar verzetten, als zij geen recht doet, en niet tegen de wereldlijke, ook al doet zij onrecht. Want het arme volk gelooft en handelt, al naardat het 't van de geestelijke macht ziet en hoort; ziet en hoort het niets, dan gelooft en doet het ook niets, omdat deze macht nergens anders voor is ingesteld dan om het volk in het geloof tot God te leiden. Dit alles komt niet voor bij de wereldlijke macht, want die mag doen of laten wat zij wil, mijn geloof in God gaat toch zijn gang en werkt op eigen gelegenheid, aangezien ik niet behoef te geloven, wat zij gelooft.
Daarom is de wereldlijke macht een zeer geringe zaak in Gods ogen en wordt door Hem veel te gering geacht dan dat men zich om harentwil, zij doe recht of onrecht, zou moeten verzetten in ongehoorzaamheid en tweedracht. Anderzijds is de geestelijke macht een zeer groot, onmetelijk goed en wordt door God veel te kostelijk geacht dan dat zelfs de allergeringste Christenmens 't zou mogen dulden en zou mogen zwijgen, als zij een haarbreed van haar ambt afwijkt, laat staan dan, als zij gans en al tegen haar ambt ingaat, zoals wij nu alle dagen zien.

Ten veertiende. Bij deze macht heersen ook menigerlei misbruiken. Ten eerste, als zij de vleiers volgt, hetwelk een algemeen voorkomende en bijzonder schadelijke plaag is bij deze macht. Men kan zich daartegen nooit genoeg verweren en in acht nemen. Zij wordt in dat geval bij de neus genomen en het arme volk is er het slachtoffer van. Het wordt een bestuur, waar, zoals een heiden zegt, het spinnenweb wel de kleine vliegen vangt, maar waar de molenstenen doorheen vallen[54]. Zo houden de eenvoudigen de wetten, instellingen en bevelen van de heersers, maar de groten zijn vrij. Als de heer niet zelf zo verstandig is, dat hij niet buiten de raadgevingen van zijn onderdanen kan, of als hij niet zo in aanzien staat, dat zij bevreesd voor hem zijn, dan ontstaat er (en het kan ook niet anders, tenzij God een bijzonder teken wilde doen) een kinderachtig bestuur. Daarom heeft God slechte, ondeugdelijke regeerders als de grootste van alle plagen beschouwd, waarmee Hij dreigt in Jesaja 3: 4: "Ik wil van hen wegnemen alle dappere mannen en hun kinderen en kinderachtige heren geven".
Vier plagen heeft God in de Schrift genoemd in Ezechiël 14. De eerste en kleinste, die

[54] Vgl. Matth. 23: 24: "Gij verblinde leidslieden, gij, die de mug uitzift en de kameel inzwelgt".

ook David verkoos, is de pestilentie. De tweede is duurte, de derde is oorlog, de vierde zijn allerlei wilde dieren, als leeuwen, wolven, slangen, draken: dat zijn de slechte heersers. Want waar die zijn stort het land in het verderf, niet alleen naar lijf en goed, zoals bij de andere plagen, maar ook wat betreft eer, tucht, deugd en de zaligheid van zielen. Want pestilentie en duurte verwekken vrome en goede lieden, maar oorlog en slechte regering vernietigen alles aan tijdelijke en eeuwige goederen.

Ten vijftiende. Een heer moet ook zo wijs zijn, dat hij niet altijd met het hoofd door de muur poogt te breken, ook al heeft hij het volste recht en staat hij de beste zaak ter wereld voor. Want het is een veel edeler deugd schade te lijden inzake het recht, dan aan lijf en goed, indien dat de onderdanen nuttig is, vooral daar het wereldlijke recht slechts aan tijdelijke goederen hangt. Daarom is het een heel dwaze redenering te zeggen: ik heb recht daarop, daarom wil ik het stormenderhand halen en behouden, al moest er het ene ongeluk na het andere uit voortspruiten.
Zo lezen wij van keizer Octavianus, dat hij geen oorlog wilde voeren, hoezeer hij in zijn recht zou staan, tenzij er een zekere aanwijzing was, dat er meer nut dan schade uit zou volgen of dat de schade dragelijk zou zijn. Hij sprak: "Oorlog voeren is zoals als wanneer iemand vist met een gouden net, waarmee hij nooit zoveel vangt, als hij kans heeft te verliezen. Want wie een wagen bestuurt moet anders lopen, dan wanneer hij alleen loopt. Dán kan hij gaan, springen en doen wat hij wil; maar als voerman moet hij zich voegen en schikken, opdat paard en wagen hem kunnen volgen; dan moet hij daarop meer acht geven dan op zijn eigen wil!"
Zo mag ook een heer, die een schare met zich voert, niet handelen en wandelen, zoals hij wil, maar zo als waartoe de schare in staat is en hij moet meer acht geven op haar nooddruft en nut dan op zijn eigen wil en lust. Want als een heer regeert naar wat zijn dolle brein hem ingeeft en naar eigen goeddunken handelt, dan is hij als een dwaze voerman, die met paard en wagen recht doorholt door struikgewas, heggen, greppels, water, berg en dal, zonder op wegen en bruggen te letten. Die zal niet lang rijden of alles valt in duigen. Daarom zou het hoogst nuttig zijn voor de heersers, van jongs af aan de historiën te lezen of zich te laten voorlezen, beide, de heilige zowel als de heidense boeken, waarin zij meer leerzame voorbeelden voor de kunst van regeren zouden vinden dan in alle rechtsboeken; zoals men ook leest, dat de koningen van Perzië deden, zie Esther 6. Want voorbeelden en historiën bieden altijd meer nut en onderricht dan de wetten en het recht; daar onderricht ons de zekerheid van de ervaring, hier onderrichten ons slechts de woorden zonder ervaring en zonder zekerheid.

Ten zestiende. Drie bijzonder nodige werken zouden allen die regeren in onze tijden hebben te doen, voornamelijk in deze landen. Ten eerste, af te laten van de gruwelijke overdaad in eten en drinken, niet alleen om de overdadigheid zelf, maar ook om de kosten. Want door kruiden, specerijen en dergelijke dingen meer, zonder welke men heel goed zou kunnen leven, is er een niet gering verlies aan tijdelijke goederen ontstaan in deze landen, dat nog dagelijks toeneemt. De wereldlijke macht zou voorwaar genoeg te doen hebben met het voorkomen van zulke grote nadelen, want dat is een diep ingeworteld en alom verbreid kwaad. Hoe zouden de machtigen van de aarde God beter kunnen dienen en hun land beter kunnen maken.
Ten tweede, de overdreven kosten voor kleding te beperken, waardoor zoveel goed verdaan wordt en waardoor toch slechts de wereld en het vlees gediend worden, zodat het vreselijk is te bedenken, dat zulk een misbruik gevonden wordt bij een volk, dat door de doop de gekruisigde Christus is toegewijd en toegeëigend, dat zijn kruis met

Hem moet dragen en zich door dagelijks afsterven moet voorbereiden tot het hiernamaals. Als sommigen uit onwetendheid hierin dwaalden, was het nog te verdragen; maar dat het zo vrijuit, ongestraft, onbeschaamd en ongehinderd toegaat, ja, dat men zich erop beroemt, is een onchristelijke toestand.
Ten derde, de bestrijding van de huurkoop, die woekerrente beoogt en die alom in de wereld alle landen, luiden en steden te gronde richt, vernietigt en door haar listige en bedriegelijke schijn verwoest. Want het ziet er niet als woeker uit, terwijl het in werkelijkheid erger dan woeker is, omdat men zich niet ervoor in acht neemt, zoals voor de openlijke woeker. Zie, dat zijn drie Joden (zoals men zegt), die de gehele wereld uitzuigen. Hier zouden de heren niet mogen slapen noch nalatig zijn, als zij aan God goed rekenschap wilden geven van hun ambt.

Ten zeventiende. Hier ware ook te wijzen op de snoodheid, die door de geestelijke rechtbank en andere bisschoppelijke en geestelijke ambtsdragers bedreven wordt, die het arme volk met zware belasting straffen, bezwaren, opjagen en voortdrijven, zolang er nog een penning aanwezig is. Zo iets moest men met het wereldlijke zwaard bestrijden, omdat er geen andere hulp, geen ander middel voorhanden is. O, gave God in de hemel, dat er nog eens een regering opstond, die de publieke huizen uitroeide, zoals dit bij het volk Israël geschiedde. Het is een toonbeeld van onchristelijkheid, een publiek huis van zonde onder de Christenen te hebben, iets waarvan men vroeger niet wist. Er moest een regeling getroffen worden, dat men jongens en meisjes bijtijds met elkaar leerde omgaan en die ondeugd voorkwam. Zulk een regeling en levenswijze moesten beide, geestelijke en wereldlijke overheid, nastreven. Is het bij de Joden mogelijk geweest, waarom zou het dan niet ook bij de Christenen mogelijk zijn? Ja, als het in dorpen, marktplaatsen en sommige steden mogelijk is, zoals het geval blijkt te zijn, waarom zou het dan niet overal mogelijk zijn?
Het komt evenwel daardoor, omdat er geen regering in de wereld is. Niemand wil arbeiden. Daarom moeten de patroons hun knechts vrijaf geven. Zijn deze eenmaal vrij, dan kan niemand ze meer in toom houden. Als er echter een regeling bestond, dat zij zich gehoorzaam hadden te gedragen en dat niemand hen op andere plaatsen mocht aannemen, dan had men dit kwaad reeds aanmerkelijk ingeperkt. Ach God, ik vrees dat hier de wens 't grootst, de hoop echter klein is; toch zijn wij daarmee niet verontschuldigd. - Ziedaar dan, zo heb ik enige werken van de overheid aangewezen; maar ze zijn wel zo vele en goede, dat het genoeg goede werken zijn, om God alle uren te dienen. Deze moeten echter, evenals als de andere, ook in het geloof geschieden, ja, het geloof oefenen, opdat niet deze of gene zich inbeeldt, door de werken God te behagen, maar ze doet in vertrouwen op Zijn goedgunstigheid, alleen zijn genadige, lieve God tot eer en prijs, om daarin zijn naaste te dienen en hem van nut te zijn.

Ten achttiende. Het vierde werk van dit gebod is de gehoorzaamheid van het personeel en het werkvolk aan hun heren, vrouwen, aan meester en meesteres. Daarvan spreekt Paulus in Titus 2: "Gij moet de knechten of dienaren prediken, dat zij hun heren in alles eren, hun gehoorzaam zijn, doen wat hun behaagt, hen niet bedriegen, noch hen tegenstreven, ook daarom, omdat zij aldus de goede naam van Christus' leer en ons geloof bevorderen, zodat de heidenen niet over ons klagen en zich ergeren kunnen". Ook 1 Petrus 2: 18 zegt: "Gij, knechten, zult aan uw heren gehoorzaam zijn uit godsvrucht, niet alleen de welgezinden en welwillenden, maar ook de onredelijken en twistzieken, want dat is Gode aangenaam, als iemand onschuldig onaangenaamheden verdraagt".

Nu wordt er in de wereld 't meest geklaagd over het personeel en het werkvolk, hoe zij ongehoorzaam, ontrouw, ongemanierd en baatzuchtig zijn. Dat is een plaag van God. En waarlijk, hier gaat het nu om het enige werk van het personeel, waardoor het zalig worden kan. Zij mogen waarlijk niet tè veel vertier hebben, niet dit doen of dat, want zij hebben genoeg te doen, als hun hart er slechts op gericht is, gaarne te doen en te laten wat hun heren en vrouwen behaagt, en dat alles in een eenvoudig geloof, niet om door de werken veel te willen verdienen, maar om dat alles te doen om niet, in vertrouwen op God en Zijn genade (want daarin alleen zijn alle verdiensten gelegen), louter en alleen uit liefde en genegenheid tot God. Uit zulk een vertrouwen moeten deze werken alle voortspruiten, als een oefening en aansporing, om dat geloof en vertrouwen steeds meer en meer te versterken. Want zoals nu reeds vaak is opgemerkt: dit geloof maakt alle werken goed; ja, het geloof moet ze doen en moet hun werkmeester zijn.

Ten negentiende. Wederzijds mogen de heren en vrouwen hun knechts, meiden en werklui niet razend en tierend regeren, niet alles heel precies controleren, maar somtijds iets toegeven en in vredesnaam door de vingers zien. Want alle dingen kunnen niet altijd helemaal in de haak zijn, in geen enkele stand, daar wij hier op aarde nu eenmaal in de onvolkomenheid leven. Daarvan zegt Paulus in Col. 4: 1: "Gij, heren, moet uw knechts naar recht en billijkheid behandelen en bedenken, dat gij ook een Heere in de hemel hebt". Daarom: zoals de heren willen, dat God hen niet het aller-strengst zal behandelen, maar in vele dingen genadig en toegeeflijk zijn, zo moeten zij ook jegens hun werkvolk des te zachtmoediger zijn en het een en ander toegeven, maar toch volijverig ernaar streven, dat de knechts hun plicht doen en God leren vrezen.
Ziedaar, wat voor goede werken de heer en de vrouw des huizes kunnen doen. Hoe schoon legt God ons alle goede werken voor, zo vlakbij, zo voortdurend en in zulk een verscheidenheid, dat wij waarlijk niet naar goede werken behoeven te vragen en gerust die schijnheilige, wijdlopige, zelfbedachte mensenwerken kunnen vergeten, als daar zijn: ter bedevaart gaan, kerken bouwen, aflaat kopen en dergelijke.
Hier moest ik ook nog zeggen, hoe een vrouw haar man als haar hoofd gehoorzaam en onderdanig moet zijn, de minste moet zijn, zwijgen en hem gelijk geven, waar het niet tegen God is; wederkerig, hoe de man zijn vrouw moet liefhebben, haar één en ander toegeven en niet vitten, waarover Petrus en Paulus veel gezegd hebben. Maar dat behoort bij de verdere uitlegging van de tien geboden en is trouwens uit het hier gezegde gemakkelijk op te maken.

Ten twintigste. Alles evenwel, wat over deze werken gezegd is, ligt opgesloten in deze twee: gehoorzaamheid en zorgzaamheid. Gehoorzaamheid past de onderdanen, zorgzaamheid de overheden, om zich te beijveren hun onderdanen goed te regeren, vriendelijk met hen om te gaan en alles te doen, waarmee zij hun nuttig en behulpzaam kunnen zijn. Dat is voor hen de weg, die ten hemel leidt. Dat is het beste werk, dat zij op aarde kunnen doen. Daarmee zijn zij God meer behaaglijk dan indien zij verder niets dan wondertekenen deden. Aldus spreekt Paulus in Rom. 12: 8: "Regeert iemand, zo doe hij het met zorgvuldigheid", als wilde hij zeggen: hij late zich niet misleiden door wat andere lieden of standen doen; hij lette niet op dit of dat werk met of zonder fraaie schijn, maar hij geve acht op zijn plaats en bedenke slechts, wat hun, die onder hem staan, van nut kan zijn. Daarbij blijve hij en hij late zich daarvan niet aftrekken, al stond de hemel voor hem open, noch daarvan afjagen, al zat de hel hem op de hielen. Dat is de rechte weg, die hem ten hemel leidt.

O, wie aldus acht gaf op zich en zijn stand, om die alleen te behartigen, welk een aan goede werken rijk mens zou hij in korte tijd worden, zo stil en in 't verborgen, dat niemand dan God alleen het wist. Maar nu laten wij dat alles in de steek en lopen naar de kloosters, de één hierheen, de ander daarheen, net alsof de goede werken en de geboden van God in een hoek geworpen en verstopt waren; terwijl er toch geschreven staat in Spreuken 1, dat de goddelijke wijsheid haar gebod openlijk op de wegen uitroept, midden onder het volk en in de poorten van de steden, waarmee aangeduid wordt, dat zij op alle plaatsen en tijden in alle standen overvloedig voorhanden zijn, maar dat wij ze niet zien en in verblindheid elders zoeken. Dat heeft Christus verkondigd in Matth. 24: 26: "Als zij u zullen zeggen: zie hier is de Christus of daar, zo gelooft het niet. Als zij zullen zeggen: zie ginds in de woestijn is hij, zo gaat er niet heen; zie daar in de binnenkamers is hij, zo gelooft het niet. Het zijn valse profeten en valse Christenen".

Ten een en twintigste. Anderzijds past het de onderdanen gehoorzaam te zijn, dat zij al hun vlijt en aandacht aanwenden om te doen en te laten wat hun heren van hen begeren; dat zij zich daarvan niet laten aftrekken en weerhouden. Een ander mag doen wat hij doet, als hij zich dan maar niet verbeeldt goed te leven of goede werken te doen, hetzij bidden, vasten of hoe het heten mag, als hij zich niet ernstig en vlijtig oefent in gehoorzaamheid.

Kwam het echter voor, zoals vaak geschiedt, dat wereldlijke macht en overheid, zoals zij heten, een onderdaan zouden dwingen tegen de geboden van God te handelen, of als zij hem zouden verhinderen volgens deze geboden te handelen, dan neemt de gehoorzaamheid een einde en is de plicht daartoe reeds opgeheven. Hier moet men zeggen, wat Petrus tot de oversten van de Joden zei: "Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen". Hij zegt niet: men moet de mensen ongehoorzaam zijn, want dat zou onjuist zijn, maar "Gode meer gehoorzaam dan de mensen". Als alzo een vorst oorlog wilde voeren, die een klaarblijkelijk onrechtvaardige zaak voorstond, dan moest men hem geenszins volgen en helpen, omdat God bevolen heeft, dat wij onze naaste niet mogen doden of hem onrecht aandoen. Evenals of hij beval valse getuigenis te geven, te roven, te liegen, te bedriegen of iets dergelijks. Hier moet men liever goed, eer, lijf en leven prijsgeven, opdat Gods gebod gehandhaafd blijft.

HET VIJFDE GEBOD

Gij zult niet doden.

De werken van de vier vorige geboden liggen in de redelijkheid van de mensen, dat wil zeggen, dat zij de mens gevangen nemen, beheersen en onderdanig maken, opdat hij niet over zichzelf regeert, zichzelf niet voor goed houdt, geen dunk van zichzelf heeft, maar zich ootmoedig betoont en laat leiden, opdat de hoogmoed bestreden wordt. De volgende geboden handelen over de begeerten en lusten van de mensen, namelijk dat men die doden moet.

Ten eerste de begeerte van toorn en wraakzucht. Daarvan zegt het vijfde gebod: "Gij zult niet doden". In het werk van dit gebod ligt veel opgesloten en het drijft veel zonde uit. Het heet zachtmoedigheid. Deze is van tweeërlei aard. De ene soort lijkt heel mooi. Wij betrachten haar jegens onze vrienden en hen, die ons van nut en voordeel zijn in goed, eer en gunst of die ons niet beledigen, noch met woorden noch met daden. Zulk een zachtmoedigheid hebben ook de redeloze dieren, leeuwen en slangen; heidenen, Joden, Turken, boeven, moordenaars, slechte vrouwen. Zij allen zijn

tevreden en zachtzinnig, als men doet wat zij willen of als men hen met rust laat. Niet weinigen, door zulk een ondeugdelijke zachtmoedigheid bedrogen, bedekken en verontschuldigen hun toorn met deze woorden: "Ik zou wel niet boos worden, als men mij maar met rust liet". Ja, waarde vriend, zo zou de boze geest ook zachtmoedig zijn, als hij zijn zin kreeg. Maar daarom juist ontmoet u onmin en belediging, omdat zij u aan uzelf willen tonen, hoe vol toorn en boosheid u bent. Daardoor wordt u vermaand naar zachtmoedigheid te streven en de toorn uit te drijven.
De tweede zachtmoedigheid is waarlijk goed. Zij betoont zich jegens haar tegenstanders en vijanden, brengt hun geen schade toe, wreekt zich niet, vloekt niet, lastert niet, spreekt geen kwaad, beraamt geen kwaad tegen hen, ook al hadden zij goed, eer, welzijn, vriend en alles ontnomen. Ja, als zij kan, vergeldt zij hun kwaad met goed, spreekt goed van hen, gedenkt hun ten goede, bidt voor hen. Daarvan zegt Christus in Matth. 5: 44: "Doet wel degenen, die u leed doen, bidt voor uw vervolgers en lasteraars". En Paulus in Rom. 12: "Zegent die u vervloeken, en vervloekt ze niet, maar doet hun goed".

Ten tweede. Zie nu eens, hoe het met dit kostelijke hoge werk onder de Christenen is gegaan, zodat niet anders dan twist, oorlog, onmin, toorn, haat, nijd, kwaadspreken, vloeken, lasteren, benadelen, wraak, allerlei harde woorden en daden met volle macht alom regeren, terwijl wij daarnaast voortgaan vele feestdagen te vieren, mis te horen, gebedjes te zeggen, kerken te stichten, met geestelijke praal, die God niet bevolen heeft, zo prachtig en overdadig vroomheid te veinzen, als waren wij de heiligste Christenen, die ooit geleefd hebben. Zo laten wij door deze namaak- en maskeradevertoning Gods gebod te gronde gaan, zodat niemand meer erop bedacht of opmerkzaam is, hoe ver of dichtbij hij staat ten opzichte van de zachtmoedigheid en de vervulling van dit Godsgebod, terwijl God toch gezegd heeft, dat niet hij, die zulk soort werken doet, maar hij, die Zijn geboden houdt, zal ingaan in het eeuwige leven.
Zo leeft er dan niemand op aarde, wie God niet een mens toezendt op zijn levensweg, die hem zijn eigen toorn en boosheid doet zien, namelijk zijn vijand en tegenpartijder, die hem leed berokkent in goed, eer, lichaam of vriend, en die daardoor de proef neemt, of hij nog toornig is, of hij zijn vijand genegen kan zijn, goed van hem kan spreken en geen kwaad tegen hem beraamt. Laat daarom maar opkomen de man die vraagt, wat hij doen moet om goede werken te verrichten en om godgevallig en zalig te worden. Hij neme zijn vijand voortdurend in gedachte, houde zich in zijn hart zijn beeld voortdurend voor ogen om zich zodoende te oefenen, zijn ik daarop te breken en zijn hart te wennen aan vriendelijke gezindheid jegens hem, om hem het beste te gunnen en voor hem te zorgen en te bidden; en vervolgens, als het te pas komt, goed van hem te spreken en hem wel te doen.
Beproeve het, wie maar wil. Zou hij niet levenslang genoeg te doen krijgen, dan mag hij mij logenstraffen en zeggen, dat mijn redenering foutief is geweest. Als God evenwel dit zo hebben wil en zich op geen andere wijze wil laten voldoen, wat baat het dan, als wij ons met andere grote werken bezighouden en dit werk nalaten? Daarom spreekt God in Matth. 5: 22: "Ik zeg u, wie op zijn naaste toornig is, die is voor het gericht schuldig; wie tot zijn broeder zegt *raka* (dat betekent: wie hem op gruwelijke, toornige, afschuwelijke wijze brandmerkt), die is voor de raad schuldig. Wie echter tot zijn broeder zegt: gij dwaas (dat betekent allerlei scheldwoorden, vloeken, lasteren, kwaadspreken), die verdient het helse vuur". Waar blijft dan de daad met de hand, als slaan, wonden, doden, mishandelen, enz., indien toornige gedachten en woorden reeds zo zwaar verdoemd zijn?

Ten derde. Waar echter waarachtige zachtmoedigheid is, daar jammert het iemand in zijn hart over alle kwaad, dat zijn vijand ervaart; daar zijn de ware kinderen en erfgenamen van God en broeders van Christus, die 't ons allen alzo heeft voorgeleefd aan het heilige kruis. Zo zien wij, dat een vrome rechter met smart een oordeel over de schuldige velt en dat hem de dood leed doet, die het recht over deze beschikt. Hier heeft het werk de schijn van toorn en ongenade. Zo door en door goed is de zachtmoedigheid, dat zij zelfs onder zulke toornige werken blijft bestaan, ja, juist het hart het heftigst kwelt, als zij zo ernstig moet toornen.
Toch moeten wij hier oppassen, dat onze zachtmoedigheid niet in strijd komt met Gods eer en gebod. Want er staat geschreven van Mozes, dat hij de allerzachtmoedigste mens ter wereld was en toch sloeg hij, toen de Joden het gouden kalf aangebeden en God vertoornd hadden, er velen dood, waardoor hij God weer verzoende. Zo past het de overheid niet, werkeloos toe te zien en de zonde te laten heersen, terwijl wij daarbij stilzwijgen. Op mijn goed, mijn eer, mijn schade wil ik niet letten, noch daarom toornig worden, maar Gods eer en gebod moeten wij verdedigen en onze naaste beschermen tegen schade of onrecht, de overheid met het zwaard, de anderen met woorden en straffen en toch alles met smart over degenen, die de straf verdiend hebben.
Dit hoge, fijne, vriendelijke werk is gemakkelijk te leren, als wij het in het geloof doen en het geloof daardoor oefenen. Want als de gelovige niet twijfelt aan Gods gunst, daaraan, dat hij een genadige God heeft, dan zal het hem heel gemakkelijk vallen, ook jegens zijn naaste genadig en goedgezind te zijn, hoezeer deze het verbruid heeft. Zie, het is een kort gebod, maar een lange, grote oefening in goede werken en geloof wordt erin aangewezen.

HET ZESDE GEBOD

Gij zult niet echtbreken.
In dit gebod wordt ook een goed werk bevolen, dat veel inhoudt en veel zonden verdrijft, genaamd reinheid of kuisheid. Daarvan is veel geschreven, gepredikt en alom bekend, ofschoon men dit gebod niet zo ijverig betracht en beoefent, als men bij andere werken, die niet bevolen zijn, doet. Zo licht zijn wij bereid te doen wat niet geboden, en te laten wat wel geboden is. Wij zien, dat de wereld vol is van schandelijke werken van onkuisheid, schaamteloze woorden, verhaaltjes en liedjes; bovendien wordt dagelijks de prikkel vermeerderd door overdaad in eten en drinken, door lediggang en overbodig sieraad. Toch doen wij als waren wij Christenen, wanneer wij maar naar de kerk zijn geweest, ons gebedje gedaan en vasten en vierdag gehouden hebben. Daarmee menen wij te kunnen volstaan.
Welnu, als er niet meer werken geboden waren dan alleen de kuisheid, hadden wij allen genoeg daarmee te doen, zulk een gevaarlijke, razende zonde is het. Want zij woedt in alle ledematen, in 't hart door gedachten, in de ogen door het gezicht, in de oren door het gehoor, in de mond met woorden, in handen en voeten en 't gehele lijf met werken. Dat alles te bedwingen eist arbeid en moeite. Zo leren ons de geboden van God, welk een grote zaak is het, rechtschapen, goede werken te doen, ja, dat het onmogelijk is, uit eigen krachten een goed werk te beramen, laat staan dan aan te vangen en te volbrengen. Augustinus zegt, dat van alle strijd van de Christenen de strijd om de kuisheid de zwaarste is, alleen reeds daarom, omdat hij dagelijks zonder ophouden duurt en zelden tot overwinning voert. Alle heiligen hebben erover geklaagd en geweend, zoals Paulus zegt in Rom. 7: 18: "Ik vind in mij, dat is in mijn vlees, niets goeds".

Ten tweede. Zal dit werk van de kuisheid bestaan, dan dringt het vanzelf tot vele andere goede werken, tot vasten en matigheid tegen de vraatzucht en drankzucht, tot waken en vroeg opstaan, tegen de luiheid en overbodige slaap, tot arbeid en inspanning tegen de lediggang. Want schrokken, zuipen, veel slapen, luiheid en lediggang zijn als wapenen van de onkuisheid heel geschikt om de kuisheid te overwinnen. Daarentegen noemt de apostel Paulus vasten, waken en werken goddelijke wapenen, waardoor de onkuisheid bedwongen wordt, maar zo, zoals boven gezegd, dat deze oefeningen niet verder gaan dan tot beteugeling van de onkuisheid, niet tot verwoesting van de natuur.
Boven dit alles staan als sterkste afweermiddelen het gebed en het Woord van God, namelijk dat, als de boze lust opstaat, de mens naar het gebed moet grijpen, Gods genade en hulp aanroepen, het evangelie lezen en overdenken en daarin Christus' lijden beschouwen. Alzo zegt de 137e Psalm: "Zalig hij, die de jonge kinderen van Babylonië opneemt en ze tegen de rots verplettert", dat betekent: zalig het hart, dat met zijn boze gedachten, zolang ze nog jong en in de kiem zijn, tot Christus snelt, die een rots is, waartegen zij stukgewreven en vernietigd worden.
Zie, daar zal een ieder, die aangevochten wordt, genoeg arbeid vinden en in zichzelf veel goede werken te doen krijgen. Maar nu gaat het aldus toe, dat niemand het gebed, vasten, waken, arbeiden daartoe gebruikt, maar zij beschouwen dat als een werk op zichzelf. Intussen moest dat alles toch dienstbaar gemaakt worden aan de vervulling van dit gebod en aan dagelijkse gestadige levensheiliging.
Sommigen hebben nog meer dingen aangewezen, die men moet vermijden, als daar zijn: zachte bedden en klederen, overbodige sieraden, gezelschap van vrouwen of manspersonen, dingen, waarover men niet moet spreken en waarnaar men niet moet kijken en al wat nog meer de kuisheid kan bevorderen. In dat alles kan niemand een vaste regel en maat aangeven. Een ieder zie op zichzelf, wat voor zijn kuisheid bevorderlijk is, op het wat en het hoeveel en hoelang. Als hij dat zelf niet kan, moet hij zich een poos lang aan de leiding en hoede van een ander onderwerpen, totdat hij in staat is zichzelf te regeren. Want daartoe zijn oudtijds de kloosters gesticht om aan jonge mensen zelfbeheersing en reinheid te leren.

Ten derde. Bij dit werk helpt ten zeerste een goed, sterk geloof, meer nog dan elders, zodat Jesaja 11 daarom ook zegt: "Het geloof is een gordel der lendenen", dat is een bewaring van de kuisheid. Want wie zo leeft, dat hij alle genade van God verwacht, die behaagt de geestelijke reinheid zeer wel. Daarom kan hij des te gemakkelijker weerstand bieden aan de vleselijke onreinheid. Voorzeker zal de Geest hem bij een zodanig geloof zeggen, hoe hij slechte gedachten en al wat in strijd is met de kuisheid moet vermijden, want het geloof aan de goddelijke genade, zoals het zonder ophouden levend is en alle dingen werkt, laat ook niet na, ons te vermanen in alle dingen, die God aangenaam of onbehagelijk zijn, zoals Johannes in zijn brief zegt[55]: "Gij hebt niet nodig, dat iemand u leert, want de goddelijke zalving, dat is de Geest van God, leert u alle dingen".
Toch mogen wij niet ontmoedigd raken, als wij de aanvechting niet spoedig kwijt raken. Ja, wij mogen niet menen, dat zij ons met rust laat, zolang wij leven, en mogen haar niet anders beschouwen, dan als een prikkel en vermaning tot bidden, vasten, waken, werken en tot andere oefeningen ter betoming van het vlees, in het bijzonder tot betrachting en beoefening van het geloof in God. Want dat is geen kostelijke

[55] Vgl. 1 Joh. 2: 27.

kuisheid, die stille rust geniet, maar die met de onkuisheid kampt en strijdt en zonder ophouden het gif, door het vlees en de boze geest ingezaaid, uitdrijft.
Zo zegt Petrus: "Ik vermaan u, dat gij u onthoudt van vleselijke begeerten en lusten, die tegen de ziel strijden"[56]. En Paulus in Rom. 6: "Gij zult aan de lusten van uw lichaam niet gehoorzamen", enz. In deze en dergelijke teksten wordt erop gewezen, dat niemand zonder boze lust is, maar ieder is verplicht en gedwongen dagelijks daartegen te strijden. Hoewel dit echter onrust en onlust met zich brengt, is het toch een aangenaam werk in Gods oog, en dat moet ons tot troost en voldoening zijn. Want wie menen, aan deze aanvechting gevolg te mogen geven, wakkeren haar slechts te meer aan en, al staat zij een poos lang stil, zij komt toch op een ander ogenblik weer terug en vindt dan de natuur meer verzwakt dan voorheen.

HET ZEVENDE GEBOD

Gij zult niet stelen.
Aan dit gebod is ook een werk verbonden, dat zeer veel goede werken bevat en tegen veel zonden te velde trekt. Het heet mildheid. En dit is het werk: dat iedereen gewillig is, met zijn goed te helpen en te dienen. Het strijdt niet alleen tegen diefstal en roverij, maar tegen alles, waardoor de één de ander in tijdelijke goederen kan tekort doen, als daar zijn hebzucht, woeker, prijsopdrijving, doorslaan van de weegschaal, gebruiken van valse waren, valse maat, vals gewicht. Wie zou alles kunnen opsommen, al die handige, steeds nieuwe, venijnige listen, die dagelijks in allerlei bedrijven vermeerderen, waarbij iedereen in het nadeel van een ander zijn voordeel zoekt en de wet vergeet, die zegt, wat u wilt dat anderen u doen, doe u hun ook alzo?
Als ieder deze regel in zijn handwerk, bedrijf en handel jegens zijn naaste voor ogen hield, zou men heus wel een mogelijkheid vinden, hoe men kopen en verkopen kon, nemen en geven, lenen en voor niets geven, beloven en zich eraan houden, en dergelijke dingen meer. En als wij de wereld bekijken zoals ze is, hoe de hebzucht in alle handel het bewind voert, zouden wij niet alleen genoeg te doen krijgen, wilden wij ons met God en met eer voeden, maar ook met schrik en beven bevangen worden voor dit gevaarlijke, ellendige leven, dat door zorgen voor tijdelijk voedsel en redeloze jacht daarnaar zo zeer overstelpt, verstrikt en in beslag genomen wordt.
Ten tweede. Daarom zegt de Wijze man[57] niet tevergeefs: "Welgelukzalig is de rijkaard, die zonder blaam bevonden wordt, die het goud niet najaagt en zijn vertrouwen niet gesteld heeft op schatten geld. Wie is hij? Wij zullen hem loven, omdat hij een wonderdaad gedaan heeft in zijn leven". Het is als wilde hij zeggen: men vindt er geen één of zeer weinigen, ja, zij zijn zeer weinigen, die deze geldzucht bij zichzelf opmerken en erkennen. Want de hebzucht heeft bij ons een heel fraaie, fijne dekmantel, die heet lichaamsonderhoud en natuurlijke nooddruft. Onder deze dekmantel handelt zij mateloos en onverzadigd, zodat wie zich hierin rein wil houden, waarlijk, zoals de Wijze man zegt, een wonderteken of wonderdaad in zijn leven doen moet.
En zie, wie niet alleen goede werken wil doen, maar ook wondertekenen, die God kan loven en met welgevallen kan aanzien, waaraan zal hij nog anders denken? Hij neme zich in acht en zie toe, dat hij het goed niet naloopt en zijn vertrouwen niet op het geld stelt, maar late het goud hem nalopen en late het geld voor nem zorgen en hoede zich ervoor, geen van beide te beminnen noch zijn hart eraan te verpanden. Dan is hij de ware, milde, wonderdadige, welgelukzalige man, zoals Job 31: 24 zegt: "Ik heb mij

[56] Vgl. 1 Petrus 2: 11.
[57] D.i. het Boek der Wijsheid.

nog nooit op het goud verlaten en het geld nog nooit mijn troost en toeverlaat doen zijn". En Psalm 62: 11: "Indien u rijkdom toevloeit, zo hecht er uw hart niet aan" Zo leert ook Christus in Matth. 6: 31: "Wij mogen niet bezorgd zijn, wat wij zullen eten en drinken en hoe wij ons zullen kleden, aangezien God daarvoor zorgt en weet, dat wij dat alles behoeven".
Maar sommigen zeggen: ja, verlaat u daar maar op, heb geen zorg en zie, of u een gebraden hoen in de mond vliegt.
Ik zeg niet, dat niemand behoeft te werken en voedsel te zoeken, maar dat niemand mag bezorgd zijn en begerig, mag vertwijfelen of hij wel genoeg krijgt, want wij zijn in Adam allen tot arbeid veroordeeld. Want God zegt in Genesis 3: 19: "In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten: " En Job 5: 7: "Gelijk de vogel tot vliegen, zo is de mens tot arbeid geboren". Nu vliegen de vogels zonder zorg en begeerte, zo zullen wij ook arbeiden zonder zorg en begeerte. Indien u echter bezorgd bent en begeert, dat u het gebraden hoen in de mond vliegt, ga dan maar uw gang en zie, of u Gods gebod vervullen en zalig worden kunt.
Ten derde. Het geloof leert ons vanzelf dit werk te doen. Want zo het hart wacht op de goddelijke genade en zich daarop verlaat, hoe is het dan mogelijk, dat het begerig en vol zorg zou blijven? Het moet verzekerd zijn zonder twijfeling, dat God zich zijner ontfermt; daarom kleeft het aan geen geld, het gaat er ook mee Om met blijmoedige mildheid, de naaste ten nutte; het weet wel, dat het genoeg zal hebben, hoe veel het ook weggeeft, want zijn God, op Wie het vertrouwt, zal het niet bedriegen noch verlaten, gelijk Psalm 37: 25 zegt: "Ik ben jong geweest en oud geworden, maar heb nog nooit gezien, dat een gelovig mens, die op God vertrouwt (dat is: een rechtvaardige) verlaten werd, noch dat zijn kind om brood ging". Daarom noemt de apostel geen andere zonde afgoderij dan de geldgierigheid, die zich daarin op de grofste wijze vertoont, dat zij niet op God vertrouwt en meer goeds van haar geld dan van God verwacht. Van dat vertrouwen hangt het af, of God geëerd of onteerd wordt, zoals gezegd is.
Voorwaar, in dit gebod kan men duidelijk opmerken, hoe alle werken moeten opgaan in en voortkomen uit geloof, want hier ervaart een ieder voorzeker, dat de oorzaak van de geldgierigheid wantrouwen is, de grond van de milddadigheid echter geloof. Want omdat hij op God vertrouwt, daarom is hij mild en twijfelt niet, steeds genoeg te hebben; daarentegen is hij daarom begerig, en vol zorg, omdat hij niet op God vertrouwt. Gelijk nu in dit gebod het geloof hoofdman en aandrijver van het goede werk van de mildheid is, zo is het dat ook in alle andere geboden. Zonder dat geloof is de mildheid niets nut, maar een onbezonnen geldverspilling.

Ten vierde. Hierbij dient men ook te weten, dat deze milddadigheid zich tot de vijanden en tegenstanders moet uitstrekken. Want wat is dat voor een weldaad, als wij alleen voor onze vrienden mild zijn, zoals Christus leert in Lucas 6? Dat is een slecht mens, ook voor zijn vriend, evenals ook de redeloze dieren jegens hun gelijken goed doen en mild zijn. Daarom moet een Christenmens hoger stijgen, zijn mildheid ook in dienst stellen van degenen, die 't niet verdienen, de boosdoeners, vijanden en ondankbaren, en, zoals zijn hemelse Vader, zijn zon ook doen opgaan over goeden en bozen en doen regenen over dankbaren en ondankbaren.
Hier zal men echter ondervinden, hoe zwaar 't valt, goede werken te doen volgens Gods gebod, hoezeer de natuur daartegen in verzet komt en er zich onder kromt en wringt, terwijl ze toch haar zelfgekozen werken gemakkelijk en gaarne doet. Stel u dus uw vijanden voor ogen, de ondankbaren, doe hun wel, dan zult u bemerken, hoe nabij of hoe ver u van dit gebod afstaat en hoe u levenslang met de beoefening van dit

gebod te doen zult hebben. Want als uw vijand u nodig heeft en u hem niet helpt, als u 't kunt, dan is 't even goed, als had u hem 't zijne ontstolen. Want u bent dan schuldig geweest hem te helpen. Zo zegt Ambrosius: spijzig de hongerige; spijzigt u hem niet, dan hebt u hem omgebracht, voor zoveel 't aan u ligt. In dit gebod zijn de werken van de barmhartigheid inbegrepen, die Christus op de jongste dag eisen zal[58].

Toch moesten de heren en steden erop bedacht zijn, dat landlopers, zwervers en wat er meer zijn van die vreemde bedelaars verboden werden of dat ze slechts toegelaten werden in één groep en met orde, zodat het de boeven niet vrijstond om onder de naam van bedelen rond te zwerven en hun schurkerij, die nu veelvuldig voorkomt, niet werd toegelaten. Voor 't overige heb ik over de werken van dit gebod in mijn verhandeling over de woeker gesproken.

HET ACHTSTE GEBOD

Gij zult geen vals getuigenis geven tegen uw naaste.

Dit gebod schijnt klein en is toch zo groot, dat wie 't waarlijk houden wil, lijf en leven, goed en eer, vriend en al wat hij heeft, eraan moet wagen en op 't spel zetten. Toch bevat het niet meer dan het werk van het kleine lid, namelijk de tong, en het betekent: de waarheid zeggen en de leugens tegenspreken, waar het nodig is. Daarom worden vele boze werken van de tong hierin verboden.

Ten eerste die, welke door spreken, en andere, die door zwijgen geschieden. Door spreken: als iemand voor het gericht een kwade zaak heeft en deze op valse gronden wil winnen en handhaven, met listigheid zijn naaste vangen, en allerlei beweert, wat zijn zaak mooi maakt en bevordert, alles verzwijgen en verbergen, wat de goede zaak van zijn naasten kan steunen, waardoor hij zijn naaste niet doet, zoals hij wil dat hem gedaan wordt. Dat doen sommigen om voordeel te behalen, anderen om schade en schande te vermijden Daarmee zoeken zij meer het hunne dan het gebod van God, zich aldus verontschuldigend: "vigilanti iura subveniunt", "wie waakzaam is, die helpt het recht"; net alsof ze niet even schuldig waren voor de zaak van de naasten te waken, als voor hun eigen. Zo laten zij moedwillig de zaak van de naasten verloren gaan, waarvan zij weten, dat ze rechtvaardig is. Dit euvel komt tegenwoordig zo algemeen voor, dat ik vrees, dat er geen rechtszaak en handel geschiedt of één van de partijen zondigt tegen dit gebod en, al kunnen zij het niet volbrengen, ze hebben toch de moed en de wil tot onrechtvaardigheid, om gaarne te willen, dat de goede zaak van de naasten het verliest en hun slechte zaak het wint.

In het bijzonder geschiedt deze zonde, als de tegenpartij een grote Hans of vijand is. Want aan de vijand wil men zich gaarne wreken, de grote Hans wil niemand tegen zich in 't harnas jagen. Dan begint het vleien en mooi praten of het verzwijgen van de waarheid. Daar wil niemand ongenade, ongunst, nadeel en gevaar afwachten ter wille van de goede zaak. Zo moet het gebod van God ondergaan. Dat is zo 's werelds bestel; wie dit gebod wilde houden zou wel alle handen vol goede werken hebben, wilde hij alleen reeds die van de tong volbrengen.

Hoevelen zijn er bovendien, die zich met geschenken en giften tot zwijgen laten brengen en van de waarheid laten verjagen, zodat het voorwaar in elk opzicht een hoog, groot, zeldzaam voorkomend iets is, niet een vals getuige tegen zijn naaste te zijn.

[58] Vgl. Matth. 25:31 - 46.

Ten tweede. Daarenboven is er een ander getuigenis van de waarheid, dat nog groter is, waardoor wij tegen de boze geesten moeten vechten. Dit getuigenis doet zich niet horen om tijdelijke dingen, maar terwille van het evangelie en de waarheid van het geloof. Dit heeft de boze geest nog nooit kunnen lijden en hij schikt het altijd zo, dat de grootsten in het volk er tegen zijn en het moeten vervolgen. Het is moeilijk de groten van de aarde te weerstaan. Daarvan staat in de 82e Psalm: "Verlost de arme uit de macht van de onrechtvaardige en helpt de verlatene zijn gerechte zaak te behouden".
Ofschoon nu deze vervolging zeldzaam geworden is, zo is het toch de schuld van de geestelijke prelaten, die het evangelie niet hebben aangewakkerd, maar hebben omgebracht. Zij hebben de zaak neergeveld, waarvoor dit getuigenis en de vervolging daarvan konden plaats vinden; zij leren in plaats daarvan hun eigen wetten en wat hun belieft. Daarom blijft de duivel ook stilzitten, daar hij door de nederlaag van het evangelie ook het geloof in Christus overwonnen heeft en alles nu gaat, zoals hij 't wil. Zou echter het evangelie ontwaken en zich weer doen horen, dan zou ongetwijfeld de gehele wereld weer in beweging komen, zodat het merendeel van de koningen, vorsten, bisschoppen, doctoren, geestelijken en al wat groot is zich ertegen zou aangorden en woeden, zoals dan ook altijd geschied is, als het Woord van God aan het licht trad. Want de wereld mag niet lijden wat van God komt. Dat is in Christus bewezen, die de allergrootste, liefste en beste was en is, die God bezit. Hem heeft de wereld niet alleen niet aangenomen, maar zij heeft hem gruwelijker vervolgd dan al wat ooit van God gekomen is.
Daarom, zoals in zijn tijd, zo zijn het ten allen tijde maar weinigen, die de goddelijke waarheid toegedaan zijn en lijf en leven, goed en eer en al wat zij hebben voor haar op 't spel zetten en wagen, zoals Christus verkondigd heeft: "Gij zult omwille van Mijn Naam door alle mensen gehaat worden". Evenzo: "Zeer velen zullen zich aan Mij ergeren". Ja, als deze waarheid door de boeren, herders, stalknechten en geringe lieden aangevochten werd, wie zou en wilde haar dan niet gaarne belijden en betuigen? Maar als de paus, de bisschoppen samen met de vorsten en konigen haar bestrijden, dan vlucht, dan huichelt iedereen, om maar niet zijn goederen, eer, voorspoed en leven te verliezen.

Ten derde. Waarom doen zij dat? Daarom: zij hebben geen geloof aan God en verwachten van Hem niets goeds. Want waar dit vertrouwen en geloof is, daar is ook een moedig, onversaagd, onverschrokken hart, dat waagt en de waarheid bijvalt, hetzij het gaat om hals of om mantel, hetzij tegen paus of tegen koningen, zoals wij zien, dat de goede martelaren gedaan hebben. Want zulk een hart stelt zich ermee tevreden en gerust, dat het een genadige, goedgunstige God heeft. Daarom veracht het gunst, genade, goed, eer van de mensen, laat het varen en komen wat niet blijven wil. Zoals in de 15de Psalm geschreven staat: "Het veracht wie God verachten en eert de godvrezenden"; dat is: de tirannen, de machtigen, die de waarheid vervolgen en God verachten, vreest het niet; het kijkt ze niet aan, het veracht hen. Daarentegen hangt zulk een hart aan degenen, die om de waarheid vervolgd worden en God meer vrezen dan de mensen, het staat hen bij, kiest hun partij, eert hen, wie het ook mag mishagen, zoals van Mozes geschreven staat in Hebr. 11, dat hij zijn broeders bij stond, de machtige koning van Egypte ten trots.
Zie, in dit gebod verneemt u in 't kort, dat het geloof de werkmeester van dit werk moet zijn; dat zonder het geloof niemand zo moedig is het aan te durven. Zo berusten alle werken in het geloof, zoals nu reeds vaak is gezegd. Daarom zijn buiten het geloof alle werken dood, al schijnen en heten zij zo mooi ze maar kunnen. Want zoals

niemand het werk van dit gebod doet, tenzij hij vast en onverschrokken staat in het geloof aan Gods genade, evenzo doet hij ook met het werk van alle andere geboden zonder dat geloof. Zo kan een ieder met dit gebod gemakkelijk de proef nemen, in hoeverre hij er gewicht aan hecht, en ook of hij een Christen is en waarlijk in Christus gelooft, en om aldus tevens te zien of hij goede werken doet of niet.

Nu zien wij, hoe de almachtige God ons onze Heere Jezus Christus niet alleen gegeven heeft om met zulk een vertrouwen in Hem te geloven, maar dat Hij ons in Hem ook een voorbeeld heeft gegeven van dat vertrouwen en van die goede werken, opdat wij in Hem geloven, maar Hem ook navolgen en eeuwig in Hem blijven, zoals Hijzelf in Joh. 14: 6 zegt: "Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven". De weg, waarop wij Hem volgen; de waarheid, waardoor wij in Hem geloven; het leven, waardoor wij eeuwig in Hem leven.

Uit dit alles blijkt nu duidelijk, dat alle werken, die niet geboden zijn, gevaarlijk zijn en gemakkelijk te herkennen, als daar zijn: kerken bouwen en versieren, ter bedevaart gaan en alles, wat in de geestelijke rechtspraak veelvuldig is voorgeschreven, de wereld verleid, belast en verdorven, de gewetens onrustig gemaakt, het geloof verzwegen en verzwakt heeft, - en ook hoe de mens aan de geboden van God, ook al laat hij al het andere na, met al zijn krachten genoeg te doen heeft en nimmermeer de goede werken alle kan vervullen, die hem geboden zijn. Waarom zoekt hij dan andere, die hij niet nodig heeft en die hem niet geboden zijn, terwijl hij die, die nodig en geboden zijn, nalaat?

HET NEGENDE EN TIENDE GEBOD

De laatste twee geboden, die de slechte begeerten verbieden, de lust van het vlees en de begeerte naar tijdelijke goederen, zijn op zichzelf duidelijk. Ook zij duren tot in het graf en de strijd in ons tegen deze beide blijft tot in de dood. Daarom zijn deze twee geboden door Paulus tot één samengevoegd in Rom. 7, en hij richt ze beide tot één doel, dat wij niet bereiken en waarnaar we slechts streven kunnen tot in de dood. Want niemand is ooit zo heilig geweest, dat hij geen boze neiging in zich gevoeld heeft, vooral wanneer de oorzaak en de prikkel aanwezig waren. Want de erfzonde is ons van nature aangeboren, die zich wel laat beteugelen, maar niet geheel laat uitroeien, dan alleen door de lichamelijke dood, die ook daarom nuttig en begeerlijk is; daartoe helpe ons God. Amen.

TOELICHTING

Dit geschrift van Luther, dat tijdens zijn ontstaan uitgroeide van een "sermoen" (leerrede) tot een "tractaat" (verhandeling), is één van de eerste van groot formaat, die in het Duits verschenen. Sedert de publicatie van zijn 95 stellingen, waarvan de Latijnse tekst spoedig in het Duits werd vertaald, begreep Luther, dat zijn zaak niet die was voor geleerden alleen, die in dikke boeken genoeg studie-materiaal vonden om zich te onderrichten, maar dat zij een zaak was voor de gehele mensheid. Reeds blijkt hier Luther's taalgenie, hetgeen niet wegneemt, dat hij hier nog niet het volle meesterschap bereikt en soms nog worstelt om de juiste uitdrukking. De zinnen "vloeien" nog niet altijd uit de pen. Intussen was het voor Luther een uitnemende scholing voor volgende geschriften, met name voor de drie grote reformatorische geschriften, die de wereld nog in hetzelfde jaar zou ontvangen.

Luther geeft hier de eerste reformatorische ethiek. Hij betoont zich een boeteprediker. Allerlei misstanden in het openbare leven legt hij bloot in klachten en aanklachten, die voor alle tijden gelden. Bewijst dit enerzijds Luther's grootheid, anderzijds is zijn woord een artsenij voor degenen, die nog aan vooruitgang geloven. De hoofdzaak is intussen, dat Luther zich, als staande op Bijbelse bodem, tegen de misbruiken in de kerk keren moest.
Scheppende oorzaak en beweegreden van alle goeddoen ligt in het geloof, n.l. het geloof in de genadige God. Want hierdoor alleen is het mogelijk God lief te hebben, dus het eerste gebod - en daarin zijn alle geboden begrepen - gehoorzaam te aanvaarden. Vandaar het telkens wederkerende leidmotief: alle handel en wandel geschiede "in het geloof en 't volle vertrouwen op Gods genade".
Allen, die de Kleine Catechismus kennen, zullen bemerken hier op bekend terrein te komen. Wat betekent het, dat alle geboden in het eerste gebod begrepen zijn? Het betekent, dat alle zedelijkheid wordt verheven tot en opgenomen in de godsdienst, dat alle maatstaf van en alle vraag naar goed en kwaad staat onder het oordeel van de tegenstelling: heiligheid - zonde. Voor de praktijk betekent het: bij iedere daad, ook de nederigste huishoudelijke of sociale verrichting moet men kunnen geloven, dat God daarop in genadig welbehagen neerziet en daaraan de belofte van Zijn zegen verbindt. Is men daarvan niet overtuigd, dan is die daad zonde. Al wat niet uit het geloof geschiedt is zonde en al wat uit het geloof geschiedt is geen zonde. Dit geloof geeft dus voorlichting en wekt lust en kracht om goed te doen. Dit geloof belijdt immers: God werkt uit genade in ons, beide het willen en het kunnen, en verlost ons uit genade, beide van de onwil en de onmacht.
Deze twee-eenheid "zonde - genade" vindt haar parallel in het "simul justus - simul peccator", "tegelijk rechtvaardig - tegelijk zondaar". Als zondaar kan de mens niets zonder genade, als rechtvaardige kan hij alles door het geloof.

Het verwijt, dat Luther trof, *als zou hij leren, dat goede werken verkeerd zijn, omdat men niets anders behoeft te doen dan te geloven,* is dus ongerijmd. Paulus had ook daarmee te kampen, dat men zijn leer beschouwde als een rem voor, ja zelfs een bestrijding van goede werken. Hiermee bewijst de tegenstander zelf - zij 't ook tegen wil en dank -, dat Luther op Bijbelse bodem staat. Hier groeit een beginselvraag, die vele eeuwen lang een strijdvraag was in de kerk, uit tot een wereldhistorisch conflict.
Rome gaat ook uit van het geloof, maar dit bezien als een goed werk, zij 't ook zeer voornaam, in de rij van de andere goede werken. Hierdoor wordt, in tegenstelling met hetgeen Luther wil, de godsdienst opgenomen in de moraal. Anders gezegd: het

Christendom, dat verlossings-godsdienst is, wordt herleid tot moraal-godsdienst. In samenhang daarmee wordt de genade herleid tot gunst (men vergelijke het verschil tussen gratie-verlening en een ridderorde).
Deze "samenwerking" tussen God en mens vindt men ook terug in de leer over de kerk. Zij beschikt over de schat van de goede werken, waaronder ook het Heilandswerk van Christus begrepen is. Daarom: "extra ecclesiam nulla salus", "buiten de kerk geen heil". Deze pretentie van alleen-zaligmakende kerk te zijn brengt eerst waarlijk gevaar met zich mede voor de goede werken. Men behoeft immers slechts lid van de kerk te zijn en men is veilig. Daarom moet er een prikkel zijn om toch goede werken te doen, welke prikkel gevonden wordt in de angst voor het vagevuur, als een dreigend zwaard van Damocles.
Deze leer is in strijd met de pretentie van alleen-zaligmakende kerk te zijn. En het feit, dat men in Luther's dagen steeds duidelijker de ongerijmdheid van deze leer besefte, is zeker de diepere oorzaak voor de geweldige opgang van de 95 stellingen (zie vooral de stellingen 82 en 83). De goede werken, die men aldus doen moet, dragen, overeenkomstig de bestemming van de schat van de goede werken, waarover de kerk beschikt, het karakter van kerkelijke plichten, waarvan Luther herhaaldelijk een reeks opsomt (bedevaarten, enz.). Uiterlijk dienen zij tot meerdere eer van de kerk, innerlijk tot de zaligheid van wie ze doen. Luther moet aan deze plichten het wezen van een "goed werk" ontzeggen. Want ze worden niet geboren uit de stuwende kracht van het geloof, uit dankbaarheid voor de genade, uit het vaste vertrouwen van Gods genadig welbehagen, maar integendeel uit vrees voor vagevuur en ongenade, dus uit nog-niet-geloven in en wantrouwen jegens Gods genade. Ook het doel is een ander: niet, zoals de Bergrede wil, "opdat de mensen uw goede werken zien en uw Vader in de hemel prijzen", maar opdat God u prijst en zegent in dit aardse leven en met korter verblijf in het vagevuur.

Door de grote nadruk op de goede werken in de zin van kerkelijke plichten werd het zedelijk gehalte van het gewone dagelijkse leven te laag gewaardeerd. De grote schare die, gebogen onder het juk van de aardse zorgen, aan de "goede-werken" niet kon toekomen, werd door de Moederkerk stiefmoederlijk behandeld. Doordat Luther de moraal verheft tot de sfeer van de godsdienst, de goede werken eert als een prediking, opdat men daardoor de hemelse Vader prijst, vermag hij ook ten volle huisvrouw en werkman in hun aards bedrijf zedelijk te waarderen. Let men op de stellingen 41 tot 46, dan zou men de 95 stellingen het program kunnen noemen, waarop de uitwerking volgt in dit geschrift. Hoe men dan zijn eigen zaligheid moet werken met vreze en beven, toont Luther genoeg aan. Allereerst wordt de naastenliefde in de zin van armenzorg gezien als innerlijk verbonden aan de liefde tot God. Zij vormen tezamen het ene grote gebod. Maar ook elk ambacht of bedrijf is, in het geloof gedaan, een "goddelijk beroep". Dat deze beschouwing speciaal aan Calvijn te danken zou zijn, blijkt hier dus niet juist te zijn.
Wij zijn nu gevorderd tot de gevolgtrekking ten opzichte van dit aards bestaan. Tegelijk met de verheffing van de moraal tot godsdienst wordt de moraal ook geseculariseerd, onttrokken aan de kerkelijke voogdijschap, ontdaan van het kerkelijk keurslijf van plichten en voorschriften. Armenzorg wordt tot een erezaak van de kerk, tot "kerkelijke plicht". Streef eerst naar het Rijk van God en Zijn gerechtigheid en al het andere zal u toegevoegd worden. Men kere dit gebod van Christus om en denke daarbij aan de enorme rijkdom van de Franse kerk voor de revolutie van 1789 en van de Spaanse kerk voor de revolutie van 1930; maar tevens op de schone arbeid van de Roomse kerk in landen, waar het Protestantisme niet kon uitgeroeid worden. Dan leert

men de wereld-historische invloed van Luther, ook door dit geschrift verstaan.
Het grootste werk door en ten dienste van de kerk te verrichten is natuurlijk de evangelie-prediking zelf. Sinds Graaf von Zinzendorf is het opgevallen, dat Luther niet aan uitwendige zending heeft gedacht. Luther, de geestelijke ontdekker van de nieuwe wereld, was pas een kind van negen jaren, toen Columbus, de aardrijkskundige ontdekker van de nieuwe wereld, de Oceaan overstak. Als zoon van de Middeleeuwen is inderdaad het "vom Fels zum Meer" nog niet in zijn brein opgekomen, waar hij door de nood van zijn "liebe Deutschen" geheel werd opgeëist en in beslag genomen. Intussen sprak hij tot geheel Europa en spreekt hij ook nu nog tot de gehele wereld. Men lette bij de behandeling van het gebed (onder het derde gebod, ten elfde) op zijn gebod tot voorbede voor de gezamenlijke Christenheid op aarde en (ten zestiende) op de schone passage over de roeping ten opzichte van het zieleheil van de naaste. En als Luther vermaant, de zwakgelovigen in hun ceremoniën niet te verachten (eerste gebod, ten vijftiende), dan vinden wij daar een uiteenzetting van de zendingsmethode, zoals die ook heden ten dage nog wordt gevolgd.

De betekenis van Luther's ethiek voor het sociale leven werd boven reeds belicht. Luther gevoelde zich levenslang als de agrariër, de boerenzoon, getuige zijn uitleggingen van het eerste gebod en van de vierde bede in de Kleine Catechismus. Als zodanig kon Luther voornamelijk die arbeid waarderen, waardoor de mens in het zweet van het aanschijn zijn dagelijks brood verdient. Dit betekent allereerst een vonnis over de bedelarij, wel te verstaan het bedelmonnik-wezen. Ook stond hij daarom uiterst schichtig tegenover het pas ontstane groot-kapitalisme. Geen luxe maar nooddruft zij het deel van de mens. De "ordening" gezien als zedelijk richtsnoer, om de zucht naar winst te temperen door het streven naar nooddruftvoorziening, kan zich met goed recht op Luther beroepen.
Zo openbaart Luther zich hier als een boete-profeet, niet in de geest van de dweepzieke Savonarola, van uit de hoogte fulminerend, maar vol mensenkennis en levenswijsheid de vinger op de wonde plek leggend, en tevens het geneesmiddel aanwijzend.
Zo staat hij voor ons als eenvoudig Godskind en verheven kerkvader, die zelf gezegend, zegent, die zelf gedragen, draagt, die de mensen doet, zoals hij wil, dat zij hem doen zullen.

KORTE GEBEDEN VAN MAARTEN LUTHER[59]

Heere, nog eer ik was, eer ik leefde en iets kon doen, was U boven mij in het lichaam van mijn moeder, nam mij genadig aan, zorgde voor mij met tederheid en hield mij in leven op wonderlijke wijze. Hoeveel meer doet U, trouwe Mensenhoeder, voor mij, ik, die nu als mens geboren ben, leef, ga, sta, werk en door Uw Woord U ken, hoewel het voor de ogen van mensen heel anders lijkt en mijn oude Adam het tegendeel voelt. Maar hoe het ook lijkt en hoe het voelt, ik richt mij daar niet naar, laat me niet van de wijs brengen, maar houd me aan Uw Woord, dat U mijn Heere bent vanaf de moederschoot - dát liegt niet en bedriegt niet. Daarop verlaat ik mij, daardoor wek en sterk ik mijn geloof, dat niet ziet op wat zichtbaar is, maar op wat onzichtbaar is, door hoop en geduld verwacht. Geloofd bent U, mijn God en mijn Heere, in eeuwigheid.

Heere, het is niet mijn eigen wil, dat ik bid of niet bid, U heeft het geboden, daarom zie ik in, dat ik aan U gehoorzaam moet zijn. Ben ik onwaardig, dan is toch Uw wil en gebod waardig, waaraan ik moet gehoorzamen, zo is ook Uw belofte waardig, waarop ik me mag verlaten. Mijn God U hebt me geboden te bidden en te geloven, dat het gebed wordt verhoord. Daarom bid ik en daarop verlaat ik mij: U zult me niet verlaten en mij het rechte geloof geven. Daarom bid ik niet vanuit mijn eigen waarde, niet vanuit de waarde van Maria en van Petrus, maar vanuit de waarde van de naam van Jezus, en van de Naam van God, die mij heeft gezegd en mij heeft bevolen te bidden.

Lieve Heere, ik moet en ik wil bidden op grond van Uw gebod en belofte. Kan ik het niet goed doen, deugt en geldt het niet in mijn naam, laat het dan gelden en goed zijn in de naam van mijn Heere Christus.
Lieve God en Vader, ik weet heel zeker, dat U me liefheeft; want ik heb Uw zoon en mijn Verlosser lief. In zo'n vertrouwen en overgave wil ik U nu getroost bidden. U wilt naar me luisteren en me schenken, wat ik vraag. Ik weet, dat U, om Jezus' wil graag alles wilt schenken en geven: in Zijn Naam treed ik nu voor U en vraag - zonder dat ik twijfel - dat U mijn gebed verhoort hoe het ook verder met me moge gaan.

Lieve God, hoe goed zou het zijn als we ijverig waren in het bidden, op z'n minst met zuchten van het hart - zoals U vol ijver bent, door ons te prikkelen, te lokken, te gebieden, te beloven en te nodigen tot gebed. Ach, wij zijn immers lui en ondankbaar. Vergeef ons dat, lieve God, en sterk ons geloof. Heere, omdat U wilt en beveelt, dat ik moet bidden en tot U moet komen, wil ik komen en genoeg meenemen om te bidden: Juist dat wat me het meest hindert, wat van U aftrekt, mijn zonden die me zwaar op het hart liggen. Neem ze van mij en vergeef ze mij.

Goede God, U heeft ons pover gebed barmhartig verhoord. Zwak en toch sterk Goede God, U zij lof en dank, dat U ons in woord, geloof en gebed dagelijks staande houdt.
Goede Vader, geef ook verder een dankbaar hart, opdat wij deze genade kennen, aanvaarden en er een juist gebruik van maken tot Uw lof, tot Uw eer. Zo kunnen wij in ootmoed en godsvrucht voor U wandelen, ons niet laten voorstaan op eigen wijsheid en gerechtigheid, eigen inzicht en vermogen, maar slechts roemen in Uw grote kracht. Als wij zwak zijn, bent U sterk en U behaalt de overwinning door ons, zwakken. U zij lof en dank in eeuwigheid.

---

[59] Maarten Luther; gebeden. Uitgave Ten Have, Baarn, 1979 Zie ook homepage van Pfarrer Jacob Stehle.

Genade Almachtige God, U heeft ons Uw Zoon gegeven: dit geschenk moge ons overeind houden. Goede Heiland, hoe wijs bent U begonnen. U bent immers mijn Broeder, dat weet ik. Ook al bent U nu gelijk aan God, mijn Heere Christus, en koning van hemel en aarde, toch kan ik voor U niet bang zijn. U bent mijn Metgezel, mijn Broeder, mijn vlees en bloed. Ik zie ook, hoe in Uw stamboom goede en slechte mensen worden genoemd, van wie U afstamt. U wilt immers de vreesachtige en moedeloze gewetens troosten, opdat ze opnieuw op U vertrouwen. Wij vallen en struikelen vaak met gedachten, woorden en werken; dat bederft voor ons de vreugde, die we in dit geschenk zouden moeten hebben. Daarom, ook als we dagelijks zondigen, lui en ondankbaar zijn, blijf toch onze God, wees vriendelijk en toegenegen, opdat we behouden worden in de vrede en vreugde van de Heilige Geest.

Neem, Heere Jezus, onze geboorte van ons en dompel haar onder in Uw geboorte. Schenk ons de Uwe, opdat we daarin rein en nieuw worden, als was het onze eigen geboorte, opdat een ieder van ons zich in Uw geboorte niet minder zou kunnen verheugen en roemen, dan alsof hij, als U, lijfelijk uit Maria geboren was. Sterk ons geloof, dat U helemaal de onze bent, een Kind ons geboren, een Zoon ons gegeven
Mijn Heere Christus, U hebt door Uw opstanding overwonnen en met voeten getreden, wat mij van U scheidt. Waarom zou ik bang zijn en schrikken, waarom zou mijn hart niet goede moed hebben en vrolijk zijn?

Heere Jezus Christus, U bent mijn gerechtigheid, maar ik ben Uw zonde; U hebt op Zich genomen, wat van mij is, en mij gegeven, wat van U is. U hebt op zich genomen, wat U niet was, en hebt mij gegeven, wat ik niet was. Heere, richt mij op, help mij en schenk mij de kracht en de gave dat ik het kan geloven: een nieuw, rein hart ben ik niet in staat te maken - het is Uw schepping, Uw werk. Zoals ik de zon en de maan niet kan maken, zodat ze opgaan en helder aan de hemel schijnen, zo min slaag ik er in een rein hart te hebben, een vaste overtuiging, en een sterk vertrouwen, zó onwrikbaar, dat ik niet wankelmoedig dub of twijfel aan Uw Woord. Waar het op aan komt Heere, wanneer wij met elkaar in het recht zouden treden, over hoe ik leef en wat ik doe, ik zou niet bestaan. Maar omdat U mij vergeeft zonder ophouden en beloofd heeft, dat U mij door Uw Christus barmhartig wilt zijn, daarom kan ik mij erop beroemen U te eren en Uw dienaar te zijn. Ben ik niet goed, Christus is het wel, ben ik niet Gods dienaar, Hij is het immers, ben ik niet zonder zorg en vrees, Hij is toch vrij van alle zorgen en zonder vrees. Heere Christus, ik blijf bij U, en hang aan U en geloof in U, want U bent de enige op wie het aan komt. Daarom zal ik heengaan en de tien geboden voor mijn rekening nemen en mij oefenen in goede werken. Maar voor mij zal het voornaamste zijn, dat ik mij aan U wil houden, en dat door U mij het leven wordt geschonken. Zo ontstijg ik aan mezelf tot U en beroem mij er op, dat ik in U, en door U, Heere Christus, een gelovend mens ben. U zij de lof in eeuwigheid.

Heere en goede Vader, ik wil zijn noch niet zijn, sterven noch leven, weten noch niet weten, bezitten noch gebrek lijden: Uw wil geschiede. Ik wil niet het uwe, ik wil U zélf hebben, U bent me niet liever, als het me goed gaat, en ook niet minder lief, als het me slecht gaat. Maar ik roep U aan en strek mijn handen naar U uit met het Woord en het teken dat mij wèl aangaat, en wel zo: Heere, Gij die mij hebt verlost door het bloed van Uw Zoon Jezus Christus, dit Woord gaat mij aan en doordringt de hemel. Met dit Woord tref ik U zeker, daaraan hebt U zich verbonden, dat ik U hierin zou kunnen grijpen en treffen.

Hemelse Vader, Gij, die alle dingen hebt geschapen, die de kinderen Israëls uit Egypte door de Rode Zee, door de woestijn en door de Jordaan hebt geleid, uit de hand van Farao hebt verlost, met brood uit de hemel hebt gevoed en met water uit de rots hebt gelaafd; dat alles gaat mij niet aan. Gij, die met Noach grote wonderen hebt verricht; ook dat gaat mij niet aan. Gij die Petrus op het water liet lopen, en de melaatse het bevel gaf om zich aan de priester te tonen, dat gaat me al evenmin aan.

Mijn Heere Jezus Christus, U bent immers de enige Herder, en ik helaas het verloren schaap, dat jammerlijk verdwaald is. Ik ben bang en angstig, ik zou zo graag rustig wezen, een genadige God hebben en vrede in mijn geweten. Hoor nu naar mij, opdat U naar mij verlangt, zoals ik naar U. Het is met vrees en beven, dat ik tot U kom en hulp van U ontvang. Zo bent U in angst en zorgen en begeert niet anders dan dat U mij weer tot U brengt. Zo kom ik nu tot U, zoek en vind mij, opdat ik evenzo tot U kom en U lof en eer bewijs tot in eeuwigheid.
Goede God, laat ons Uw genadig Woord horen, behoud ons bij Uw belofte, zodat we niet vervallen in gemor en ongeduld. Verhef U, plant Uw banier, laat Uw Woord vast staan bij ons, zodat we ons daarnaar richten, zoals men zich in het leger richt naar de veldtekens.

Goede God, geef ons de Heilige Geest, die het gehoorde Woord in onze harten schrijft, zodat wij het aannemen en geloven ons er in verheugen en ons er door laten vertroosten tot in eeuwigheid. Eeuwige God en Vader van onze Heere Jezus Christus, verleen ons Uw genade, dat wij de Heilige Schrift goed en ijverig bestuderen, Christus daarin zoeken en vinden en door Hem het eeuwige leven hebben. Help ons daartoe, goede God, met Uw genade.
Geef, goede Heere God, Uw genade, dat ik Uw Woord recht versta, en meer nog, dat ik het ook mag dóen. Heere Jezus Christus: als mijn studeren niet uitsluitend tot Uw eer zou strekken, laat mij dan liever geen letter begrijpen. Geef me slechts, zo veel als voor mij nuttig is, tot Uw eer.
Lieve God, verklaar Uw Woord in onze harten en maak het zo licht en warm dat wij er troost en vreugde van ervaren. Goede Vader in de hemel, schenk ons om der wille van Uw lieve Zoon Jezus Christus Uw Heilige Geest, opdat we goede leerlingen van Christus worden en een hart hebben, waarin een onuitputtelijke bron van liefde is, die nooit ofte nimmer uitdroogt.

Ik dank U, mijn Heere Christus; met hart en mond prijs en loof ik U voor de wereld, dat U het bent, die mij genadig is en helpt. Want zo heb ik het aanvaard in de doop dat U mijn Heere en God zou zijn en niemand anders. Ik geloof in Christus, die geboren is uit de maagd Maria, die geleden heeft en gestorven is, en ik verlaat me er op, dat Hij zelf zegt: *wie tot Mij komt, zal Ik niet buitenstoten.* Op deze woorden verlaat ik mij en op grond van deze woorden kom ik tot U, lieve Heere Christus, want het is Uw wil. De woorden zijn mij genoeg en geven me zekerheid, want ik weet, dat U me niet beliegt. Uw woorden zullen me niet op een dwaalspoor brengen, U zult niet verstoten die tot U komen.

Heere, het is waar, dat ik niet waardig ben, dat U onder mijn dak komt, maar Uw hulp en genade heb ik nodig. U nodigt me aan Uw tafel, en zegt mij, onwaardige, toe dat ik vergeving van al mijn zonden verkrijg door Uw lichaam en Uw bloed, wanneer ik het eet en drink in dit sacrament. Lieve Heere, Uw Woord is waar, daaraan twijfel ik niet

en op grond van die woorden eet en drink ik met U. *Mij geschiede naar Uw woorden.* Hebt U me de schat gegeven en geschonken, geef dan ook, dat hij vrees in mij brengt, mijn wezen verandert, en tot zijn recht komt jegens mijn naaste. Ik heb een zo grote schat ontvangen, die bij me blijft liggen en rusten, deze nood klaag ik U. Heere Christus, ik kom tot Uw sacrament en ken niettemin geen vrees. De hemel is ons om niet gegeven en geschonken. We hebben er niets aan bijgedragen en er niets aan kunnen toevoegen. Christus, onze Heere, heeft hem door zijn bloed duur gekocht. Dat hebben we op schrift, een oorkonde: de eeuwige belofte van het evangelie, en daarop het zegel, namelijk, wij zijn gedoopt en wij ontvangen naar het bevel van Christus Zijn lichaam en bloed in het Avondmaal, wanneer wij onze zwakheid en nood voelen. God, geef nu genade en help, dat wij de brieven van de belofte goed bewaren, opdat de duivel ze ons niet verscheurt. Geef ook, dat wij in welvaart niet zelfverzekerd en in tegenspoed niet droef en moedeloos zijn, maar steeds in godsvrucht leven, vast en bestendig in het geloof en de belijdenis van Jezus Christus blijven en het heilige *Onze Vader* steeds met mond en hart uitspreken.

Ik behoor daartoe Heere, U bent er mee begonnen, U hebt mij Uw heilig Woord gegeven en mij aangenomen onder hen, die Uw volk zijn, die U kennen, loven en prijzen. Geef dan Uw genade, dat ik bij Uw Woord blijf en mij nooit afscheidt van Uw christenheid. Niet zonder gevolgen Christus, goede Heere en meester, U hebt ons de juiste betekenis van Uw Woord getoond. Vermeerder en versterk ons inzicht en help ons, dat wij daarnaar ook leven en handelen. U èn de Vader en de Heilige Geest zij lof en dank in eeuwigheid. Ik heb me vast verbonden Heere, als U het niet doet, blijft het ongedaan. Heere, als U niet wilt helpen, wil ik graag te schande worden. De zaak is niet mijn zaak, daarom wil ik de eer niet krijgen. Ik wil graag Uw werktuig zijn, maar U alleen zult de strijd moeten voeren. De daad bij het woord voegen Goede God, geef ons allen, dat we ook leven, zoals we zeggen dat het moet, en de woorden ook in daden omzetten. Velen zeggen met ons: *Heere, Heere!* en loven Uw leer, maar het doen volgt er niet op. Laat toch niet door ons zelf het heilige Woord van God ontheiligd worden.

Heere Jezus, kom tot mij en beschik over mijn brood, mijn zilver en goud. Want hoe goed wordt dat alles besteed, wanneer ik het aan U besteed. Het voorbeeld Heere, daaraan ontbreekt het mij, U geeft zich zo rijkelijk en in overvloed, maar ik kan dat niet evenzo doen tegenover mijn naaste. Deze nood klaag ik U en bid, laat me toch zo rijk en krachtig worden, dat ik het ook kan. Wie zijn wij? Goede God, verleen ons een vreedzaam hart en goede moed in strijd en onrust, zodat we niet alleen verdragen en aan het eind overwinnen, maar ook midden in strijd en onrust vrede hebben, U loven en U danken. Laat ons niet morren of ongeduldig worden jegens Uw goddelijke wil, opdat de vrede in ons hart de overwinning behale. Help ons, dat wij innerlijk en uiterlijk jegens God en mensen stil en vreedzaam blijven, tot eindelijk de echte en eeuwige vrede komt. Heere God, wie zijn wij, als U ons laat vallen? Wat kunnen we nog doen, als U Uw hand van ons aftrekt? Wat vermogen we nog, als U Uw licht niet meer doet schijnen? Is dat de vrije wil en zijn kracht, dat al zo gauw uit de geleerde een onmondige, uit de vernuftige een nar, uit de wijze een dwaas wordt? Laat ons wandelen in het licht, zolang we het hebben, opdat ons de duisternis niet grijpt. Ik ben arm, U bent rijk en U bent gekomen, om U over de armen te erbarmen. Ik ben een zondaar, U bent rechtvaardig. Bij mij heet de ziekte zonde, maar in U is de volheid van gerechtigheid. Daarom blijf ik bij U, aan U moet ik niet geven; van U kan ik nemen. Zie, Heere, ik ben een leeg vat, dat het zeer nodig heeft, gevuld te worden.

Mijn Heere, vul het, ik ben zwak in geloof; sterk mij ik ben koud in de liefde. Verwarm mij, geef mij zoveel vuur, dat mijn liefde uitstroomt op mijn naaste. Ik heb geen vast, sterk geloof, soms twijfel ik en kan U niet volkomen vertrouwen. Ach Heere, help mij, vermeerder het geloof en vertrouwen. Alles wat ik heb, ligt in U besloten

Ik dank U, mijn hemelse Vader, door Jezus Christus, Uw lieve Zoon, dat U mij deze nacht voor alle leed en ongeval hebt behoed. En ik bid U, dat U mij deze dag behoedt voor zonden en kwaad, dat U welgevallen heeft aan al mijn doen en laten. Want in Uw handen beveel ik mijn lichaam, mijn ziel, mijn alles. Uw heilige engel zij met mij, opdat de boze vijand geen macht over me krijgt. Goede God, in mijn werk geldt Uw Woord en bevel. Daarop ga ik heen werp mijn net uit en laat aan U over hoe het zal gelukken. Ach God, ik ben Uw schepsel en Uw werk. U hebt mij immers geschapen. Ik wil het helemaal in Uw handen overlaten. U zorgt - meer dan ikzelf - dat ik in leven blijf. U zult mij wis en zeker onderhouden, mij voeden, kleden en mij helpen, waar en wanneer U het het beste vindt.

Heere God, mijn have en mijn dagelijks werk staan niet in mijn macht, ik ben slechts een werktuig en doe daarbij, wat ik kan. Ik werk en ben bezig, arbeid en zorg, wijs aan en beveel, waak en maak me er niet van af. Geeft Gij, goede Heere, onder wiens macht alles berust, vruchtbare groei, anders zal alle moeite en arbeid vergeefs zijn. Gij goede, barmhartige God, wij zijn alleen maar aanschouwers van Uw werken, wij kunnen niet anders dan slechts uit Uw milde hand Uw hemelse genade en gaven ontvangen. Wij kunnen U niets geven, want het is alles zonder meer van U. Nemen moeten wij, anders zijn we verloren. Zo komen we nu tot U met onze arme en geringe werken, die U ons heeft opgelegd, en bidden, dat U ze bij ons wilt bevorderen en zo in stand houden, dat ze U behaaglijk en aangenaam zijn.

Aller ogen wachten op U, Heere, en U geeft hen hun eten en drinken te gelegener tijd. U opent Uw handen en verzadigt al wat leeft met welgevallen. Heere God, hemelse Vader, zegen ons en deze Uw gaven, die wij uit Uw milde goedheid tot ons nemen door Jezus Christus, onze Heere. Dankt de Heere, want Hij is vriendelijk en zijn goedheid duurt in eeuwigheid. De Heere heeft een welgevallen aan hen die Hem vrezen en zijn goedheid beiden. Lieve Heere, ik weet, dat U nog meer heeft, U heeft veel meer, dan U ooit kunt schenken. Wij danken U, Heere God, hemelse Vader door Jezus Christus onze Heere, voor al Uw weldaden, Gij die leeft en regeert tot in eeuwigheid. Ik zal in U nooit gebrek lijden. Want als het nodig zou zijn, zou het desnoods guldens van de hemel regenen. Wilt U mijn proviandkast zijn, mijn kelder en mijn voorraadschuur; in U heb ik alle schatten; wanneer ik U heb, dan heb ik genoeg.

Lieve Heere God, wat U me zult geven, wil ik met een vrolijk hart in dank aannemen. Wat U me echter niet wilt geven, daarvan wil ik graag afzien. Ik wil graag genoegen nemen zowel met gering bezit als met grote rijkdom. Lieve God, ik heb geld en goed, goud en zilver. Het is echter niet mijn werk, maar Uw geschenk, Heere, dat U me heeft gegeven door mijn werk. Hoe ik me ook heb uitgesloofd: als U het me niet had willen geven, dan zou ik helemaal niets hebben gehad. Lieve Heere, geef mij een vrolijk gemoed, lust en vreugde. Want dit goed te hebben is een gave, die ik van mijzelf uit niet kan hebben, als U me die niet geeft. Daarom bid ik U om Christus' wil, geef mij een vrolijk gemoed, een zuivere vreugde en lust, dat ik vandaag met mijn

vrienden blijdschap heb, maar zonder zonde.

Ik dank U, mijn hemelse Vader, door Jezus Christus, Uw lieve Zoon, dat U mij deze dag zo genadig heeft behoed. En ik bid U, dat U mij al mijn zonden wilt vergeven, waar ik onrecht heb gedaan, en mij deze nacht ook genadig wilt behoeden. Want ik beveel mijn ziel en lichaam en alles in Uw handen. Moge Uw heilige engel met mij zijn, opdat de boze vijand geen macht over me krijgt. Ik slaap in de Naam van de Heere en weet, dat ook mijn slaap Gode welgevallig is. Maar als ik wakker ben en mijn normale werk doe in mijn beroep met schrijven, lezen, mediteren of nadenken en met bidden, dan twijfel ik er niet aan, dat ook zulk werk Gode welgevallig is. Hiervan ben ik echter zeker, dat ik God welgevallig ben met al wat ik doe; het is niet om mijzelfs wil, dat ik zulks doe, maar om Gods wil, die zich over mij ontfermt, mij de zonden vergeeft, mij liefheeft en leidt en met de Heilige Geest mij regeert.

Heere, ik weet, dat ik uit mezelf zelfs niet een kruimel van mijn dagelijks brood kan maken of ontvangen. Ik kan mij zelf ook niet behoeden voor nood en ongeval. Daarom wil ik het van U verwachten en bidden zoals U me beveelt en belooft te geven. U bent immers mijn gedachten vóór en neemt me aan in mijn nood. Lieve Heere, ik heb immers Uw Woord en sta op de plaats die U me heeft toegewezen. Nu ziet U dat ik overal gebrek aan heb, zodat ik geen hulp weet dan van U. Daarom, Heere, help, omdat U gezegd en bevolen heeft, dat we moeten bidden, zoeken, aankloppen. Zo zullen we zeker ontvangen, vinden, krijgen, wat we graag willen. Ik ben bang Naar Uw belofte, Heere, bid ik: geef me geen goud en zilver, maar een sterk, vast geloof. Op grond van Uw belofte zoek ik: laat me vinden geen lust of plezier in de wereld, maar troost en verkwikking door Uw heilzaam Woord. Op grond van Uw belofte klop ik aan: doe mij open, ik begeer niets wat de wereld hoog en groot acht, maar schenk mij Uw Heilige Geest, opdat die mijn hart verlicht, mij in mijn angst en nood sterke en trooste.

Zie, mijn Heere Christus, mijn naaste heeft me een beetje beschadigd, me enigszins in mijn eer gekrenkt, me in zekere zin bevooroordeeld behandeld dat kan ik niet verdragen, daarom zou ik graag willen dat hij dood was. Ach, mijn God, laat U deze nood geklaagd zijn; ik wilde graag goed voor hem zijn, maar ik kan het helaas niet. Zie hoe ik helemaal koud, ja zelfs helemaal dood ben. Ach Heere, ik kan mij niet meer helpen, dat red ik niet. Maak Gij mij anders, dan ben ik vroom en oprecht, anders blijf ik, zoals ik voordien geweest ben. Ik weet zeker, dat onze Heere God mij hartelijk liefheeft, ook als ik, als nu, in grote nood ben en niet zie, hoe ik kan worden geholpen. Ik leg het echter in de handen van mijn God, die in deze ellende op mij neerziet zoals een moeder op haar kind dat ze onder haar hart heeft gedragen. Hij zal het wèl met mij maken, want ik wil bidden en zeker geloven, dat Hij mij zal horen en redden.

Het gevaar is voorbij God, geef ons om der wille van Christus, onze Verlosser, door Zijn Heilige Geest zodanige geestelijke ogen, dat we alle ongeval en ellende anders bezien dan de wereld dat doet, en zodanige troost behouden om aan het eind zalig te worden. Lieve Heere God, hoe ben ik in zo grote kommer en druk geweest, en daarbij in angst. Maar God zij geprezen en gedankt, ik ben eruit gekomen en ben genezen. Mijn ziel is verlost en gered uit al deze angst. Nu dank ik de Heere. Lieve Vader, ik weet weliswaar niet waar het met me naar toe gaat en waar de rust is. Maar daar ik geproefd heb wat geloof is, wil ik mij weer aan het Woord vastklemmen. U hebt mij vroeger geholpen. Omdat ik het ook toen al niet kon zien of begrijpen, zult U me ook

nu helpen en er een eind aan maken.

Lieve Heere God en Vader, dit leven, zo vol jammer, ellende en onzekerheid, zo vol ontrouw en boosheid, - dit leven verdriet ons te leven en wij wensen onszelf de dood toe zodat we niets meer te lijden of te doorstaan hoeven. Maar U lieve Vader, kent onze zwakheid. Verleen ons daarom geduld in alle lijden, laat ons de moeiten van het leven met graagte dragen en geleidt ons door het veelvuldige leed en alle boosheid in veiligheid. En als de tijd komt, geef ons een genadig stervensuur, opdat we voor de dood niet schrikken of de moed verliezen, maar met vast geloof onze ziel in Uw handen leggen. Heere, ik weet niemand, noch in de hemel noch op de aarde, tot wie ik kan gaan om troost en als toevlucht dan tot U, door Christus. Ik moet me nu naakt uitkleden van alle vrienden, werken en verdiensten. Heere, ik heb geen toevlucht tot U en Uw genade dan door Uw Zoon; als ik die hoop niet heb, ben ik verloren. Ik moet sterven Goede God, in Uw handen bevindt zich mijn ziel, U hebt mijn ziel in mijn leven behouden, ik heb nooit kunnen vaststellen waar ze zich bevindt. Daarom wil ik ook niet weten, waarheen Gij die nu zult brengen. Dit alleen weet ik zeker: ze bevindt zich in Uw handen, Gij zult haar zeker helpen.

Vader en God van alle troost, verleen ons door Uw heilig Woord en Uw Geest een vast, opgewekt en dankbaar geloof, opdat wij deze en alle nood zalig kunnen overwinnen. Laat ons eindelijk proeven en ervaren, dat het de waarheid is, wanneer Uw lieve Zoon Christus zelf spreekt: *wees getroost, Ik heb de wereld overwonnen.* Het doel Heere Jezus Christus, U hebt ons bevolen het Onze Vader te bidden: *Uw rijk kome.* Help ons, dat wij daar ijverig om bidden en daarnaast vast geloven, dat wij aan het eind tot deze heerlijkheid zullen komen. Geef ook, dat de blijde en zalige dag van onze verlossing en heerlijkheid spoedig komt en dat we dan alles ervaren, zoals we het nu in Uw Woord horen en geloven.